Finn Magnusen.
Optegnelser paa en Rejse til Jellinge.

Optegnelser

paa

en Reise til Jellinge,

over Sanderumgaard

gjennem forskjellige Egne af Sjelland, Fyen og Jylland i Aaret 1821.

Ved

Finn Magnusen,

Professor og Medlem af den kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring.

Dannemark vi nu kan ligne,
Ved en frugtbar Vang,
Hegnet trindt omkring — Gud signe
Det i Nød og Trang!
Lad som Korn opvore Knægte,
Der kan frisk mod Fienden fægte,
Og om Dannebod end tale,
Naar hun er i Dvale.

En Kjæmpevise.

Kjøbenhavn, 1821.
Trykt i Thieles Bogtrykkerie.

Snart paa Kongens Krav,
Hæves skal din sjunkne Grav
Thyra Dannebod!
Vær da Ham og Danmark god;
Han er Søn af Dig,
Dig hans elskte Mage lig;
Skjoldung=Ætten er
Evig Dig, sin Moder, værd

Videnskabernes udmærkede Velynder og Beskytter, Hans Excellence Hr. Gehejme-Conferenzeraad Johan Bülow til Sanderumgaard, Ridder af Elephanten m. m., indbød mig, først i Aaret 1820, til at følges med ham paa en Rejse, som han, i Løbet af den kommende Sommer, agtede at gjøre fra hans Hjem i Fyen til Jellinge i Jylland, hvilken patriotiske Pillegrimsrejse han i lang Tid havde foresat sig, for engang før sin Død ret at kunne betragte de derværende store og mærkelige Mindesmærker over Danmarks sidste hedenske Enevoldskonge Gorm den Gamle og hans Dronning, den i Folkets Erindring udødelige Thyre Dannebod. Med Glæde modtog jeg dette Tilbud, dels

for den i sig selv, især i et saadant Selskab, saa behagelige Rejses Skyld, dels ogsaa af den Aarsag, at jeg derved fik den beste Lejlighed til at erhverve rigtig Kundskab om hine Monumenters nærværende Forfatning, og selv erfare om eller hvorvidt de trængte til nærmere Undersøgelse eller Istandsættelse. Rejsen blev aftalt til at foretages sidst i Maji eller først i Junii, som den sædvanligvis behageligste Aarstid til Rejser. Jeg foretog mig at føre en Dagbog paa den hele Rejse fra Kjøbenhavn, for især at optegne derved de antiqvariske Mærkværdigheder, som jeg paa den fik Lejlighed til at iagttage. — Magazinet har hidindtil leveret Rejseiagttagelser af Militaire, Gejstlige, Sproggrandskere o. s v., hvoraf Enhver naturligvis har bemærket hvad der især hørte til hans Fag; ogsaa have vi her nylig læst Brudstykker af Dr. Estrups meget interessante, udenlandske Rejsebeskrivelse, hvorved Hensyn til Oldsager i Særdeleshed er bleven taget. Jeg haaber følgelig, at en Oldgrandskers Bemærkninger paa en Rejse, gjennem visse Egne af det egentlige Danmarks Hovedlande (Sjælland, Fyen og Jylland) ikke ville, til en Afvexling, mishage det danske Publicum, især da Rejsens Maal, Landsbyen Jellinge, allerede i flere Aarhundreder har været bekjendt i hele Europa for de derværende Runestenes Skyld, og disses Mærkværdighed har i de senere Aar tildra-

get den Besøg af fornemme rejsende Britter, som maaske blot for deres Skyld besøgte Jylland. Ved de tilfældige Opdagelser, som netop kort før vor Ankomst til Stedet, bleve gjorte i Thyras Gravhøi, samt siden ved Undersøgelser fortsatte, er Jellinge blevet endnu mærkeligere end før, og derfor haaber jeg saa meget mere, at en omstændelig Underretning om denne Rejses Resultater vil tildrage sig Læsernes Opmærksomhed og Deeltagelse. Den detaillerede Beskrivelse over de senere Undersøgelsers Gang og Udfald maa derimod forbeholdes de antiqvariske Annaler, som udgives af den Commission efter hvis Foranstaltning de ere foretagne.

For den rejsende Oldgrandsker bliver det en Nødvendighed, at gjenkalde i Erindringen de vigtigste af Oldtidens Begivenheder, hvorved de Steder, som han besøger, ere blevne meest mærkværdige i Historien. Af denne Aarsag har jeg optegnet adskilligt Sligt, og jeg haaber at en saadan Sammenligning mellem Oldtid og Nutid vil ikke være Læserne ukjærkommen.

Sjælland.

Den 13de Maji, om Morgenen Kl. 9 afreiste jeg fra Kjøbenhavn. Hovedstaden og dens Omgivelser ere alle mine Læsere tilstrækkelig bekjendte. Ved at forlade den, faldt den Tanke mig meget naturligen ind, at denne store Stad nu kun var rigelig 650 Aar gammel, og at den, kort før dens Opkomst, var et uselt Fiskerleje. Paa den Tid var Roeskilde Danmarks Hovedstad. For ej at omtale andre danske endnu tilværende Stæder, som Odense, Viborg, Ribe o. fl., som da vel vare større end nu, vare atter andre, som Slangerup, da meget anseelige, skjønt de nu ere nedværdigede til simple Bondebyer. Saa foranderligt er Verdens Løb! Hvo kan fortælle os med Vished hvorledes det saa ud i Danmark for tvende Aartusinder siden? Det mageligste er at følge den af Mange hyldede Hypothese (som jeg iøvrigt ikke kan fatte eller bifalde) at Landet da blot bestod af vilde Skove og var kun beboet af ligesaa vilde Barbarer — og dog fortæller Saxo os Kjendsgjerninger, som i hans Dage viste, at Landets Kultur (Jorddyrkningen nemlig) havde før været langt større end da *) .... Jeg er af samme Tanke, (som Suhm

*) At mange Egne af Sverrig og Norge have været meget tættere beboede og bedre dyrkede i Oldtiden end Nutiden, er, af paalidelige Mindesmærker og Kjendsgjerninger, tilstrækkelig godtgjort og oplyst af Lagerbring, Linné, Schiønning, Klüwer o. fl.

o. fl.) at en vis asiatisk Kultur allerede da herskede i disse nordiske Riger. Det er vel mueligt at Statsomvæltninger og indbyrdes Krige havde allerede forringet denne ældgamle Kultur i Tider, som ere ældre end den os bekjendte Historie. Denne fortæller os om de herligste og meest blomstrende Stater i Ægypten, Persien, Phoenicien, Karthago o. s. v., men dog er disse ældgamle, dannede og kunstrige Folks ældste historiske Litteratur aldeles tabt, ja deres gamle Skrifttegn vare, lige til vore Dage, fuldkommen ubekjendte. Endnu kjende vi dog Nordens Runer og ældgamle Sprog, hvis store Rigdom, kunstige og philosophiske Bygning aldeles ikke kunde passe til vilde Barbarer. Af disse Tanker henreves jeg idet jeg forlod det nu saa store Kjøbenhavn, der dog kan kaldes nyt mod det gamle Roeskilde, dette maaskee igjen mod det endnu meget ældre Leire o. s. v.

Selv de Stæder og Egne, som man aarlig eller daglig seer, kunne i en saare kort Tid undergaa betydelige Forandringer. Saaledes mindedes jeg at en stor Deel af Vesterbro (ligesom og af selve Staden) nu saa anderledes ud end før Bombardementet i 1807, og siden bemærkede jeg, at endog Damhussøen havde en ganske anden Skikkelse end i Fjor Sommer. Da var den største Deel af Søen borttørret ved den megen Hede og Torke, nu stod den fuld med Vand. Ogsaa Markerne havde nu et meget forskjelligt Udseende; Urternes frodige Væxt og Græssets grønne

Farve forlystede overalt Sind og Øie, hvor Alt i Fjor var goldt og fortørret paa den samme Tid af Aaret. Herover glædede jeg mig paa Landmandens og Landets Vegne, men derimod var det mig endnu, som før, meget paafaldende, at saa faa smukke Bygninger vise sig i denne Egn ved Landeveien, saa nær ved Hovedstaden. Dog synes Jorden overalt at være vel benyttet og dyrket. I det mindste ere de fleste gamle Stensætninger og Gravhøie bortryddede eller jævnede, men dette er vel og for en stor Deel skeet for Landeveiens Skyld. I Nærheden af Veien fra Kjøbenhavn til Roeskilde ligge ellers adskillige Steder, mærkelige for Oldgranskeren, forsaavidt deres Navne endnu bære Vidne om Hedenoldsgudernes Dyrkelse og Afmindelse. Af disse nævner jeg her Landsbyen Balders Brønd, til hvis fra Guden eller Heroen Baldur dragne Navn Saxo allerede havde lagt Mærke *).

*) Det er bekjendt, at Saxo fulgte den Euhemeriske Fortolkningsmaade af Mythologien, ved at betragte Nordens gamle Guddomme som blotte Mennesker. Saaledes gjør han (i sin danske Histories 1ste Bog) Baldur, Odins Søn, til en menneskelig Helt, som stred med Hother, Konge af Danmark og Sverrig. I denne Strid, hedder det i Fortællingen, hvilken Thiele siden meget rigtig har anført i sin Samling af danske Folkesagn (I. 6.), bleve Baldurs Krigere engang, efter et vundet Feldtslag, meget tørstige, og han lod derfor grave i Jorden efter Vand, som da ogsaa fremvældede saa rigelig, at det vederqvægede den hele Hær. "Denne Kilde," siger Saxo, "som stedse siden er bleven kaldet Balders Brønd,

Høie-Taastrup kaldtes endnu i det 14de Aarhundrede Thorstorp — og lidt længere mod Syden ligger Lands-

troer man skal findes endnu, endskjønt dens første Udspring er aldeles forsvunden og blevet til Intet." — Efter min Mening er Guden Baldur i Hedendommen bleven dyrket ved den hellige Kilde, ligesom ved Balderslohe i det Schlesvigske, hvorom lignende Folkesagn, som det anførte, let kunde opstaae, ligesaa vel som det romersk-spanske om det af Saturnus mod Jupiter tabte Feldtslag ved Tartessus o. s. v. Paa samme Maade taler Saxo om den Høi, hvori Baldur blev begravet, og beretter, at i hans (Historieskriverens) Dage gave nogle Skattegravere (under en vis Haralds Anførsel) sig til at oplukke denne Gravhøi om Natten, men forfærdedes ved et Kogleri, hvorved de falskelig troede at see en brusende Elv nedstyrte fra Høiens Top. "Saaledes," siger Saxo, "indjoge Guderne, som beskjærmede dette Sted, de unge Karle en hastig Frygt, og lærte dem at lade deres Begjærlighed og Gjerrighed fare, og være betænkte paa, hvorledes de kunde frelse Livet." (Jfr. Thiele l. c. I. 17.) Det er Skade, at Stedet, hvor denne sidstommeldte Høi laa, ikke nævnes. Man har troet at det var ved Landsbyen Ballerup i Smørum Herred i Kjøbenhavns Amt, og at den havde Navn af Halvguden Baldur, ligesom man paaviste endnu 1774 hans Gravhøi Norden for Byen i en Stendysse. (Danske Atlas VI. 14.) Men man har ogsaa paa samme Tid vist en Baldurs Høi ved Tune i Roeskilde Amt. Da havde man for nogle Aar siden fundet der en afbrudt Steen med Runebogstaver paa. Dog meente man, at Navnet Balder her havde Hensyn til den Kjæmpe, som ommeldes i Formularen ved den bekjendte Juleleg om Balder og Rune. (l. c. 106. See endvidere Antiqvar. Annaler 1 B. S. 280 o. fr. Danske Folkesagn 2 B. 40, 134.)

byen Thorslundemagle *), som endnu beholder sit ældgamle Navn uforandret. Thorslundelille har forhen været til, men er forlængst afbrændt, og dens Marker lagte til andre Byers eller Herregaardes Ejendomme. I denne Egn har man forhen seet mange hedenske Ting-, Offer- og Gravsteder. Pontoppidan omtaler dem (1764. D. A. I. 234) "som store Rariteter i Udlændiske Rejsendes Øjne." Af de 9 i Taastrup Sogn daværende Stendysser ansaae man Een for at være den største og mest udmærkede i hele Landet **).

*) Magle som findes ved saa mange danske Landsbyers Navne, er et af de Ord som nu ellers ere ganske forsvundne af Sproget. I det slesvigske hedder det Mögle, Mögel. Endnu er det til i Islandsk, som Mikli, Mikla af Mikill (stor); forhen i Tysk Mihil, Michel (hvoraf Mechlenburg); Moesogothisk Mikils; Angels. Micil (Mikil) o. s. v. I Græsk for:kommer Ordet som μεγας; Lat. Magnus, Dansk Megen o. s. v. Roden viser sig tydeligen i de asiatiske Sprog, som det Persiske Mih; Armenisk Mek; Sanscrit Maka, som atter nærmer sig til det danske Magle. Dette er et af de mange Exempler paa Ordenes besynderlige Krebsløb gjennem Aartusinder og over den hele gamle Verden.

**) I Dänische Bibliothek 2ter Th. (1738) S. 48 læses Følgende, efter haandskrevne Uddrag af det Resenske Atlas: "Auf einem Felde der Gemeine Tostrup lieset man 9 Monumente von Steinen, von denen die 4 Nordyßer, das 5te Strunebjerg, und die 8 letzten Teiledysser heißen. Das 6te ist insonderheit merkwürdig, weil es einen der größten heidnischen Altare vorstellet, welcher fast

Bære saaledes disse Mindesmærker Vidnesbyrd om den hedenske Gudsdyrkelse, saa erindres den Rejsende om den ogsaa forsvundne katholske, ved Grundlægget til det i Nærheden af Roeskilde Kro (omtrent midt imellem Kjøbenhavn og Roeskilde) forhen staaende Kors, ommeldt af Pontoppidan som et Crucifix af huggen Steen, ophøjet paa en muret Pille, til hvis Vedligeholdelse vare henlagte et Par Bøndergaarde. Det kaldes i Almindelighed Snubbe-Kors efter Ridderen Eske Hemmingsen Snubbe, som skal have ladet det opreise til et Erindrings- og Taknemmeligheds Tegn, da hans Frue, som var med ham paa Rejsen, der blev forløst *). Vernon beretter (i det 17de Aarhundrede) at Almuesfolk faldt paa Knæ derfor ved at gaae forbi. Pontoppidan anmærker herved: "Noget nær haver Overtroen i vore Tider taget Afskeed. Gid Vantro og Letsindighed ikke maatte indtage hens Plads!"

Den for de fleste Rejsende mærkværdigste Gjenstand paa Vejen til Roeskilde, er den nysommeldte

der größeste in Dänemark ist, umgegeben mit 42 großen Steinen. In der Mitte ruhet ein Stein auf 4 andern." Saaledes saae altsaa disse nu meget forstyrrede Mindesmærker ud i det 17de Aarhundrede.

*) See herom især Nyerups Oversigt over Fædrelandets Mindesmærker S. 253, og Thieles Folkesagn II. 26. 129, hvor der anmærkes et gammelt Sagn om Korsets Oprettelse, i Anledning af et paa Stedet begaaet Mord.

Roeskilde=Kro. Den hører ellers ingenlunde til Antiqviteterne, men dens udvortes Skikkelse er saa pyntelig og modern, at man her let kunde med Don Qvixot antage Kroen for et Slot. De mange Indskrifter paa Vinduesruderne mindede mig om en Anekdote, som henføres til dette Sted. I sidstafvigte Aarhundredes senere Hælvte var her en Gjæstgiver, som ikke kunde lide slige Inscriptioner paa Glas og indrettede derfor en Protocol til lignende Brug for de skrivelystne Rejsende. Snart blev den fuldskrevet og ingen Bog indrettet i dens Sted. Dette foranledigede følgende vittige, af en rejsende Digter skriftlig efterladte Begjæring:

Herr Vert! skjænk os en Bog igjen,
Hvori man Vid og Dumhed planter,
Geniet gjør De Dem til Ven,
Det har saa sjelden Diamanter. —

Salve vas reliqviarum,
Mons qvo surgit fons rosarum!
Fons aqvarum, flumen clarum
Regnum Roe reficiens.

Ved at øjne Roeskilde Domkirkes stolte Spir fra Bankerne paa hin Side af Roeskilde Kro — bemestredes mine Tanker ganske af Oldtidens Erindringer. Jeg gjenkaldte i Hukommelsen saavel hin zirlige Hil=

sen, som disse Udtryk i en anden latinsk Sang fra Munkenes Tid:

Rosa pura, rosa mundi,
Decus carum Daciæ *)!

Hvor forskjellige for Roeskilde vare ikke de Tider, hvori denne Sang blev digtet, fra de nærværende. Da var det Danmarks Kongesæde og Hovedstad, der talte nogle og tyve Sognekirker **), og nu kan man tiltale den med Grundtvig:

Dog, din Tid den er vel omme,
Kildens Kræfter ej sig te,
Intet Øje jo kan se
Nu i Nord din Rosenblomme.
Bispegaard og Kongeborg
Har din Datter dig jo røvet;
Som en Enke du i Sorg
Grædende kun kysser Støvet;
Støvet af dit Rosenblad,
Og af lange Kongerad,
Bladene som fulde af
I din store Rosengrav.

*) Denne latinske Sang mindes jeg at have læst i min Barndom i en trykt Bog, men erindrer ikke mere i hvilken.

**) Paa samme Maade har Lund i Skaane, der før talte 22 Kirker foruden Kapeller, nu kun 2 tilbage. Lignende Skjæbne har Wisbye paa Gulland erfaret.

Endnu er Udsigten til Roeskilde og over Isefjorden meget skjøn; hvor herlig maa den ikke have været i gamle Dage! Nu ere alle Byens gamle Kirker forsvundne paa Domkirken nær, thi St. Mariæ eller Vor Frue Kirke tilhører nu egentlig den nærmeste Landsbye, og det forrige St. Laurentii Kirketaarn er nu forbundet med Byens Raadstue. Ibs (eller Jacobs) Kirke, som var i Brug 1774, synes nu at være bleven forvandlet til en Art af Pakhus. Neden for Byen seer man Landsbyen Bjerget med St. Jørgens Kirke. Begge have uden Tvivl ligesaavel som flere Landsbyer, hørt til selve Staden, som da har havt en meget større Udstrækning end nu paa alle Kanter, især mod Søen, hvor den har strakt sig lige til Stranden. Her kan man med Sandhed sige ibi seges ubi (T) Roia fuit — da de forhenværende Gader ere forvandlede til Agre og Marker, hvor ældgamle Murstensbrokker endnu overalt oppløies af Jorden *).

*) Et besynderligt Exempel paa Tidens Forvandlinger er det saakaldte Bondeting. Her var 1) en Stensætning, hvor Bønderne havde deres Ting under aaben Himmel, efter den ældgamle hedenske Skik; Bonde (bóndi), betyder oprindelig en Husfader, og saavel Stæders som Landsbyers Beboere bleve kaldte saaledes i de ældste Tider; 2) et Torv for Byen; 3) siden tillige det saakaldte Duebrødrekloster; samt endelig 4) da Klosterets Ruiner vare fuldkommen sløifede 1742, blev Pladsen udlagt til et Sædevænge, som saaledes endnu paa engang minder Sagngranskeren om det hedenske, katholske og reformerede Tidsløb.

Domkirken med dens Kongegrave er, som bekjendt, det nuværende Roeskildes største Mærkværdighed. At beskrive den her, vilde blot være at udskrive Behrmanns bekjendte Værk. Dens Beskuelse yder stedse den Rejsende en herlig Nydelse i mangfoldige Henseender.

Næstefter Domkirken har den nærliggende lærde Skole, i mine Øjne, den største Mærkværdighed. Flere af mine islandske Landsmænd have studeret her. Den lærde Biskop Brynjulf Svendsen (Svenonius) var i en Tid af 6 Aar (til 1638) Hører ved denne Skole. Siden reddede han det ældste tilværende Haandskrift af den ældre Edda fra Undergang, anlagde den største Bogsamling, som Island har havt i nyere Tider *) og meddelte Stephanius en stor Del af hans Anmærkninger til Saxos Danske Historie. I sidstafvigte Aarhundrede dimitteredes herfra følgende indfødte Islændere: Sysselmand Sivert Petersen, siden bekjendt som

*) Strax efter hans Død blev det adsplittet, men endnu seer man hist og her Bøger med hans Mærke LL (nemlig lupus loricatus, som Oversættelse af Fornavnet Brynjulf). — Mærkeligt er det, at ligesom Roeskilde gav Danmark ved Saxo dets ældste af ham omarbejdede Sange, saaledes gjengav det ogsaa Island den Mand, som reddede de originale eddiske fra Undergang. Sligt kunde man ogsaa vente af Danmarks ældgamle Hovedstad! — Saxos Gravsted vises endnu, som bekjendt, i Domkirken. Her hviler formodentlig ogsaa den bekjendte islandske Digter, Arnor Jarlaskald, som døde i Roeskilde i det 11te Aarhundrede.

en af de ypperste komiske Digtere i hans Modersmaal; Sysselmand John Gudmundsen, udmærket ved sin kjekke Opførsel i Krigsurolighederne i hans Fødeland 1809, og en anden John Gudmundsen, død i Kjøbenhavn (henved Aaret 1800) efter en smertelig Operation, som en særdeles haabefuld og afholdt Yngling. Alle disse har jeg personlig kjendt, og tit har jeg moret mig ved deres mundtlige Fortællinger om deres Ungdomsbegivenheder i Roeskilde Skole. Denne kan endnu siges at være i sin Flor, da den tæller Mænd som Bloch, Brestrup og Trybe blandt sine Lærere. End en Oldtidslevning bidrager nu ogsaa til Stadens Lærdomshæder, nemlig det her aarlig holdte Sjællandske Landemode, hvorved Stiftets nuværende berømte Biskop har indført den priselige Skik, at de mødende Geistlige oplæse videnskabelige Afhandlinger, passende Oversættelser, Digte o. s. v., hvoraf flere Bind allerede ere udkomne i Trykken *).

Var end Danmark saa heldig at Saxos herlige Bog, næsten som ved et Underværk, reddedes fra Forglemmelsen, saa rammedes Roeskildes øvrige gamle litteraire Samlinger af en desto haardere Skjæbne. Domkirkens forrige Archiv, som forhen uden Tvivl har bevaret mange og vigtige Skrifter og Brevskaber, bestaaer nu kun af tvende tomme Værelser. Dets

*) Det svenske Landemodes lærde Forhandlinger, stiftede af Biskop Plum, udgives nu ogsaa paa samme Maade.

(ligesom og det her forhenværende kongelige Archivs) gamle Indhold er forlængst bortført og forkommet paa forskjellige Maader, beskrevne af Vedel Simonsen i hans Udsigt over vor Nationalhistories Skjæbne. Tilsidst opbrændte Stiftskisten i Kjøbenhavns Ildebrand 1728, og Roeskildes eget Stadsarchiv med Byens Raadstue 1733.

Om de mange Kilder (hvoraf en har givet Byen Navn og forevises endnu i det saakaldte Klostervænge) erindre ogsaa forskjellige af Gadernes Navne, som Magle-Kildestræde, Store og Lille Højbrøndsstræde *). De ere her ogsaa til megen Nytte for Mølleværker og Fabriker. De sidste florerede her i Krigens Tid, men aftage nu meget ligesom paa andre Steder. Byens Marker ere usædvanlig vidtløftige; det grunder sig vistnok paa dens forrige Storhed.

Paa Vejen fra Roeskilde til Holbek tiltager de her ikke saa hyppig ødelagte Gravhøjes Antal. Dog have adskillige af dem, samt mange ældgamle Steensætninger uden Tvivl her maattet tjene ved den nye og meget gode Landevejs Anlæg. Den gaaer endnu gjen-

*) Af de ødelagte Gader hed en først Tvvegaden, siden Lammegaden. Rimeligvis er dens Navn forandret af lignende Aarsager, som det afgaugne Skidenstrædes i Kjøbenhavn, der nu er forvandlet til Krystalgaden.

nem et Stykke af den før saa berygtede Borreveile Skov. Den mest bekjendte Kro paa denne Vei er Skomagerkroen. Om Holberg her har fundet Originalen til sin Jacob Skomager vil jeg lade være usagt. Strax naar man kommer den forbi, sees en skjøn Portal i Skoven, som fører til den for sin udmærkede Goddædighed og Virksomhed saa hæderlig bekjendte Etatsraadinde Koefoeds Herregaard, kaldet Aastrup.

Holbek (forhen Holæbæc*) er ikke meget bekjendt i vor ældste Historie. Dog var den ikke ubetydelig i Aaret 1290, da den Norske Flaade landede her med Marsk Stigs Tilhængere og gjorde den stor Skade. En af Byens Gader kaldes Hellebisstræde; — jeg troer det kommer af Helgadys eller Helligdyß, altsaa et forhenværende Offer- eller Grav-sted. Skulde da ikke Byens Vaaben, et Lindetræ, sigte til et her forhen staaende helligt Træ**)? Gadernes øvrige Navne

*) Ligesom man i Middelalderen urigtigen begyndte at udlede Roeskildes Navn fra Rose istedenfor Kongen eller Heroen Roe — saa har man ogsaa flere Meninger om Oprindelsen til Stedsnavnet Holbek, da nogle ville at det betyder Hulbek (af hul isl. holr), andre Helligbek. Den sidste Gisning er neppe rigtig, hvorimod man snarere kunde gjætte at det kom af det Isl. hólar (høje) og Bæk (beckr), Hólabeekr (Holæbec) vilde altsaa sige det samme som Høibæk, Bækken ved Høiene, og tillige svare til Stedets Beliggenhed.

**) Saaledes kunde det og være muligt at Roeskildes Vaaben (en Ørn) var en Levning fra Hedenoldsfyrsternes Bannermærke, da Ravnen dog i senere Tider

ere mindre mærkværdige. Dog erindrer Studiistrædet om den gamle Latinskole (ophævet eller forvandlet til en simpel Borgerskole i Aaret 1740). Sladderstrædet opviser en synderlig Kontrast til det nysanførte Gadenavn.

Byens Kirke er dens mærkværdigste Bygning. I Fortiden var den, ligesom Roeskilde Domkirke, helliget St. Lucius. Hr. Organist Lund (ellers bekjendt ved musikalsk Talent) var saa god at føre mig omkring i den. Den har nu et smukt Udvortes, og har rimeligvis, ligesom saa mange andre danske Kirker, den sidste Reformationsfest at takke for denne Forskjønnelse. Besynderligt er det at ikke alene Skolen, men ogsaa Byens Arresthus, udgjøre Kirkens Tilbygning. De ere rimeligvis Levningerne af det gamle Sortebrødreklostter. Selve Kirken er lys og luftig. Altertavlen er ret skjøn, med meget forgyldt Billedhuggerarbejde, skjønt Hovedstykket er en hvid Tavle forestillende Nadveren i lavt-ophøjet Billedhuggerarbejde. Ved Daaben sees en forgyldt Engel med et Vers af den nulevende Sognepræst Hr. Amtsprovst Smith, — altsaa en usædvanlig ny Gave af dette

var bleven forvandlet til den mere romersktydske Ørn. Besynderligt nok er det, at ligesom denne Fugl blev Romernes Vaaben fordi den var helliget Himmel- og Sejer-Guden Jupiter, — de gamle Danske ligeledes valgte Ravnen til samme Brug, som især helliget deres Himmel- og Sejer-Gud Odin (hvem Ørnen dog ogsaa tilegnedes).

Slags. Døbefadet er af støbt Metal, med Figurer der see ud som de vare udpuklede, og disse forestille, som saa mange andre af dette Slags, Mariæ Bebudelse. Omkring paa Randen er en Indskrift i Munkebogstaver i bred Ramme, men Tidens Knaphed tillod mig ikke at foretage noget alvorligt Forsøg til deres Dechiffrering. Slige Døbefade — deels støbte, deels drevne eller udpuklede — have foranlediget adskillige lærde Undersøgelser i de nyere Tider. Mærkeligt er det at to af de Første hvorpaa man blev opmærksom, findes i Island; — en Deel af Indskrifterne paa dem blev forestilt ved Kobberstik i Olaffens og Poulsens Rejsebeskrivelse, 2 D. 1772. (Tab. 47.) Beskrivelsen over det første Danske blev forfattet 1808 af Pastor Bynch og gav Anledning til en interessant Undersøgelse over de danske Kirkers forskjellige gamle Døbefade ved Etatsraad Thorlacius — begge indførte i de antiqvariske Annalers 3 B. 1 H. 1817, med tilhørende Kobber (Tab. IV), hvorved tvende af slige Indskrifter forestilles. Senere end i Danmark vaktes Opmærksomheden paa disse gamle Fabrikater i Tydskland; et i Brunsvig var det første som beskreves og sammenlignedes med de islandske. Siden indrykkedes en Afhandling om de i Tydskland, Frankerige og Italien bekjendte, i Büschings wöchentliche Nachrichten, 4ter Band 1819. Beskrivelser og nette kobberstukne Afbildninger af andre slige Bækkener findes i Curiositäten der Vor- und Mitwelt, 5 B., 5 St.

ſamt iſær 8 B., 3 St. (1820, Tab. 6. 7.) Et af de ſidſtommeldte foreſtiller Mariæ Bebudelſe ligeſom de fleſte Danſke og deriblandt det ovennævnte i Holbek. Dog ere diſſe mange ingenlunde af ſamme Støbning, Stempling eller Udgave. Et er for nylig ſendt fra Island til det Kongl. antiqvariſke Muſæum, og ét danſk havdes der i Forvejen.

I Holbeks Kirke ſeer man ellers adſkillige ſmukke og mærkværdige Epitaphier. Det ſtørſte beſtaaer af en Stentavle i Choret, udhugget en bas relief. Det er over Chriſtopher von Feſtenberg Pachs til Taarup, Befalingsmand over Holbek Slot, ſom døde 1608, 97 Aar gammel. Han foreſtilles her i fuld Corpus med ſin Kone og Børn. Blandt diſſe udmærker en af Sønnerne ſig ved Skjæg og Knebelsbart, endſkjønt han kun ligner en halvvoren Dreng i Størrelſe. Ellers ſees her en ſtor Mængde (tildels ret godt) malede Familieſtykker. Et af dem er meget vel vedligeholdt og ſkal af Kratzenſtein-Stub være blevet erkjendt for et Meſterſtykke. En af de gamle Borgemeſtere har ladet male en Tavle, ſom paa en Side foreſtiller ham ſelv med hans tvende Koner og 19 Børn — men paa den anden den korsfæſtede Chriſtus med en beſynderlig Glorie. — I Kirkegulvet ere adſkillige Ligſtene med Munkeſkrift, og paa to af dem ſees Munkefigurer i fuld Corpus og ophøjet Arbejde. I de katholſke Tider har Byen havt tvende andre Kirker, ſom ikke

have været brugte siden Reformationen, uden at man nu seer mindste Spor til dem.

Det gamle Holbek Slot, som laa sønden for Byen, tæt ved Stranden, omgivet af Volde og Grave, blev ødelagt af de Svenske 1659. Dog havde en Svensk Konge, den ellers ilde berygtede Byrger, fundet her (1320) et Tilflugtssted mod sine Undersaatters Forfølgelser. Det blev hans Lykke at han var gift med Margrethe, en Datter af Kong Erik Glipping, thi i den Anledning forsørgede hendes Broder, Kong Christoffer den 2den, baade ham og hende, samt anviste dem Holbek Slot til Bopæl og Forlæning paa Livstid. Denne varede ikke længe, da de begge døde kort efter Ankomsten dertil. Kong Christopher forlænede det da atter (1323) til den hallandske Adelsmand og svenske Rigsforstander Knut Porse (Rigets forværende Fiende og Søn af Peter Porse, Kongens egen Faders, Erik Glippings, Morder) efter at han havde ophøjet ham til Dansk Hertug over Sydhalland og Samsøe. Denne Forlæning blev siden bekræftet af Hertug Valdemar af Slesvig, som det danske Riges udvalgte Konge, 1326. Efter at Hertug Knud Porse var, næste Aar (1327), fordreven fra Sverrig, erhvervede han, som det heder, ved Giftermaal med den norske Prindsesse Ingeborg (den svenske Kong Magnus Smeks Moder) Holbek som Ejendom — og erholdt samme Aar et nyt Lænsbrev for sine øvrige danske Besiddelser 1329, men afgik

selv ved Døden i det næste Aar 1330. Da hans tvende efterladte Sønner snart fulgte Faderen, beholdt Hertugens Enke hans efterladte Besiddelser til Kong Valdemar den 4de (Atterdag) kom til Regjeringen 1340. Han søgte at samle Rigets afstaaede, pantsatte eller bortforlænede Provindser til et Helt, hvorfor han ogsaa strax begyndte en Fejde med Hertuginde Ingeborg, som havde det Udfald, at hun, ved endeligt Forbrag 1341, maatte indskrænke sig til sine hallandske Besiddelser. Det hertugelige Slot i Holbek blev saaledes atter forvandlet til et kongeligt, og vedblev at være det lige til sin Undergang. Slottets forrige Ladegaard er bleven forvandlet til en Herregaard, kaldet Holbekgaard.

Allerede 1774 klagede man over at Holbeks Handel og Næring var utrolig aftaget i de sidste 40 Aar, saa at dets Indvaanere til største Delen var forarmede og ringe. Af Byens nærværende Udseende at dømme har denne Aftagelse siden neppe fundet Sted i samme Forhold. Dog er Havnen meget slet og naturligvis hører man nu her de samme Klager som i andre Stæder over Næringsvejenes og Handelens Aftagelse, der uden Tvivl har sin første Grund i Nutidens lave Kornpriser og Mangel paa Sædevares Afsætning, der atter ere Følger af den store Frugtbarhed som i de sidste Aar ogsaa har fundet Sted i det øvrige Europa.

Vejen fra Holbek til Kallundborg tilbyder adskillige skjønne og maleriske Situationer. Omtrent en Mil fra Kjøbstædet ligger Landsbyen Tudse, som forhen har havt et Vognmandslaug; det blev ophævet ved Afskaffelsen af den gamle Landevej der forhen gik udenom Holbek, der nu er i Besiddelse af Befordringsvæsenets Rettigheder. Kirken her synes at være meget gammel, men Lejligheden tillod mig ikke at besee den indvendig. — Noget længer hen kommer man forbi den berømte Kundby Kirke, som ligger særdeles højt og kan derfor sees meget langt borte fra paa alle Kanter. Den tjener endog til et Sømærke, uagtet den ligger temmelig højt oppe i Landet. Almuen kalder den af denne Aarsag Guds synlige Kirke paa Jorden, hvorimod en Nabokirke, som ligger meget lavt, kaldes den Usynlige. Paa hele Vejen seer man en Mængde Gravhøje. Midt imellem Holbek og Kallundborg ligger Landsbyen Svinninge*) med en bekjendt og anseelig Kro. En halv Mils Vej herfra ligger den nyopbygte og meget besøgte Faverbo Kro, hvorfra man nyder en herlig Udsigt over Land, Sø og Øer (Sejerø og Nexelø m. fl.). Stedet ligger meget højt og kaldes allerede i Middelalderen Faurebothe (Favre Boder). Herfra har Landevejen før gaaet over den brede og undertiden farlige Vidskende-Vejle,

*) Forhen Svidninge, Svedninge — et Navn som vidner om Oldtidens Braatebrænden, hvorved Byen rimeligvis har faaet sin Tilværelse.

egentliig en Vig af Søen, hvorigjennem Koursen betegnedes for den Rejsende ved nedrammede Pæle eller Stager; — Ved den nye Kongevej, som overhovedet er kortere, undgaaes den ganske; denne herlige Vej til Kallundborg er nu ganske færdigt paa et lidet Stykke nær i Nærheden af Landsbyen Vidskende. Naar man kommer forbi Herregaarden Birknede, som ligger under Lerkenborg Grevskab, har man fra en høj Bakke en ypperlig Udsigt til Kallundborg og dens Omegn, samt nærmere ved, til Landsbyen Tømmerup (forhen Tumathorp) med dens gamle Kirke *). Herfra har man kun en halv Mil til Kallundborg (i Middelalderen Kallundhæborg).

I dette Kjøbsted opholdt jeg mig nu i adskillige Dage. Jeg fik derfor god Lejlighed til at see mig ret omkring saavel her som i Omegnen.

Kallundborgs Kirke, som sees vidt og bredt omkring med dens 5 Taarne, er ligesaa gammel som Staden selv under sit nærværende Navn, og er byg-

*) Sognepræsten Hr. Kattrup har været saa god, ved min Nærværelse paa Stedet at forevise mig tvende ved høj Alder mærkelige Malerier paa Guldgrund, anbragte paa Skillerumsvæggen (af Træ) mellem Kirkens Skib og Chor. De forestille Scener af Christi Lidelses- og Opstandelses-Historie. Ogsaa Alterets Forside er prydet med liguende Malerier.

get i Aaret 1171 (3 Aar efter Axelhuus, hvorfra Kjøbenhavn regner sin Oprindelse) af Esbern Snare, Biskop Absalons Broder *). Ved sin Ælde er denne Kirke saaledes en af Rigets mærkværdigste Bygninger, men den er det tillige ved sin Bygningsmaade. Dens Hovedfigur er vel et ligegrenet Kors; dog er den, naar man betragter den i Nærheden, ottekantet, men denne Skikkelse vises dog ikke rigtig paa Byens mig bekjendte kobberstukne Grundtegninger. Den midterste Hvelving eller Kuppel understøttes af fire fritstaaende Granitsøjler, og over det hele hæver sig det svære mellemste Spir, som atter omgives af fire andre mindre. Alle fem bare de i den katholske Tid visse Helgeninders Navne; det mellemste kaldtes ligesom selve Kirken, efter vor Frue. Til Kirkens kunstige Struktur og ærværdige Udvortes svarer dens Indvortes ellers ikke saa ganske, da den er noget skummel og kan ikke lettelig oversees paa engang. Saa gammel den end er har den dog ikke mange mærkelige Oldsager, naar Døbefonten undtages, som er af Granit og net udarbejdet med Løvværk, der ligner Liljer — samt et stærkt gammelt Messing-Døbefad med de 5 Taarne (som ogsaa ere blevne til Byens Vaaben) og denne Indskrift WOR + FRVE + KIRCKE + KALLUNDBORGE. Prækestolen bæres af Moses med Lovens Tavler. Altartavlen er anseelig, af pyrami-

*) Om dens Opbyggelse anføres et Folkesagn af Thiele. I. 45, 175.

dalsk Form, bestaaende af Billedhuggerarbejde, forgyldt og malet, dels ophøjet, dels i hele Figurer. Den er neppe ældre end 1650, da den er bleven bekostet af den yngre Hans Lindenov, Lehnsmand paa Kallundborg Slot, gift med Elizabeth Augusta (en Datter af Kong Christian den Fjerde og Kirsten Munk). Begges Navne og Vaabener ere anbragte her. Allerøverst oppe sees Frederik den 3dies kronede Navnechiffer. Derunder disse tre Hovedforestillinger: 1) Himmelfarten. Man seer den nederste Deel af Christi Figur; den øverste er omgivet af Skyer. 2) Nadveren. Bordet er dækket med en Borddug af virkeligt Atlask eller andet Silketøj med Sølvfryndser. En Person, som skjænker i et Bæger, sidder uden for til Høire, men Judas med Pungen og sit sædvanlige røde Haar til Venstre. 3) Maria med Barnet i Stalden; derhos Oxen og Æselet samt tvende Hyrder eller Vandringsmænd; efter Dragten kunde man antage den ene af dem for en sjællandsk Bondemand. Til Siderne sees Christus paa Korset og hans Opstandelse. Ellers ere her anbragte de fire Evangelister, Moses med Lovens Tavler, Engle og andre Figurer. En Indskrift bevidner at Altertavlen er stafferet 1701 paa Provst Baggers Enkes Bekostning. Denne endnyere Indskrift er anbragt over de bibelske Forestillinger: Du skjænkte Jorden Lys og Fred.

Kirkens sidste Hoved-Reparation skete i Aaret 1750. Nu trænge især Taarnene til en saadan, og

til dette Øiemed indsamles en Kollekt, efter Kongelig Bevilling, i det hele Rige. I flere Henseender vilde det være meget ønskeligt at denne ældgamle og kunstrige Bygning maatte frelses fra Ødelæggelse. Det er kun faa Aar siden at Byens anden Kirke, tilegnet den hellige Oluf (hvis Kirkegaard kun endnu er tilbage), er aldeles nedlagt og nedrevet. Formodentlig er dens Anlæg ældre end det egentlige Kallundborg, og den har da tjent til Sognekirke for det gamle Hærvig. Endlængere er det siden at Kapellet i Forstaden St. Jørgens Bjerg blev sløjfet, da det formodentlig ej har været holdt vedlige siden Reformationen.

Den her (ligesom i Holbek) forhenværende Latinskole blev først ophævet 1740. Dog er her nu en stor og velindrettet Borgerskole i en ved sin Ælde mærkværdig Bygning. Af andre ældgamle Bygninger ere disse især mærkelige: Raadhuset, som skal være et Stykke af den gamle Bispegaard, der blev Byen skjænket af Kong Christian den 3die *); et andet tætved liggende ældgammelt Hus kaldes endnu Bispegaarden. Dog har Kallundborg aldrig været Bispesæde. Nogle have derfor meent at Esbern Snare har bygt det for sin Broder og hans Følge naar han kom paa Besøg; — ellers vide vi at de gamle Roeskilde

*) De her forhen forvarede Oldsager, nemlig St. Knuds Gildesbrødres store Krus (paa fire Potter), samt en stor og kunstig Laas gjemmes nu i det Kongl. Musæum for danske Oldsager.

Bisper ejede mange Gaarde i Sjællands andre Stæder. Den ene Fløj af den saakaldte Farvergaard paa Torvet er ogsaa meget gammel.

Forgjæves ville de Reisende søge efter Ruinerne af det forhen saa stærke og berømte Kallundborg Slot. Den Plads hvorpaa det har staaet ligger nu midt inde i Byen, forvandlet til en Græsmark eller Sædevang. Den har været rund og forhen adskilt fra Byen ved Volde og Grave, hvortil man nu ej heller seer Spor, men man erindres derom ved Gadenavnene: Paa Volden og Bag Graven. I Paludans Tid (omtrent 1788) saae man her endnu meget ubetydelige Levninger af gamle Mure, men nu ere de ganske forsvundne.

Slottet blev opbygt af samme Mand og paa samme Tid som den endnu staaende Kirke. Det var en stor herlig Bygning og saare stærk befæstet ved Taarne *) og Mure. I Aaret 1276 kom det under Kronen fra Esbern Snares Slægt, men blev, som førmeldt, forlænet tilligemed Holbek til den hallandske Hertug Knud Porse (eller Paars) 1323 **). Da Kong

*) I et af disse var forhen det saakaldte Rigens Dresßel eller Archiv, som blev adsplittet paa forskjellige Maader i Christian den 2dens urolige Dage.

**) Han var en Søn af Peter Porse eller Peder Paars, hvis Afkom saaledes spilte en vigtig, tilsidst tragisk Rolle i Kallundborgs Historie. Var det vel en Idee-Forbindelse eller et blot Tilfælde, at Holberg valgte hint Navn til den kallundborgske Helt i hans bekjendte komiske Epos?

Valdemar Atterdag gjorde Paastand paa Forleningernes Tilbagegivelse, indvikledes han i Fejde med Porses Enke, Frue Ingeborg, som udholdt her en Belejring i Aaret 1340. Hun fik Undsætning fra de holsteinske Grever og de vendiske Stæder og Kongen blev slaget tilbage med et Forlis af 2000 Mand. I det følgende Aar blev Slottet dog afstaaet ved frivilligt Forlig. Siden tilhørte det Kronen, var adskillige Kongers og Dronningers Residenz og blev anseet for en af Rigets stærkeste Fæstninger. Det var kun ved Forræderie af Kommandanten Claus Bøller (siden kaldet Slippeslot), at Friderik den 2den vandt det 1524 fra Christian den 2dens Tilhængere — og i Grevens Fejde var det egentlig Hunger som atter nødte dem til at overgive det til Christian den 3die *). Siden blev dets Befæstning forsømt og deslettere faldt det de Svenske 1658 at indtage Slottet og Byen. Flere Gange truede de med at afbrænde begge Dele, for at afpresse Indbyggerne Brandskat, og dette skete ved forfærdelige Udsuelser. Endelig tvang dog den svenske Besætning selve Borgerne til at nedbryde Slottet i Bund og Grund, samt desuden til at betale andre i den Anledning medgaaende Omkostninger. Kort efter bleve mange Skibsladninger af Stenene førte over til Aarhus og anvendte der til Bygningers Op-

*) Slottet blev siden anvist Christian den 2den til Bopæl og han opholdt sig her i 10 Aar (fra 1549 til sin Død 1559).

førelse. Resten blev brugt til Bygningers Forbedring i Kallundborg, samt til Gjærder og Indhegninger om dets Marker. Hvad der endnu var tilbage henved 1750, blev bortført og adsplittet af den daværende Ejer, som tilsidst forvandlede hele Slotspladsen til en dyrket Mark. Naar man betænker hvorledes dette Sted endnu saae ud 1658, og anstiller en Sammenligning med dets nærværende Udseende — saa behøver man ikke længer at forundre sig over de danske Hedenolds Borges og Slottes Forsvinden fra Jordens Overflade.

Slottets forrige Ladegaard er en stor og smuk Herregaards Bygning, som vel ligger inde i Byen, men hører dog ikke til dens Jurisdiction. Her kunne Elskere af Musik og Malerkunst, som finde Adgang til den herboende udmærkede Familie, overraskes ved saare behagelige Aandsnydelser *). Ogsaa selve Stedet er tillokkende ved sin skjønne Beliggenhed. Bag ved den store yndige Have (Kallundborgs eneste Spadserested) ligger Munkesøen (saa kaldet af det her forhenværende Fransiskaner-Kloster, anlagt 1239), omgivet af et skjønt Landskab. Fra Haven gaaer en Fodstie gjennem Markerne til en højtliggende, stor og smuk Gravhøj, kaldet Ulvshøj, hvorfra man nyder en herlig Udsigt over den hele Omegn, hvis eneste Fejl

*) Her døde ogsaa den aandrige Maler Kratzenstein-Stub i sin bedste Alder. Et simpelt Mindesmærke betegner hans Gravsted paa vor Frues Kirkegaard.

er den, at den er ganske blottet for Skov og Træer, paa Haverne nær. Skov sees kun paa den anden Side af Fjorden i Nærheden af Lerkenborg og paa det saakaldte Asnæs.

Selve Kallundborg bestaaer af tvende Hoveddele, Over- og Neder-byen. Deres Skjæbne, i Henseende til indbyrdes Forhold, har været besynderlig afvexlende. Nederbyen, hvortil man kommer over St. Jørgens Bjerg (i Almindelighed kaldet Bjerget), bestaaer især af den meget lange og brede, samt tildels anseelige Kordelgade, hvorover Vejen gaaer gjennem Skippergaden ned til Skibsbroen. Paa dette Strøg har formodentlig det forrige Hærvig ligget. Da Esbern bygte Kallundborg Slot, og den derved opførte nye Bye omgaves med Fæstningsværker, opkom den saakaldte Overbye og anmassede sig snart adskillige Fortrin for den ubefæstede Del af Staden. Med Tiden gav denne Adskillelse Anledning til mangfoldige Stridigheder. Efter Slottets Ødelæggelse forfaldt ogsaa Overbyens Anseelse og Velstand, da Kjøbmændene især bosatte sig i Nederbyen, som langt fordelagtigere beliggende i Henseende til Handel og Søfart. Nu sporer man ikke mere til nogen Strid mellem disse forskjellige Qvarterer, og begges Indvaanere nyde upaaanket de samme Rettigheder.

Mange klage, og det med Rette, over den sidste Krigs ulykkelige Følger og de nærværende Tiders Tryk, samt troe fuldt og fast at Danmark aldrig har været

slige Plager underkastet. Historien kan lære os det modsatte. Vi behøve ikke at gaa op til Grev Gerts eller Christophers Fejder for at overbevise os herom, thi en alvorlig Betragtning af Tilstanden i Danmark ved Souverainitetens Oprettelse vil være tilstrækkelig dertil. Kallundborgs Historie giver os her et vigtigt Bidrag; dets Begivenheder i denne Tid ere ypperlig fremstilte i Paludans velskrevne Beskrivelse over Kallundborg. (Kbh. 1788. 8.) De svenske Tropper som besatte Byen og behandlede den paa den ovenanførte Maade, krævede f. Ex. til Brandskatten: af en Enke som ingen Næring brugte, 260 Rdr., af en Færgemand eller Skipper daglig 5 Rigsdaler, af en Haandværksmand ugentlig 8 Rdr. Hertil kom svær Indqvartering og andre af en fiendtlig Besætning følgende Byrder, f. Ex. Bidrag til Feldtherrens, Pfalzgreven af Sulzbachs, Taffelpenge. Han oppebar eller fortærte maanedlig 420 Rdr. alene til Vin, Konfekt og Specerier! Naar man sammenliguer Pengenes høje Værdie i hin Tid med den nærværende, saa falde disse og andre slige Udgifter i det Uhyre. "Den heraf følgende Armod var sørgelig," siger Paludan paa anførte Sted, "og Arbejdet, som blev Indvaanerne paalagt, ikke mindre, da de dels maatte enten selv hjelpe til eller lønne andre i deres Sted til at nedrive Slottet, dels bleve tvungne til at forlade Hus og Hjem for at arbejde paa Forskandsningen ved Helsingør og Kronborg. Tingeller Raadstue-Ret er paa de Tider ikke holdt i et helt

Aar. Spydstagen var Dommer. Efter at Freden var sluttet, skete mange tunge, men nodvendige Paaskud, som endmere vedligeholdt den Armes Suk. Krigsfolket kunde desuden ikke faae deres Sold udbetalt, hvorfor en og anden Frihed maatte tilstedes dem, som har været Undersaatterne til megen Trængsel. Indqvarteringen var allerede i næste Aar efter Fredsslutningen 2500 Rdr. og de øvrige Skatter voxte med Aarene. Nu var Byen saa forarmet at den paa ingen Maade kunde udrede disse Paabud o. s. v. Nogle Aar efter denne Krig var det hele Rige, men især Kjøbstæderne, i en kjendelig Aftagelse. Hvad Kallundborg angaaer, da bleve mange Huse og Gaarde ledige eller øde og i Almindelighed ere Mange fra Kjøbstæderne paa den Tid flyttet ud paa Landet.

Denne Krig gav Kallundborg et Stød, som det aldrig siden har forvundet. Forhen havde Staden to Borgemestere og blev i Middelalderen anseet for en af Danmarks 9 (Sjællands 3) beste eller vigtigste Stæder. Nu er denne Herlighed forlængst forsvunden. Hvo veed om den ikke engang med Tiden vil vende tilbage, da Byen har en ypperlig og vel vedligeholdt Havn *), hvis Vigtighed især blev indlysende i sidste Krig. Efter at de engelske Tropper (som ogsaa besatte denne By i nogen Tid) havde forladt Sjælland, an-

*) Herfra gaaer som bekjendt Smakkefarten til Aarhus to Gange om Ugen, for et privat Interessentskabs Regning.

lagdes Batterier til Indløbets Forsvar, som siden lettelig afholdt adskillige fiendtlige Angreb. Farten herfra paa Norge blev meget levende, og overhoved syntes Byen mere at have vundet end tabt ved denne syvaarige Krig. Dog gik det her som paa flere andre Steder, at de Rigdomme, som da vandtes i en Hast, ere siden lige saa pludseligen forsvundne — og Tidsomstændighederne foranledige nu ogsaa her grundede Klager over Handelens og Næringsvejenes Standsning.

Vi have seet at Kallundborg engang i Middelalderen kaldtes et Grevskab, dog kun en føje Tid; — nu omgives den atter tildels (siden 1818) af et Grevskab, nemlig Lerchenborg, forhen et Stamhus, som ejedes af Grev Lerche midt i forrige Aarhundrede, men gik siden over til en anden Linie af Familien. Grevesædet ligger omtrent ¾ Mil fra Byen og er en herlig Herregaard, som nok fortjener Navn af Slot; — Hovedbygningen bestaaer af 3 Fløje, foruden Lade- og Stald-Gaard. Bag ved den er en prægtig Hauge i fransk Smag med mange Statuer og enkelte nye smagfulde Anlæg. Desuden er her i Nærheden en Dyrehauge og noget længere borte den dejlige Asnæs Skov. Disse Haver og Skove staa aabne for Enhver, og bidrage saaledes betydelig til Kallundborgs Indvaaneres Forlystelse i Sommertiden. Man kan fristes til at tro at vore Forfædre have opkaldet Asnæs ef-

ter Asaguderne, fordi de enten fandt denne Landtunge guddommelig skjøn eller ansaa den, af lignende Aarsager, for et af Gudernes Yndlingssteder.

Lige over for Asnæs ligger Halvøen Refsnes (i daglig Tale Rysnæs, forhen Rohsnes og Røthsnes), som udgjør et helt Præstekald og Kirkesogn. I forrige Tider har her været betydelig Skov, som nu er ganske udryddet *). I denne Skov var det at den unge Kong Valdemar faldt paa Jagten, ved et Vaadeskud den 18de November 1231 — hvorom det heder i Kjæmpevisen:

Ad Revsnes red Kong Valdemar i Jagt,
At bede de Dyr det var hans Agt.
Ak! Ak! Ak!

Nedfaldt Kongen af Hesten saa brat,
Han saade ej længe derefter god Nat.
Ak! Ak! Ak!

Al Lunden hørte der Kongen raabte Av!
Jagtfolket med Graad til Liget sig gav.
Ak! Ak! Ak!

*) Efter Hr. Commandeur Stubs mig givne Underretning skal man endnu yderst paa Refsnes see Levnerne af en vældig Egeskov, men tillige ogsaa Spor til Agerrene, ældre end Skoven. Ogsaa skal man, paa flere Steder i Sjælland, have, ved at udgrave Egerødder, fundet Agerkaal derunder. Paa Pynten af Refsnes har man, for nogle Aar siden, tilfældigvis opgravet et smukt Kobbersværd.

Fiskene strax paa Dybet løb ud,
De torde ej bie det Sørgebud.

Det Skrig i Sønderstrand hørte og Blak*),
Af Sorrig sig under Vandet han stak.

Sortensten sørged endog udi Nør,
Den Farve han havde ret aldrig før.

Det spurgde hans Fader Kong Valdemar Sejr,
Det stak ham i Hjertet som et Spejr.

Hans Fingre de knak der han dem vred,
Af Sorrig han Tænderne sammenbeed.

End mindes os, sagde han, Lyøe Jagt,
Men her er falden al Danmarks Magt.
Ak! Ak! Ak!

Som Stormen afslaaer det mode Korn
Saa ligger og Danmarks Haab og Horn.

O Danmark! om du din Skade forstod,
Da maatte du græde det bare Blod.

*) Saaledes kaldes en stor Sten paa Refsnes og en anden i Sønderstrand ved Asnæs Sortensten, efter Thieles Folkesagn, I. 47. 176. Efter Kjæmpevisen maatte den ved Asnæs kaldes Blak, og omvendt. Almuesfortællinger om Refsnæs og dets Omegn anføres her, II. 7. o. f.

For sandt vi sige kan alt for tit,
Sig Danmark har jaget til liden Profit.
Ak! Ak! Ak!

Herefter skal Revsnes finde den Vind,
At der sig ej bjerge kan Raa eller Hind.

Hvor Revsnes før havde tusinde Træer,
Skal det hensvie stærk Kulevær.

Paa Revsnes hvor før stod Eger og Bøg
Herefter skal gro Skarns-Hundeløg.

For Lysten man saae paa Revsnes tilforn,
Herefter nep skal findes en Torn.
Ak! Ak! Ak!

Med Liget den Klage til Ringsted gik,
Sankt Bendtes Kirke det Konge-Lig fik.
Ak! Ak! Ak!

Refsnes ligger i visse Maader under Kallundborg Ladegaard. Her sees endnu adskillige mærkelige Hedenoldsminder, som jeg har havt Lejlighed til selv at betragte.

I O. S. O. fra Landsbyen Kongstrup, og ellers tæt derved, sees en meget massiv enkelt Stendysse, bestaaende af fem svære Underliggere, som tillige, med en fuldt saa anseelig Overligger (af 2 Alens Tykkelse og 5 Favnes Omkreds), danner en Art af

Kammer. Det hele har en Højde af 4½ Alen fra den jævne Grund. De indvendige Sider af Vægstenene ere ganske jævne. Indgangen er mod Syd og er forsynet med etslags Dørtærskel. Vesten for Byen ligger den saakaldede Kongshøj, 12 til 14 Alen høj, af omtrent 150 Alens Omkreds. Den er, i ⅓ Højde fra Jorden, omgivet rundt omkring med maadelig store Stene. Den har en kjendelig Indgang mod Øst, som dog skal have faldet meget tydeligere i Øjnene for faa Aar siden, da Bønderne nu have mestendels tildækket den med Jord og Rødder *). Ogsaa mod Norden sees en Fordybning, der synes at være indfalden, med en stor Sten. Oventil er den ligeledes kjendelig sjunken og for Resten nu bevoxet paa mange Steder med Tjørne og Buskværk.

Tæt ved Landsbyen Rostrup ligger den saakaldte Helenes Kirke, hvoraf der nu er tilbage trende oprejste Stene, samt flere nedsjunkne; da de ligge, tilsammentagne, i en Firkant, synes det hele at have udgjort en Stensætning paa jævn Mark af ommeldte Skikkelse. I en kort Frastand, paa højre Terrain, staae 2 Stene i oprejst Stilling, vel valgte og næsten af en Mands Højde, men temmelig langt fra hinanden; med en tredie Sten af samme Slags, som var omkastet af Bønderne, danne de en Trekant. I

*) Disse og flere Underretninger skylder jeg Hr. Carl Stub, som var saa god at ledsage mig paa denne Vandring til Refnes.

V. S. V. fra Nostrup, staaer der paa en skjøn Høj — hvorfra man har en særdeles vid og prægtig Udsigt — en enkelt opstaaende Sten, som lader til at være meget dybt nedsjunken i Jorden og at have seet ud som en Obelisk. Bønderne kalde den Preſtenen. Derimod skal den saakaldede Kajesten eller Kongsten, som har havt en udmærket Størrelse og Skikkelse, saa at den findes aflagt paa Videnskabernes Selskabs Kort over den nordvestlige Deel af Sjælland, nu ikke være mere at finde; den maa derfor enten være sprængt af Vejvæsenet eller nedgravet af Bønderne, for at vinde Agerland.

Slige Ødelæggelser af de ældgamle Stensætninger have her fundet meget hyppig Sted i den nyeste Tid, især ved den nye Kongevejs Anlæg. Dog har man endnu mange Gravhøje og Dysser i Kallundborgs nærmeste Omegn, hvoraf jeg selv har seet følgende: Ved Strandvejen fra Kallundborg til Refsnæs staaer en Udflyttergaard mellem Byen og Skambek Mølle. Tæt ved den sees en liden firkantet Stendysse paa slet Mark. I Midten seer man to store forhen værende Underliggere (mod Øst og Vest). Den ene er betydelig sprængt, den anden omtrent 2 Alen høi. Af Indhegningen ere 20 temmelig store Stene tilbage.

Ved en Udflyttergaard, hen imod Nyerup, staaer en stór Høj, flad eller udgravet foroven. En anseelig Overligger (af 4 Favnes Omkreds 5 Qvarteers Højde), hviler paa 5 mindre Stene. Vesten for Nyerup seer

man, i en Række fra Ø. til V., trende Dysser. Den vestlige er rund, de andre have Skikkelse af en aflang Firkant med Stensætninger omkring. Den, som er nærmest Byen, er mestendels forstyrret eller sjunken. Den mellemste Dysse er endnu meget mærkværdig, 104 Skridt i Omkreds. Paa Sydsiden er der tilbage 20 store, symmetrisk og zirlig opsatte Stene. I Østenden et stort Stenalter (eller Tempelhytte), 4 Alen høit med 5 store Underliggere. Overliggeren er 7 Qvarteer tyk og af 5 Favnes Omkreds. Indgangen er mod Sønden. Den dannes foran af to paa langs opreiste mindre Stene. Underliggerne have indvendig jævne Sider og staa tæt op til hinanden. End en mindre Sten danner en Dørtærskel til selve Hytten. Ellers er Resten af Dyssen meget forstyrret og opbrudt.

Den mod Vester liggende runde Høj har paa Toppen et besynderligt Stenalter, kaldet Klingredyssen. Det bestaaer af 5 lave Underliggere, som bære en Overligger af 3½ Favnes Omkreds og en Alens Tykkelse. Indgangen er mod Syd. I den vestlige Del af Højen har man i nyere Tider udgravet en rund Hule til Faarefold, og omgivet den med Stenvægge.

Tæt Østen for Landsbyen Ellede er en aflang Bakke, før og tildels endnu omgivet af store Stene, men nu for en stor Del begroet med Tjørne og Krat. Nordsiden er symmetrisk besat med en Rad af 25 store, for det meste opstaaende Stene; dog ere nogle borttagne eller have forandret deres oprindelige Stilling.

Nær ved den østlige Ende har der før været et meget stort, nu aldeles forstyrret Stenalter eller Gravkammer, begroet med Tjørnebuske. Dyssens Omkreds er 180 Skridt. Flere mindre forstyrrede Stendysser sees i Nærheden af Ellede, ligesom ogsaa adskillige Høje. En af disse (mod Østen fra Byen) er paa Toppen besat med 6 store og flere mindre Stene i en tætsluttet Kreds; i Midten staaer en højere Sten, lignende en afstumpet Obelisk. Mod S. O. sees en udmærket Gravhøj, med en Kreds omkring Toppen af svære, mistendels i Jorden nedsjunkne Stene.

Tæt Østen for Rachløv*) Kirke ligger den saakaldte onde Dysse i en aflang Firkant, 100 Skridt i Omkreds, endnu omsat med 40 (forhen rimeligvis 70) store Stene. I Vestenden er et stort Stenalter eller Tempelhytte. Overliggeren er af 5 Favnes Omkreds, højst 2 Alens Tykkelse. Vesterkanten synes ovenpaa at være indrettet til Sæde. Denne store Sten hviler paa 4 Underliggere. Indgangen synes at være mod S. O. Den midterste Sten i Dyssens Hegn mod Vesten, har endnu mere end en Mands Højde. Mod Østenden er en stor, aflang, ovenpaa tildels noget spids, Sten i Retningen fra Øst til Vest. Tvende aflange Stene i det nordøstlige Hjørne, synes at have udgjort Indgangen til hele Stensætningen.

*) Her boer Hr. Amtsprovst Barton, som tillige er Stedets Sognepræst. Præstegaarden udmærker sig ved en skjøn og omhyggelig dyrket Blomsterhave.

Mod V. eller V. N. V. af Kirken er en aflang Dysse, bestaaende af en ophøjet Bakke, nu omsat med 65 Stene. Nærmere mod den vestlige Ende er et stort Stenalter. Overliggeren er næsten rund, 5 Favne i Omkreds. Mod Vestkanten er derpaa som et udhugget Sæde eller Bænk med højt Rygstød. Underliggerne ere nu kun to. I Midten er det hele over en Mands Højde. End længere mod Vesten ere der to aflange Stene i Retningen mod Ost og Vest; dog er der en mindre mellem dem i Vestenden. Det hele er 129 Skridt af Omkreds.

End længere mod Vest er en mindre aflang Høj eller Bakke, før omgiven af Stene. Mod Ostenden et Stenalter i Retningen fra Nord til Syd. Overliggeren har 4 Favne i Omkreds og er vel Mandshøj med de tre Underliggere. I Ostenden er en oval Halvkreds af 4 mindre Stene, lignende et Ildsted (Isl. Hlód) med Aabning mod Sønden.

I Vest herfra ligger den saakaldede Troldbysse, bestaaende af en aflang Høj eller Bakke, nu omgivet af 90 Stene, 200 Skridt i Omkreds, bred 19 Skridt. En af Stenene i Vestenden seer ud som en høj Stol, med skraa Sæde, vendende mod Osten. Den er af en Mands Højde. Bakken har nu runde Fordybninger. I den østliges Midte er der endnu en stor Sten tilbage, da de andre ere borttagne. I Vest herfra er en rund Høj, ovenpaa den sees 2 Underliggere mod Nord og Syd, af omtrent 4 Alens Længde, $1\frac{1}{4}$ Alens

Bredde. Rummet mellem dem er nu omtrent 10 Alen.

Længere mod Vest er en forstyrret Høi, før omgiven af Stene. I Midten sees dog endnu 6 temmelig store i en Kreds. Det hele synes at være en ødelagt Begravelse. Mange flere af slige sees overalt her i Egnen.

I Retningen mod Nord fra Rachlov Kirke til Ellede Bye, besaa jeg tre store runde Høie, som alle øiensynlig ere opførte ved Menneskehænder. En af dem er omtrent i N. O. fra Kirken. Mange flere, som endnu synes at være urørte, seer man i denne og andre Egne omkring Kallundborg, f. Ex. ved Herregaarden Lerkenfeld (som eies af Etatsraad Rothe). Ikke langt herfra sees betydelige Stensætninger i Nærheden af Landsbyen Gaasetofte *). Alt dette vidner

*) Om intet af disse Oltidsminder findes nogen Underretning i de 1807 befalede Indberetninger fra Præsterne til den antiqvariske Kommission. Efter at jeg selv havde undersøgt de herommeldte, gjorde Hr. Etatsraad Thorlacius mig opmærksom paa en haandskreven Notice af ham, efter en Reisendes Beretning fra Juli og August 1810, over slige Stensætninger i hine Egne, — hvoraf jeg her meddeler det vigtigste: "Paa Refsnes ere en Del Stensætninger, mest i Rachlef Sogn, Nyerups, Rostrups og Kongstrups Marker, derimod ingen yderst paa Refsnes, maaske fordi dette fordum har været tæt skovbegroet. I Rachlef Sogn findes i det mindste 8 aflange Stensætninger, hvoriblandt en paa Veien til Nyerup, 50 Alen lang, hvor der har været tre Altere, af hvilke et er ødelagt, en anden paa 80 Alen med

om denne hele Landstræknings talrige Befolkning i Hedenoldsdagene. Da har Landet her omkring ellers været mere gjennemskaaret af Fjorde og Aaer end det nu er. Dette skjønnes endnu ved at betragte den store Aamose i Byens Nærhed. Her var i gamle Dage en virkelig Flod, hvorom Saxo beretter at den fordum var sejlbar for smaa Skibe fra Kallundborg eller Hærvig til Sigersted ved Ringsted. Endnu i hans Dage (det 12te Aarhundrede) udløb enkelte Skibe i denne Aae. Endnu lægger man Mærke til at Landet tiltager, men Søen aftager paa dette Strøg, hvorved Jorddyrkningen vinder i Terrain, uden at nogen Omkostninger anvendes til Inddigning.

meget store Stene; ved den ene Ende en uhyre stor Sten. Tre" (her foran ommeldte) "isolerede Stene paa Nostrup Mark kaldes af Bønderne Fredsstene. Paa Nostrup Mark seer man en isoleret Sten, paa Toppen af en stor Høi, hvor der var en liden stensat Forhøjning, tydeligen for at bære den enkelte meget store, paa begge Sider glatte Sten, der stod paa Enden. En fritstaaende Sten foran Kongstrup (hvor man ellers seer en velkonserveret" [her af mig beskrevet] "Stendysse) var borttaget og nedgravet. Saaledes pleje Bønderne ofte at grave et dybt Hul og deri nedstyrte saadanne store Stene. Fra Kongshøjen er den øverste Sten borttaget. Paa Nyerup Mark kan fra Vejen sees i det mindste 9 Stensætninger."

Den 27de Maji, om Aftenen Kl. 8½ rejste jeg fra Kallundborg over Slagelse til Korsøer. Strax efter Afrejsen forandredes det hidtil bestandige skjønne og tørre Vejr til Storm og Skylleregn, hvori vi kjørte den hele Nat, og kom næste Morgen gjennem Slagelse uden at opholde os der det mindste. Denne skjønne Bye og dens Omegn trænger saa meget mindre til antiqvariske Beskrivelser, som disse alt haves ypperlig forfattede af Stadens tvende udmærkede Præster, Fuglsang og Bastholm, begge hæderlig bekjendte, saavel i deres Embedskreds, som i den lærde Verden. Ogsaa det nærliggende Stillinge Sogns mærkværdige Oldsager ere udførlig beskrevne af Stedets Præst Hr. Joh. Lange *). Den 28de ankom vi til Korsøer og indskibede os strax efter i den derfra afgaaende Børtsmakke. Det samme Vejr varede denne hele Dag. Overfarten skete i 3 Timer i Storm og svær Søgang til Nyborg.

Fyen.

Om Eftermiddagen ankom jeg til det mig saa kjære Sanderumgaard.

Dette nu saa yndige Sted (forhen ogsaa kaldet Sanderup Gaard), tilhørende Hs. Excellence Geheime-

*) Disse tre archæologiske Beskrivelser over Slagelse og dets Omegn ere indrykkede i antiqvariske Annalers 2det Binds 1ste Hefte, 1818.

Conferenzraad Bülow, er af flere Aarsager, dog mest for dets ædle Ejers Skyld, berømt overalt i det danske Rige. Til Herregaarden hører Landsbyen Davinde. Godset blev kjøbt ved nærværende Ejer af Generalmajor Leths Arvinger 1792. Da var Gaarden yderlig forfalden, Bøndergodset i maadelig Tilstand; det hele uden Jordvolde, Stengjærder, Skovfredning eller Plantning. Disse betydelige Mangler ere siden afhjulpne, alles Marker udskiftede, samt indhegnede i Lokker — og Godset er saaledes i en blomstrende Tilstand. Haven er anlagt paa et Sted, som før for det meste bestod af en Ellemose, men er nu en af Danmarks største og herligste Lysthauger. Den er, tilligemed flere Steder i Omegnen, allerede ypperlig beskreven af Professor Molbech *). Dog ere adskillige nye Anlæg her siden gjorte, da Ejeren stedse vedbliver at arbejde ufortroden paa Havens Udvidelse og Forskjønnelse. Saaledes er f. Ex. Dammen ved Lysthuset Marieshvile nu betydelig udvidet, saa at den forestiller en lille Indsøe, hvis modsatte Kyst er forskjønnet med et Tempel i græsk

*) I hans Fragmenter af en Dagbog skreven paa en Rejse i Danmark 1813, Kjøbenhavn 1815, S. 66. Den skjønne Udsigt fra Haven til Gaardens Hovedbygning er stukken i Kobber af Bagge ved hans lyriske Digt: Sommeraftenen paa Sanderumgaard, 1808 (4). Udsigter af Haven ere ligelede stukne for nogle Aar siden af Clemens (paa 14 Blade) — men mange af dem ere siden blevne meget forandrede. Eckersberg har ogsaa forestilt adskillige af Havens Prospekter i skjønne Oliemalerier.

Smag. Derfra gaaer en ny Kanal, hvorpaa man i en Baad kan komme fra Gaarden til Marieshvile. Kildehytten er aldeles ombygget og forstørret; uden for den er anbragt et Gallerie af fristaaende Støtter. I Elfelund er etslags Eremitage opbygt paa en Høj. Af de mange sjeldne Værter i Haven, lagde jeg især Mærke til et Rosentræ ved Johanneslyst, som nu var 7 Alen og 3 Tommer højt, og tegnede til snart at blive bedækket med Bouquet=Roser. Ogsaa sees her en Populus heterophylla (plantet af en Stikke 1794), som nu havde, nogle Tommer fra Jorden, 3 Alen og 12½ Tomme i Omkreds, og var meget over 30 Alen høj. Siden 1813 er Haven betydelig udvidet og flere Tusinde Træer plantede, som nu staae i bedste Vært. Her kan man ikke andet end istemme med Ingemann *).

Skabende hulde Natur! hvor er saa skjøn du og mægtig,
Som hvor den dannende Kunst rækker dig broderlig Haand!
See! af den sumpige Dal yndig et Tempe frem=spired;
Thi den besjæled en Aand, fortrolig med Kunst og Natur.

*) Skrevet af ham i Bogen fra Tankefuldshytte den 31te Julii 1814.

Angaaende Maleriesamlingen paa Sanderumgaard kan jeg henvise til Molbechs Underretninger (anførte Sted S. 79, 91-92). Hertil kommer et Forraad af fortræffelige Kobbere og Stentryk, en endnu betydelig Bogsamling (skjønt Ejeren forhen har givet over 1000 Bind til Fyens Stifts-Bibliothek), og endelig en udmærket Myntsamling *). En Mængde af sjeldne (især danske) Oldsager har Hs. Excellence før ejet, men de brændte med Christiansborg Slot 1794 **).

Ved mit Ophold paa Sanderumgaard, vandrede jeg flere Gange til det nærliggende Davinde. Vejen dertil er (ligesom alle andre paa Godset) meget god; midt paa den sees en gjennemskaaret Bank, i hvis Grus man finder forstenede Conchylier; disse forekomme ogsaa i Sanderumgaards Have. Davinde er en smuk Landsbye med meget torre og renlige Gader. Gjennem dem løber en Aa, hvis Bredder tildels ere besatte med Træer, den kommer fra en stor, ovenfor liggende Kilde. Gadestævnet udmærkes ved et Træ, som voxer gjennem en stor Møllesten; rundt omkring staae 12 eller 13 Stene til Sæder for Byens ligesaa mange

*) Heraf har Ejeren foræret et sjældent Guldbraktent til det antiqvarisk Musæum; det vil blive afbildet og beskrevet ved den Afhandling over hine besynderlige Hulmynter, som snart udgives af den Kongl. Kommission for Oldsagers Opbevaring.

**) Nogle senere erhvervede har Hs. Exc. siden givet til de offentlige Musæer i Kjøbenhavn og Odense — hvorom mere i det Følgende.

Gaardmænd. Ejeren har for nylig ladet opføre her en solid, rummelig og smuk Skolebygning. I selve Skolestuen ere to store Bogskabe; det ene indeholdt Bøger skjænkede af hans Excellence til Skolen, det andet Skolelæreren Hr. Smiths egen Bogsamling. Kirken er meget gammel. Den bestaaer af 5 murede Hvælvninger. I den midterste Hvælving sees mod Østen to billedlige ligesom udmurede Masker eller Mandehoveder med Skjæg af forskjellige Tilsnit og et ligeledes mod Norden, som det synes uden Skjæg og Øjne; alle i en skjæv eller heldende Stilling *). Daaben er gammel, af Granit, udhugget i den sædvanlige Form. Paa hver Side er et Maltheser-Kors. Døbefadet er ogsaa gammelt, af Messing, med udpuklet Arbejde, men uden Indskrift. Paa Bunden forestilles Adam og Eva ved Kundskabstræet. Paa den inderste af Stolene til Venstre Side (som er af Fyrretræ og dog seer endnu ud som om den var ny)

*) Da disse Masker paa ingen Maade kunne tænkes at forestille eller antyde christne Helgene, maa man falde paa den Tanke, at Levninger af hedensk Overtro have foranlediget Bygherre eller Bygmester til at unde de ellers fordrevne hedenske Guddomme en saadan Erindring, for at undgaa deres hevnende Vrede. Da slige Masker skal være anbragte i flere Kirker paa en lignende Maade, vil det være mig kjært at erfare Underretninger herom, ligesom alle herhenhørende Oplysninger, enten de saa tjene til at bekræfte eller kuldkaste min nysfremførte Gisning.

er udskaaret til begge Sider: IHS. MARGRETE SKOVGAD 1584. Denne Margrete Skovgaard, som i sin Tid har ejet Sanderumgaard, er begravet i St. Knuds Kirke i Odense, og hendes Gravminde har der givet Anledning til flere Folkesagn *). Ellers have tvende malede Glasruder før været i Davinde Kirke, hvoraf den ene forestilte Skovgaardernes, den anden Urnernes Vaaben; de ere af Kirkeejeren indsendte til det antiqvariske Musæum, hvor de nu forvares; sandsynligvis de ældste Danske som her haves **). Endnu har Kirken en Klokke med Munkeskrift, som forekom mig ved Beskuelsen ganske ulæselig, da Ordene ingen Mening gave. Ved siden at betragte et efter

*) See Molbech l. c. S. 132. Jfr. Thiele II. 96. Tvende forskiellige, meget sieldne Kobberstik over denne (efter Døden) saa navnkundige Frøken, saaledes som hun sees afmalet i Gyldenstykkes Kjole, forvares nu i det antiqvariske Musæum. En Jørgen Iversen Urne til Sanderum- og Rugaard har 1526 været med at underskrive Christian den 3dies Receß. I Klosterkirken i Horsens er et gammelt Gravminde (aftegnet ved Abildgaard) over en ...... Skougardt af Sanderumgardt i Fyen, som døde paa Stjernholm den .... 15.1. Til højre Side sees det Skovgaardske Vaaben og Urnernes til Venstre.

**) Ogsaa har han indsendt nøjagtige Beskrivelser og Grundtegninger over Allerup og Davinde Kirker, samt et Røgelsekar og en brændt Sten med Figurer, funden ved Tageholm (mellem Sanderum- og Vejerupgaard), som udgives for at have tilhørt Smeden Tage, Reformatoren Hans Tausens Fader. See Molbechs Dagbog S. 104 og Folkesagnene I. 103.

Kirkeejerens Foranstaltning taget Aftryk af Indskriften, stadfæstedes jeg rigtignok i min Fordom, da Skriften maatte læses saaledes: AIRAM TOG PLEH IIIXXXLCCCC NESUDRAI TNIENIMODONNV — men min Forstand opklaredes pludselig ved en hoslagt Forklaring af den ældre Abrahamson, — denne vor tabte, ivrige og skarpsindige Oldgransker — som oplyste den hele Sag ved denne simple Anmærkning: „"Inskriptionen maa læses bag fra," og da læser man rigtignok ganske tydelig V(A)NNO DOMINE(I) INT IAR DUSEN(T) CCCCLXXXIII HELP GOT MARIA, saa Meningen af det Hele bliver kortelig: "Aar efter Herrens Byrd 1483. Hjelp Gud (og) Maria." I danske Atlas (VII. 557) siges Indskriften at lyde saaledes, men Aarstallet har man da læst for 1429 *). Alter-

*) Sammesteds anføres at følgende staaer paa Allerup Kirkes Klokke: 1594 Help Jesus Maria, men den fuldstændige Indskrift lyder saaledes i Munkeskrift: ANNO DOMINI MDIIII. HELP IHESUS OK MARIA ECCE ANCE(i)LLA DO(MI)NI. FIAT MIHI SECVNDOM VERBOM TVVM. (ɔ: Aar efter Herrens Byrd 1504. Hjelp Jesus og Maria, See Herrens Tjenerinde! Mig skee efter dit Ord!) Paa Klokken sees ellers en Mandsfigur med en dobbelt Øxe eller Hellebard i Haanden; af denne Aarsag har Abrahamson meent at den skulde forestille den hellige Kong Oluf. Rundtomkring dette Billede sees en anden Indskrift, der dog er aldeles ulæselig paa Ordet NVBV(R)61. nær, som synes at tilkjendegive at Klokken er støbt i Nyborg. Derimod viser en latinsk og en plattydsk Indskrift paa Kirkens Malmlyseståger at de ere støbte for denne i Lybek 1531.

tavlen er modern og anskaffet af Kirkens nærværende Ejer. Derpaa sees følgende Tankesprog. Allerøverst: Tænk paa din Gud, der nedenfor: Du skal elske Gud over alle Ting og din Næste ligesom dig selv og allernederst: Vis mig din Tro af dine Gjerninger.

Alle Davinde Marker ere, alene paa Ejerens Bekostning, udskiftede i Lokker. De i danske Atlas (VI. 558) her ommeldte store Kjæmpebegravelser og Offersteder ere nu paa enkelte Stene og Høje nær, forlængst ødelagte *).

Den 1ste Junii tiltraadte jeg den Rejse fra Sanderumgaard til Jellinge, hvorpaa jeg havde den Ære at ledsage det førstnævnte Steds ædle Ejermand. Vi toge af Sted Kl. 4 om Morgenen i et noget ubehageligt Vejr med stærk Blæst og Regnbyger. Dog oplyste afverlende Solskin det herlige Fyenske Landskab, og dette oplivedes ogsaa allerede i den saa tidlige Morgenstund ved raske, net og renlig paaklædte Piger,

*) De have saaledes delt Skjæbne med den ved Aalebekbro i Allerup Sogn forhen staaende Runesten (Worms Monum. dan. pag. 241). Den ommeldes som bortkommet i Danske Atlas, VI. 557. Rigtignok var den (efter hvad man seer af Nyerups hist. statist. Skildring, IV. 149) ført til Kjøbenhavn i det 17de Aarh. for at opbevares der, men blev der (med flere) kløvet, for at nyttes til Mur eller Brolægning, som en anden Kampesten.

som gik hjem fra Malkning og strikkede tillige, i det de bare Malkebøtterne paa Hovedet **). Dette Træk giver allerede den Rejsende et fordelagtigt Begreb om Almuens Flid i dette skjønne Land. I det vi nærmede os til Odense, viste Byen sig for os i et glimrende Sollys, medens Baggrunden var mørk og mat ved den der samlede dunkle Skymasse. Saaledes ligge Nutidens fleste Scener og Begivenheder klart oplyste for vore Øjne medens Glemselens Mulm ruger over den fjærne Oldtid. Fordi den nu er mørk, ville mange indbilde sig og andre at den aldrig har været lys. Tiden viser sig, ligesom Luften og Væjrliget, i tusinde afvexlende Former; alle have de sine Fordele og sine Mangler. Navnet Odinsø randt mig i Tanker, og jeg erindredes derved om den kaledoniske Bardes Klage **):

Hveden er Aarenes Strøm, hvorhen monne de bortrinde,
Hvor have de skjult i Mulm deres mangefarvede Sider!
Jeg skuer i Oldtiden ind, men den er dunkel for Ossians Øjne,
Lig Gjenskin af Maanens Straaler fjernt paa den natlige Sø!

*) Hennings har viist, efter Herodot, at Pæoniernes Fruentimmer fulgte den samme Skik i Darius Hystaspes's Tider.

**) Ossians Digte, fordanskede ved Blicher.

I Odense formeredes vort Reiseselskab med Hr. Adjunkt og Stifts-Bygnings-Conducteur Hanck. Vi ventede paa denne Tour at nyde mange herlige Udsigter, og vort Haab blev heller ikke skuffet. Mange af disse vise sig fra den nye Kongevej især i Wessenbjerg Sogn *), samt i Nærheden af Herregaarden Erholm og Gribsvad Kro, som ligger midtvejs mellem Odense og Middelfart. I Erholm Skov sees Taarnet af en Kirke, som er opbygt paa en Nat, efter et nyt Folke-

*) Egnen her bestaaer af Skove, Bakker og yndige Dale, men de adspredte Boliger mest af usle og forfaldne Hytter, beboede af Husmænd, som mest leve af Tørveskjær ved Tørvenes Afsætning i Odense. De skulle i mange Henseender ligne det nordlige Sjællands bekjendte Kulsvierbønder. En Officer ved Vej-Corpset har fortalt mig som ganske vist, at da Landevejen blev anlagt her igjennem nogle Aar før den sidste Krig, blev et af de Husmændshuse, som i den Anledning skulde nedbrydes, lovlig taxeret og vurderet til fjorten Mark dansk Courant. Ved dette Vejanlæg bleve mange Oltidsminder (Stensætninger og Gravhøje) forstyrrede i Bund og Grund. Adskillige Oldsager fandtes ogsaa, der enten bleve bortkastede som unyttige eller faldt i Jøders og Guldsmedes Hænder. Saaledes har Hr. Capt. v. S... fortalt mig som Øjenvidne, at ved at gjennembryde en stor Gravhøj paa dette Strøg, kaldet Grevehøjen, fandt man deri Levninger af en Rustning, især af en Ringebrynie, af ubekjendt Malm og det skjønneste Metalarbejde Captainen havde seet; ligesom og en smuk tveægget Dolk, som dog var i Stykker. Disse Sager bleve strax borte blandt de ved Vejen arbejdende Bønder, som ansaa dem for kostbare eller heldbringende (som Dannefæ) og lagde Dølgsmaal derpaa.

sagn, som skal være aldeles sandfærdigt. Det er nemlig Trøstesløs-Kirke. Mine Læsere ville maaske mene at jeg her gaaer i Taaget; men jeg haaber dog at de faa Troen i Hænderne, naar jeg fortæller dem Sagens Sammenhæng saaledes som jeg har faaet det af andre: En formuende Mand fra Odense var engang til Gjæst hos Erholms Ejer. Denne talte om Udsigten, som i sig selv var skjøn, men han fandt det dog at mangle til dens Fuldkommenhed, at der ingen Kirke saaes i Nærheden, og lagde det til, at en saadan især vilde klæde en nærliggende Bakke meget godt. Den fremmede Ven lagde nøje Mærke til denne Yttring. Efter at han var kommet hjem, lod han i al Stilhed en lille Trækirke bygge, paa den Maade, at alle dens Stykker kunde flyttes og sammensættes i en Hast paa det Sted, hvor Herremanden havde ønsket at den skulde staa. Der blev den ogsaa opført paa en eneste Nat. Udvendig var den i Forvejen saaledes malet at den ogsaa derved lignede en virkelig Kirke; ligeledes blev den strax forsynet med et Plankeværk, som lignede en Mur og skulde forestille Kirkegaarden. Næste Morgen glemte Herremanden ikke at see hen til sin Yndlingsbakke, og kunde ikke tro sine egne Øjne ved at skue der en fuldstændig Kirke. Jeg kan ikke let forestille mig de forskjellige Indtryk, som Synet maa have gjort paa ham. At han troede sig at gaa i Drømme, var vel den naturligste Tanke. I en anden Tidsalder havde man ment

at Englene havdeført Kirken derhen fra fjerne Lande, ligesom Marias Hus fra Palæstina til Loretto. Siden blev denne forlorne Kirke (at jeg taler i vore Dages Sprog) kaldes Trøstesløs, da aandelig Trøst søgtes der forgjæves — men fra flere Synspunkter i Omegnen tager den sig ud som en ordentlig Kirke og skal saaledes have skuffet mange Rejsende.

Vi forlode en Stund Landevejen for at besee det nyopbygte Herresæde Kiergaard, tilhørende Hr. Kammerjunker Vedel-Hein. Vi saa der en skjøn og stor Herregaardsbygning i græsk Smag; dens Hovedfaçade er prydet med fire store ioniske Søjler. I Salene saa vi skjønne Malerier og Bygningerne omgives af herlige nye Haveanlæg efter engelsk Maade, som tilbyde ypperlige Udsigter. Qvægede ved gjæstfri Modtagelse og nydt Djenslyst af saa mange Kunstens og Naturens Skjønheder, fortsatte vi Rejsen.

Vi ankom til Middelfart Kl. 2 efter Middag. Ved at nærme sig denne Bye, og ligeledes paa dens anden Side, faaer man idelig afvexlende dejlige Udsigter over det lille Belt med dets fyenske og jydske Bredder. Fridericia viser sig herfra som en meget stor Stad, da den har en særdeles lang, skjønt tyndt beboet Strækning langs med Stranden. Vejen gjennem Skoven fra Middelfart til Kongebroen er især fortryllende. Heromkring have allerede i Hedenold ligget, i det mindste, tre Slotte eller Borge: Gamborg,

Søborg og Hindsgavl *). Paa sidstnævnte Sted er endnu en Herregaard. De og deres Historie ere udførlig beskrevne af Vedel Simonsen i Borgruinernes 2det Hefte. Endflere Hedenolds Borge vil Traditionen dog finde i disse Egne. Vel maa man sande med nysnævnte Forfatter at "vore Landes forskjellige Egne ere opfyldte med Volde, Grave, Forskandsninger, Borgruiner og alskens andre Spor til Fortids Befæstning, der desværre! som oftest række ud over vor Historie og hvis Anlæggelse gaaer saa højt op i Tiden, at hverken Efterretning om deres Navne, Bygherre eller Ødelæggelsestid paa Papir eller i Folkes Munde findes opbevaret." Vi vide med historisk Visshed at Kongeslotte, som Kallundborg, have staaet i fuld Herlighed for lidet mere end 150 Aar siden, uden at man nu seer mindste Spor dertil eller engang til Grundvolden — og dog vil man nu for fuldt og fast benægte, at Danmarks Hedenold nogensinde har kun-

*) Her vise ogsaa ældgamle Stensætninger og en hellig Kilde, at Stedet har været bestemt til Gudernes Dyrkelse i de hedenske Tider. 1752 opgrov man her forskjellige Oldsager fra den hedenske Periode, hvoriblandt et Sværd, et Uroxehorn (af 4 Punds Vægt, 1 Alen og 1 Tommes Længde) samt endelig — paa 12 Tørvs Dybde — et Armskjold af kruset Arbejde og korinthisk Ertz. Disse Sager forvaredes i nogen Tid paa Herregaarden, men hvor de siden ere blevne af, har jeg ikke kunnet opspørge. 1738 hug man her i Skoven en Eeg, gjennem hvis Rod sad et Sværd, hvoraf Klingen og Fæstet vare kjendelige.

net opvise faste eller zirlige Borge, fordi vi nu, efter Aartusinder, ikke see dem for Øjnene; — man vil nægte vore Forfædre al Kunstfærdighed, skjønt vi vide at deres Gravhøje have forvaret kostbare og kunstrige Vaaben, Kar og Smykker i Mængde, hvoraf vel den største Del er bleven ødelagt gjennem Aartusinder ved Menneskenes Gjerrighed og Ligegyldighed, samt desuden ved ulykkelige Tilfælde, men hvoraf man dog, blot ved de faa sidste Aars Opmærksomhed og Omhu for slige Alderdomslevninger fra Regjeringens og Folkets Side, har reddet en saa klækkelig Del, at vi tydelig maa overbevises om de Forfatteres Vildfarelse, som udgive vore hedenske Forfædre for at have været ligesaa raa og ukyndige, som Nordamericas eller Sydhavsøernes vilde Indvaanere. I det mindste vise de i Gravhøje over Aske-Urner og dybt under Jorden nedsatte Runestene, at Hedenolds Nordboer have kjendt og brugt Bogstavskriften, hvilken Rühs o. fl., mod Mindesmærkernes uimodsigelige Vidnesbyrd, har søgt at frakjende dem.

Jylland.

Fra Kongebroen til Snoghøj, over det lille Belt fra Fyen til Jylland, skete vor Overfart med den heftige men føjelige Vind, paa syv Minuter. Levningerne af det nærliggende Hønnebjerg Slot bestaa nu kun

meest i Navnet. Uopholdelig fortsatte vi da vor Reise til Lands paa jydsk Grund. Da ingen af os var ret bekjendt med Veiene, fore vi vild og kom saaledes til Landsbyen Ærresøe. En rask kraftig Bonde, som jeg ikke troede var mere end 50 Aar, men efter hvad jeg hørte af ham selv 67 Aar gammel, førte os atter paa rette Veie. Det moerede mig meget at høre af hans Mund adskillige ægte islandske Ord, fremførte i jydsk Bondesprog. Kl. 5 kom vi til en Kro som kaldes Hvilested; ved en malet Tavle forkyndes den at være oprettet 1788. Meubleringen var her paafaldende simpel og gammeldags; dog vare Gjæstestuens Vægge beklædte med skotske Prospecter, der virkelig interessere den Reisende i disse Egne, som jeg nu erfarede havde saa megen Lighed med andre i Skotland, Norge og Sverrig, da Jyllands Bakker (skjønt ei bestaaende af Klippefjelde) vel kunne sættes i Ligning med hine Landes mindre, skovklædte Bjerge. De særdeles dejlige Udsigter paa Veien herfra til Veile fordunkledes denne Gang for os ved Storm og Regn. Vi kom til Byen ad en snæver Hulvej ned ad en høj Bakke, hvorfra vi øjnede dens skjønne, medrette berømte Beliggenhed, som allerede er tilstrækkelig beskreven af Molbech. — Jeg lægger det her blot til at den af ham omtalte nydelige Spadseregang langs med Aaen kaldes Jomfru-Gangen. Ogsaa kommer man over Aaen fra denne Side til Byen over en ny, skjøn og kostbar Bro, bygget efter Hr. Oberste Heides

Plan og Foranstaltning. I Nærheden af Indkjørselen vare uhyre Brændestabler sammendyngede. De vidne om Indbyggernes betydelige Handel med dette Slags Vare, som ydes i Overflod af de mange nærliggende Skove.

Selve Byens Navn Veile svarer til det bekjendte endnu i Brug værende danske Ord Veile, baade i Klang og Betydning. Det samme var Tilfældet i gamle Dage, da den kaldtes Vedle, Vedel, Vedele (alt svarende til de islandske Vadlar, Vadall, Vætla, Væla) og har øjensynlig faaet dette Navn for sin Beliggenhed ved Sø og Vejler, hvorom man ogsaa erindres ved Byens Vaaben, som forestiller flere Strømme med en Bro. Forhen har den været befæstet, hvorom Navnene Rosborg og Borgevold endnu minde. Ogsaa var et Dominicaner- eller sorte Brødres Kloster her, oprettet 1227. Det undergik en besynderlig Forvandling efter Reformationen, da en Del deraf blev nedrevet og Resten (formodentlig Kirken) indrettet til Raadhus *). Torvet har forhen været Klosterets Kirkegaard, og man har tit opgravet Dødningebeen

*) Stormklokken, som hænger i Raadhustaarnet, har vel ogsaa forhen tilhørt Klosteret. Efter Pontoppidans Beretning er den forsynet med denne gamle Indskrift: Ihesus Maria. Excito vivos voco mortuos, hvorunder adskillige støbte Figurer, som have Hensyn til Christi Lidelse. Vi vilde selv have betragtet denne Klokke, men kunde ikke komme op til den for Mangel af Stige, som var borttaget for Bygningsreparationers Skyld.

der i de senere Tider. Ogsaa Byens Kirke, helliget St. Nicolaus, har i visse Maader faaet en verdslig Bestemmelse, da den tilhører det astronomiske Taarn i Kjøbenhavn. Den ansees ellers for at være meget gammel, som bygt i Harald Blaatands eller først i Knud den Stores Tid. Dog maatte dette kun i al Fald gjelde om en saare liden Del deraf, da det meste siden er til- eller om-bygget efterhaanden. I det nordre Kapels udvendige Mur ere 23 Hovedskaller indmurede; Folkesagnet vil at de tilhøre ligesaa mange Sørøvere. Mon ikke snarere Kjættere, fordømte af de fanatiske Klerke? I begge Tilfælde passer en saa kannibalsk Udstilling af Hedenfarnes Levninger kun saare libet til ægte Kristendoms blide Aand *). Adskillige af de Mindesmærker som før have været her i Kirken og ere beskrevne af Pontoppidan i hans Atlas og Marmora Danica, ere nu ikke mere at see **). Dog er den gamle danske Indskrift paa Kapelhvælvingen fra 1518 nylig opfrisket. Mellem Chor og Kirke staa fire hvidmalede Træfigurer, som rimeligvis

*) Slige indmurede Pandeskaller sees dog i flere danske og svenske Kirker. See f. Ex. Linnés skaanske Reise S. 143 o. fr., om tre i Tomarup Kirkes Chor-Vindue (som man sagde vare af luthersku Renegater) en indmuret i Trones Kirke — og en endelig i Malmø, indrettet til et Stænkekar!

**) En af disse Gravskrifter bevidner at Veile blev svarlig hjemsøgt af Pesten Aar 1584, da 500 af Byens beste Indbyggere (totus civitatis flos nobilior) bortrykkedes af den.

have tilhørt den gamle, nu ellers kasserede Altertavle. I Anledning af sidste Reformationsfest har man i Choret opstillet Luthers og Melanchtons Portræter, som vare vel malede og ere ved denne Leilighed ikke ilde opfriskede. Meget ældre er Kirkens Døbefont, af Granit, med ophøiede Figurer paa Hjørnerne af Postamentet: 1) et Bukkehoved, 2) et Menneskehoved, 3) en Ræv eller Hund og 4), som det synes, en blot Zirat. Døbefadet er af Messing med Løvværk paa Kanten; Bunden forestiller Bileam og Engelen i udpuklet Arbejde.

Af andre Bygninger i Vejle lægge Rejsende især Mærke til Hjørnehuset paa Torvet, paa venstre Haand naar man gaar ind i Kirkestræde. Der var det at Christian den 2den siges at have opholdt sig hos Borgemester Nis Jonsøn, da han fik Raadets og Adelens Opsigelsesbrev 1523. Det sparedes i Ildebranden 1739, som fortærede de tilgrændsende Bygninger. Det Hus, hvor Anders Sørensen Vedel blev født, kunde vi ikke opsperge.

Landsbyen Jelling eller Jellinge, 1½ Mil fra Vejle, var vor Rejses Hoved-Formaal. Uden Tvivl har den i gamle Dage været meget større og anseeligere end nu; — ved den ældste danske Historie er den et af de navnkundigste Steder i Jylland, og gjemmer

endnu flere af Danmarks ældste Mindesmærker. I gamle Skrifter kaldes den Jaling, Jalinge, Jalyng, Jalling, Jalung, Jæling, Jælling; i latinske især Jalunga; i islandske Jalángr, Jalangur. Heraf havde Distriktet Jælling Syssel *) sit Navn, ligesom ogsaa den tilgrændsende Jellinge Hede, hvor Kong Frode den Fredegode, efter de islandske Sagaer, ophængte en stor Guldring, uden at nogen vovede at bortstjæle den. Fra ældgamle Tider har her været et Slot eller Kongsgaard, hvor Saxo beretter at Kong Vermund har boet eller opholdt sig **). Her have vistnok (i det 9de og 10de Aarhundrede) Gorm den Gamle med hans Dronning Thyra Dannebod af og til opholdt sig i levende Live, ligesom de her valgte sig de sidste Hvilesteder.

Efter Svend Aagesens Beretning opholdt den danske Prinds Harald Kesie sig paa Kongsborgen i

*) Endnu inddeles Island og Færøerne i Sysseler, som forestaaes af de saakaldte Syssel mænd (der dog i Island svare til de danske Herredsfogder, paa Færøerne til Sognefogder). Siden afskaffedes dette Navn her, og man finder at Christian den 4de henlagde 1597 Jellinge Birk, Torild Herred m. m. under Koldings Læn.

**) I 4de Bog, Grundtvigs Oversættelse I. 195. Suhm, Langebek og Vedel Simonsen henføre Vermunds Regjeringstid til det 2det eller 3die Aarhundrede. Paa Jellingehede stod vel Slaget mellem Vermund og den svenske Kong Atisle; men med større Vished kan man berette dette om et andet, Aar 1131, hvor Kong Niels overvandt sin Brodersøn Erik Emund.

Jelling Aar 1135, da han blev greben og aflivet af sin egen Broder Kong Erik Emund *). Naar det egentlige Slot, Borg eller Kongsborg er ødelagt, vides ikke; dens sidste Levninger bestode i et Hus, kaldet Høfdingsborgen, paa to Etager med tilhørende Staldbygning, og det holdtes vedlige for Rejsende af det Kongelige Hus indtil 1675, da det aldeles afbrændte. Siden blev Præsten forpligtet til at vedligeholde Værelser og Stald paa Præstegaarden til sligt Brug, mod et lidet Tillæg i hans aarlige Indkomster.

Da Jellinge var vor Rejses Hoved-Formaal henvendte vi os strax efter Ankomsten til Vejle til Hr. Capt. Bloch **) ved Vej-Corpset, som en med Omegnen særdeles vel bekjendt Mand — og han var strax saa god at love os Befordring og Ledsagelse til Jellinge den næstpaafolgende Morgen.

*) Saxo beretter, at dette skete i Skypethorp (nu Skierup i Holmands Herred), hvor der fordum var et kongeligt Jagtslot. Om Harald Kesies forrige Bedrifter og hans Ophold paa Haraldsborg ved Roeskilde, see Molbechs Fragmenter S. 47–49.

**) Vi vare anbefalede ham af Chefen for Vej-Corpset, Hr. Oberst og Ridder Heide, under hvis Overopsyn de siden ved Thyras Gravhøj foranstaltede Undersøgelser ere blevne foretagne. Egentligst bleve disse foranledigede ved den Begivenhed, at Jellinge Bønder havde, kort før vor Ankomst, gravet efter Vand i den saakaldte Thyras Kilde, som var bleven ganske udtørret — og kom ved den Lejlighed til at støde paa en underjordisk Tømmerbygning nede i Højen.

Den 2den Junii befandt Hs. Excellence sig ikke vel, saa at vi den Dag ikke kunde nyde den Ære at følges med ham — hvorimod jeg og Hr. Hanck modtoge Capt. Blochs fornyede gode Tilbud. — Vejret var ugunstigt med Regn og stærk Blæst, men Tiden var os kostbar og vi begave os saaledes paa Vejen. Denne var tildels meget besværlig, især de Vejle nærmest liggende høie og steile Banker, men derimod nøde vi, saavidt det slette Vejrlig tillod, adskillige herlige Udsigter, især ved Hopballe Mølle. Tilsidst kom vi over et Stykke af Jelling Hede, der pludselig syntes at forflytte os til et andet Land. Nøgen og bleg, overgroet med Mos og Lyng, udbreder den sig som en ensformig, Synet kjedende Slette, og danner her den besynderlige Overgang fra skiønt og frugtbart Land til de store jydske Hedestrækninger. Taagen tillod os ikke at skimte Jellinge forend Byen, Kirken og en lang Række af synderlige, vældige Hedenolds Gravhøie paa engang faldt os i Øjnene.

Gorms og Thyras Gravhøie, med de tilhørende Mindestene, ere nu denne Landsbyes største Mærkværdigheder. De skulle beskrives nøjere i det Følgende. Deres og Kirkens Udseende paa den Tid da vi besaae dem, sees best af hosfølgende Tegning, som Hr. Hanck tog paa Stedet, og som meddeles disse Blades Læsere i Stentryk, som en Gave fra nærværende Rejses egentlige Ophavsmand, der allerede er nævnt i disse Optegnelsers første Linier.

Forend jeg nærmere ommelder Mindesmærkerne i Jellinge, vil jeg søge, i kort Sammendrag, at fremstille det Vigtigste af de Underretninger vi have om de Personer, for hvilke de ere oprettede. Den ene af de store Høie, samt den større Runesten, ere nemlig, efter dennes Indskrift, opførte for Kong Gorm (Danmarks første Enevoldskonge i den historiske Tidsalder); den anden Høi, efter Indskriften paa den mindre Sten, for hans Dronning Thyra Dannebod. Suhm antager at Kong Gorm i Aaret 883, ved sin Fader Knud Erikſøns *) Død, blev Konge i Sjelland, men i de følgende Aar bemægtigede han sig, efter-

*) Saxo kalder Gorms Forgjænger i Regjeringen Harald; Adam af Bremen nævner hans Fader Hardevic (nogle islandske Forfattere Harde-Knut, Eriks Krønike Lodne Knud. Worm mener (i Monum. Dan. Lib. III. p. 206) at Hejby-Stenen i Skaane, efter de derpaa ristede Runer, er rejst for en Kong Gorm, (maaske da den, som foretog en Reise til det nordlige Ishav efter Saxos Beretning). Til at antage denne Forklaring finder jeg ingen tilstrækkelige Grunde. End et Sagn angiver en Kong Gorm at være begravet i Nærheden af Middelfart. Herom kan jeg henvise til Danske Atlas. Angaaende den for Dronning Thyre af Kong Harald rejste Sten, kan man og bemærke det allerede af Saxo anførte Sagn om en stor Klippe, som han agtede at lade opreise paa sin Moders Gravhøi, men blev hindret derfra ved Efterretningen om en Opstand, som skilte ham ved Liv og Rige. See herom Nyerups Oversigt over Fædrelandets Mindesmærker. S. 136.

haanden, saavel Skaane og Jylland, som det egentlige danske Riges øvrige nuværende Provindser. Denne Konge skildres ellers af vore gamle Historieskrivere paa en meget forskjellig Maade. Saxo dadler ham fordi han kun søgte at forsvare de Besiddelser han havde, men ei at formere sit Rige, og Svend Aagesen giver ham Tilnavnet Løghe (Løje*) ɔ: den Dovne, og beskylder ham for at have været hengiven til Vellyst og Drukkenskab. Derimod kan man udlede af den her troværdigere Adam af Bremens og flere tydske Forfatteres Beretninger, at han var en tapper og ivrig Kriger, som betydelig udvidede sit Riges Grændser, og kun tildels standsedes deri ved det romersk-tydske Riges overlegne Krigsmagt. Hermed stemme de islandske Sagaskrivere overeens. Baade de og Saxo beskrive hans Person som særdeles smuk og anseelig. Adam og Saxo bebreide ham især Grusomhed og Forfølgelse mod de Kristne **). Efter disses Fremgangsmaade i hine Tider, kunde de neppe finde nogen god Modta-

*) Denne Fortolkning synes at følge af Svends Ord. Suhm vil at det er dannet af Loke (et mythisk Tilnavn, som da maa være blevet givet Kongen af hans Fiender). Loke er endnu bekjendt som en ond Aand blandt Almuen i Jylland, hvorfor Ukrud der kaldes Lokes Havre. I visse Egne af Norge kalder man Djævelen Loke. I en bekjendt svensk Kjempevise kaldes den eddiske Dæmon Lokke løje.

**) Derfor kalder Bremeren ham crudelissimus vermis (den grummeste Slange), hvormed han uden Tvivl sigter til Navnet Gorm der og skrives Orm,

gelse i hedenske Lande, da de ved alle Leiligheder haanede den herskende Tro og dens Tilhængere, samt søgte stedse at fortrænge Regentere og Øvrigheder, for at de kunde naae Herredømmet og dermed befordre deres fremmede Religions almindelige Indførelse *). Alle Forfattere ere enige i at denne Kong Gorm var gift med den berømte Thyra (Þuri, Thyre), men om hendes Herkomst og Tro ere de ikke aldeles enige. Saxo gjør hende nemlig til en Datter af Kong Ethelred i England, da hun naturligvis maatte have været Kristen. Derimod sige de islandske Sagaskrivere med

Worm — men er rimeligvis sammendraget af det Ældre God-Orm (Gudernes eller den guddommelige Slange), ellers Gudorm, Guþorm og derfra fordreiet til Guttorm (som endnu bruges saaledes i Island). Derfra det i England fra Danmark forhen bekjendte Guthrum, Gudrum (for Guthurm, Guttorm, Gudorm), som siden urigtig er skrevet Gutrun, Gudrun, og saaledes forqvaklet til et Qvindenavn i yngre historiske Skrifter.

*) Vi kjende tilstrækkelig de senere kristne Katholikeres Opførsel i Esthland og Lifland, i Ost-Indien, Mexico, Peru o. s. v., hvor Religionen maatte tjene til Paaskud for de afskyeligste Forræderier og Tyrannie. Lignende Machinationer udvirkede ogsaa de mod dem i Japan opstaaede Forfølgelser og de Kristnes evige Forvisning fra dette blomstrende Rige. Hvad Under da at vore hedenske Forfædre modsatte sig Kristendommen, som allerede havde skilt deres sariske Naboer ved Selvstændighed og Frihed efter en blodig og grusom Trediveaarskrig!

større Sandsynlighed at hun var en Datter af Kongen eller Jarlen Harald, kaldet Klak-Harald, en Fyrste i Holsten *). De melde ellers intet om hendes Kristendom; Svend Aagesen siger derimod udtrykkelig at hun aldrig var bleven døbt, og Eriks Krønike paastaar at hun døde i den hedenske Tro.

Thyres Godhed, Klogskab og Raskhed roses af alle gamle Beretninger. De danske og de islandske Historieskrivere lade hende overleve sin Ægtemand (der døde henved 941), skjønt dette synes at staae i en synderlig Modsigelse med Indskriften paa hendes Mindesten, som vi i det Følgende komme til at anføre. Efter Gorms Død (henved 941) skal hun, i et Mellemrige have tappert forsvaret Riget mod Saxerne eller de Tydske, og opbygt (eller vel rettere forbedret) det berømte Dannevirke. De islandske Annalister lade hende have overlevet Kong Gorm i fire Aar. At hun har været særdeles yndet af Folket, vises af hendes Eftermæle og især af det hende givne Tilnavn Danmarkarbót eller Danabót (nu Dannebod) o: Danmarks Forbedrerinde eller de Danskes Velgjørerinde. Paa Latin udtrykker Svend Aagesen dette Tilnavn ved Daciæ decus, og Saxo kalder hende Danicæ majestatis caput.

*) Dog foregives hun af Nogle at nedstamme fra en engelsk Fyrsteslægt, hvorom især kan eftersees Suhms Hist. af Danm. II. 438.

Om end Jellinge-Stenenes Indskrifter ikke bevidnede at Gorm og Thyra ere jordede her, vilde vi dog vide det af Historieskrivernes Beretninger. Saxo fortæller nemlig at Thyras Søn, Harald, stædte hendes Lig med stor Pragt til Jorden i Nærheden af hendes Mands Gravsted hvor nu Kirken staar mellem begge Høje *). Besynderligt er det at Stedets Navn ikke anføres her — men denne Forglemmelse eller Ubeladelse erstattes af Svend Aagesen, som beretter: at Harald Blaatand, som Rigets Arving, lod sine Kongelige Forældre jorde, efter hedensk Skik, i de tvende hinanden lignende Høje, som herlige Gravminder, ved Kongens Gaard eller Slot i Jelling **). Chronicon Erici Regis bevidner ogsaa at Gorm og Thyra ere begravne i tvende Høje ved Jellinge.

*) See Grundtvigs Overs. I. 285, Saxos egne Ord ere disse: Cujus (Thyræ) corpus Haraldus amplissimo funere elatum, non longe a patris tumulo, sepulturæ mandavit, ubi nunc sacrarium perspicere est, duorum conjugum socialibus bustis intersitum.

**) Originalen udtrykker sig saaledes (hos Langebeck. l. c. p. 51): Ut autem præcluis illa regina cum Rege marito, omnes ætatis suæ annos complesset, Haraldus Blaatand, filius superstes qvi et regni exstitit hæres, juxta ritum gentilium in tumulis gemellis et paribus, qvasi illustribus mausolæis, secus Regis curiam in Jelling utrumqve parentem fecit humare.

Nyerup har (i hans Oversyn over Fædrelandets Mindesmærker fra Oldtiden)*) givet os en ypperlig Oversigt over alt hvad der er skrevet i senere Tider, angaaende Jellinges Gravminder, saa at jeg kun behøver at henvise mine Læsere dertil, samt, i Henseende til end nyere Bemærkninger, til den herefter følgende Beretning om mine egne Undersøgelsers Udfald. Dog vil jeg her foreløbig tilkjendegive den min Mening, at vore ellers store Lærde Torfæus og Grams (samt den svenske Brocmans) Indvendinger mod de paa Mindestenene staaende Runeskrifters Ægthed og Ælde, ikke kunne ansees for antagelige eller tilstrækkelig grundede — hvorimod jeg aldeles billiger Langebecks lærde og sindrige Modgrunde **). Saaledes antager jeg disse berømte Indskrifter for et af de mange Beviser for den ellers nu af alle sagkyndige Lærde antagne Sætning: at det nu saakaldede Islandske (selv i Island forhen kaldede Danske) Sprog var i Nordens hedenske, samt første kristne Tider, de tre nordiske

*) Eller historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge. 4 Bind. 1806. S. 125 o. fl.

**) Desuden maa vi især lægge Mærke til at den Afskrift som Torfæus har havt for sig, og som læses i Fortalen til hans Trifolium, er aldeles vrang og uefterrettelig — og derpaa har han dog grundet sin Fordømmelsesdom. Ved selv at læse Indskrifterne paa Stenene vilde han vist have fattet andre Tanker. Hans og Fleres Indvendinger mod Harald Blaatands Keisertitel vilde da have bortfaldet af sig selv.

Rigers fælles Tungemaal. At Runernes Skrivemaade afviger fra den senere latinsk-gothiske i Haandskrifterne brugte, maatte følge af Sagens Natur, og i de ældste danske Skrifter beroer Forskjellen mellem dem og de islandsk-norske meest i afvigende Retskrivningsprinciper, da de Danske mere nærmede sig til de Tydske og Angelsaxiske. Dog nægter jeg aldeles ikke at Hovedrigerne, ja selv disses forskjellige Provindser, allerede høit oppe i Tiden have talt afvigende Dialekter af Tungemaalet, ligesom vi endnu finde det at være Tilfældet blandt Almuen i Danmarks forskjellige Lande, og det selvsamme ligeledes kan siges om Sverrig og Norge.

Ved Dronning Thyras Gravhøj var der nu i de sidste Tider foregaaet en Forandring, og et Arbeide foretaget i den Anledning, som havde frembragt nye synderlige Opdagelser. Netop Aftenen førend vi afreiste fra Fyen erfarede vi tilfældigvis det fra Veile-Egnen didkomne Rygte: at Jellinge Bønder havde for kort siden opgravet Brønden paa Dronning Thyras Høj for at skaffe Vand til Veje, som var blevet borte af den, uden at de opnaaede deres Hensigt, hvorimod de stødte paa en underjordisk Tømmerbygning, da Sagen var bleven indberettet til Øvrigheden, og denne havde ladet Høien lukke, samt forbudt al videre Gravning til nærmere Ordre fra Cancelliet indløb. Strax efter Ankomsten til Veile, den 1ste Juni om Aftenen,

erkyndigede jeg mig om Sagens Sammenhæng hos Herredsfogden, Hr. Cancellie=Assessor Hersleb, og han bekræftede den ommeldte Beretning, da han selv havde indberettet det passerede til Amtmanden og ladet Høien lukke. Dog gav han os tillige den nye ubehagelige Efterretning at Høien paa en Maade var styrtet sammen, eller rettere, at Jord og Grus havde skudt ind fra Siderne og saaledes næsten opfyldt det først forefundne underjordiske Værelse. Da jeg anmeldte for ham, at vi havde isinde — dersom intet var derimod at erindre fra Øvrighedens Side, med Hensyn til det skete Forbud — at undersøge Høien nærmere og oplukke Nedgangen, saa erklærede han, at dette var os aldeles uformeent.

Da jeg som førmeldt, i Selskab med Hr. Capt. Bloch og Hr. Adjunkt Hanck den følgende Dag kom til Jelling, henvendte vi os først til Stedets Præst Hr. Førsløv, en ærværdig aldrende Mand, som vi traf i en beklagelig Forfatning, da en vedvarende Hovedsvimmel og anden Svaghed hindrede ham fra at gaa ud, men hans Kone tillige var sengeliggende af en anden langvarig Sygdom. Hr. Pastoren modtog os paa det velvilligste, men beklagede at han ikke kunde personlig have noget Tilsyn ved de ved Thyras Gravhøie foretagne eller herefter stedfindende Arbeider, hvorimod han raadte os i den Henseende at holde os nærmest til Sognefogden Christen Sørensen, en rask og fornuftig Mand, hvilken vi ogsaa strax opsøgte,

da han erklærede sig villig til at gaae os tilhaande ved de Undersøgelser vi her vilde foretage. Om de Begivenheder, som foregik ved Høiens Aabning, gav Hr. Førsløv os følgende Underretning:

Jellinge Bye er i den senere Tid bleven hjemsøgt med betydelig Mangel paa Vand, hvorfor Indvaanerne, næsten i de tre Fjerdendele af det sidstforløbne Aar, have maattet hente Vandet med Heste og Vogne, som ikke alene faldt besværligt og bekosteligt, men og betænkeligt i Tilfælde af opkommende Ildebrand, da det, ved en slig Vandmangel, neppe vilde blive mueligt at slukke Ilden. I de 18 Aar Hr. Førsløv her har været Præst, havde der ellers staaet Vand paa Thyras Høi, indtil forrige Sommer, da den syntes at være ganske udtørret; dog har det før været saa overflødigt, at Vandet i ældre Tider løb gjennem en Rende i den sydlige Side af Høien ned i en ved Kirkegaardsmuren anstillet Kum; dette Vand skal have været saa reent og velsmagende, at man endog fra fjærne Steder hentede deraf til Theevand *). Man har fra Arilbstid af troet at dette Vand kom fra et Kildevæld **), som man nu meente var bleven tilstoppet;

*) Da man i de katholske Tider ansaae den elskede Thyra for at have været Kristen og Kristendommens Beskytterinde, er det høist sandsynligt at man ansaae det Vand, som kom fra hendes Gravhøi for at være helligt og at have Lægedomskræfter.

**) Saaledes hedder det f. Ex. i Danske Atlas, T. V. p. 987: "Oven i Dronningens Høi er en stor og dyb

dette maatte man og desheller formode, som Vandet før stod i en Indfatning der lignede en Brønd. Nu mente man saaledes at Vældet igjen, ved ny Gravning, maatte bringes til at flyde, og af denne Aarsag besluttede Jellinge-Bønder, for at afhjelpe den nysommeldte højst besværlige Vandmangel, at rydde Brønden (eller den perpendikulære Aabning, som gik ned i Høien og hvori Vandet havde samlet sig). Man traf snart paa de Kampestene hvormed den før formodentlig havde været omgivet til Siderne, men som nu vare faldne sammen; disse hidsedes op. Efter at have kastet saaledes i ikke faa Alens Dybde, traf man paa svære Egebjelker, lagte paa tvers og langs. Gjennem en snever Aabning gik man ned, og fandt da i den vestlige Side et Aflukke, forsynet med svære Egebjelker og Loft af sammenpløjede Egefjele. To af Bjelkerne vare brækkede. Da Rygtet om denne Opdagelse udbredtes, besøgtes Stedet naturligvis af mange Om-

"Kilde, med Kampesten omsat, hvoraf Indvaanerne "hente deres Vand;" og i Oeconomisk Magazin, 5. D. (1761) S. 201: "Kilden paa Thyre Dannebods Høj ligger mere end 20 Alen over den omliggende Marks Overflade, og paa det højeste Sted "paa en Mils Strækning deromkring, som er underligt nok." Af de nu foretagne Undersøgelser synes det ellers at følge at dette berømte Kildevæld aldrig har været til, men at en Vandsamling er efterhaanden opstaaet i den brøndagtige Fordybning, der engang har dannet en Nedgang til Høien, og som ommeldes i det Følgende.

egnens Beboere, men ved et af disse Besøg nedstyrtede kort efter Opdagelsen, (nemlig den 1ste Maji) en stor Del Jord ned i Høiens Aabninger, og opfyldte for det meste Nedgangen. En Mand, som vilde besee Hulen, var nede i den, da Præsten, som stod oven paa Høien, hørte etslags dundrende Lyd dernede; Præsten raabte derfor til Manden at han skulde skynde sig med at komme op, og knap var dette skeet førend Mulbet styrtede ind fra alle Kanter, saa at Manden med Nød og Neppe undgik den Skjæbne at knuses ihjel af det indstyrtende Grus. Siden havde Ingen været dernede.

Da Hr. Pastoren ikke selv havde været nede i Høien, søgte vi nøiere Underretning hos Sognefogden, som afgav den mundtlig *), ligesom den og strax af mig blev skriftlig optegnet:

"Ved at søge efter Vandrender til Brønden, hvori Vandet var blevet borte, gjennemgrove vi først et Jordlag af 5 til 6 Alens Tykkelse, derefter et Lag Kampesten 3 Alen tykt. Da vi havde ophidset dem, erfarede vi at de havde udfyldt et aabent Hul, som var bleven hugget igjennem et Loft af svære Egebjel-

*) Skjønt den hidsættes strax for Sammenhængens Skyld, skete det dog først næste Dag i Overværelse af Hs. Exc. Hr. Geheime-Conferensraad Bülow til Sanderumgaard, som erkyndigede sig paa det nøieste efter alle Omstændigheder, ved denne for enhver Elsker af Fædrelandets Historie og Mindesmærker høist interessante Opdagelse.

ker. Ellers saae vi at der under Stenlaget laa: 1) Etslags Loft af sammenpløjede Fjæle eller temmelig svære Egeplanker." (En af dem, som blev optaget, var 2 Alen lang, 11 Tommer bred, 1 Tomme tyk, efter den nu foretagne Maaling). "2) Derunder et Loft af svære Egebjelker, lagte paa tvers, og endelig 3) derunder et Loft af samme Art, lagt langs over Værelset saaledes som det nu viste sig, lige over for Nedgangsaabningen. Det hele underjordiske Rum udgjorde et Værelse af vel 10 Alens Længde, og, saavidt jeg kunde skjønne, af lignende Bredde, samt af 3 Alens Højde. Væggene kunde vi dog ikke ret komme til at see, da Jord var indskudt til Siderne, og Gulvet var ogsaa overdækket dermed. I selve Brøndhullet fandtes ved den første Gravning adskillige forraadnede ubetydelige Ting, som Træskafter af Spader o. s. v. Ogsaa fandtes der et lille Bret hvori vare to smaa Stifter eller Søm, det faldt fra hinanden og Stifterne befandtes da at være af Sølv *). Endvidere fandtes der en Mængde Materie som lignede forraadnet Papir." Af det sidstommeldte Stof viste Hr. Pastor Forsløv os en Prøve. Den lignede mest gammelt mestendels opløst Linned, hvis ikke fint Uldentøj.

*) Disse ubetydelige Sølvstifter ere indsendte fra Herredsfogden Hr. Cancellie-Assessor Hersleb, til vedkommende Collegium, og derfra til det antiqvariske Museum, hvor de nu forvares blandt de andre senere i denne Gravhøj fundne Oldsager.

Noget libet deraf overlod han os, og det blev siden, tilligemed tvende af Træværket medtagne Prøver, opbevaret ved den paa Rundetaarn værende Samling af fædrenelandske Oldsager.

Som formeldt var Vejrliget den 2den Junii højst ugunstigt for vore forehavte Undersøgelser, og desuden var vort Rejseselskabs Formand i Dag forhindret fra at komme til Rejsens egentlige Maal. Vi besaae da blot foreløbigen begge de store Gravhøje mellem hvilke Kirken ligger, samt de ved denne hensatte bekjendte Runestene. I den ældgamle Fordybning paa Toppen af Thyras (norden for Kirken liggende) Gravhøj, som dog nu var paa ny bleven betydelig forøget ved Bøndernes Gravning, saae vi en Mængde af de opgravede Kampestene, hvoraf to vare besynderlig udhulede, samt Brudstykker af de Egebretter, som i det Følgende ville nærmere ommeldes. Fra Fordybningen havde Bønderne gravet en Rende ned ad Højen til Vandets formodede Afløb, som dog ikke vilde indfinde sig. Nedgangen til den dybe Aabning fandt vi tillukket med en fastnaglet Lem, og desuden angaves den at være bleven utilgjængelig ved nedfalden Jord og Grus. Vi bestilte derfor Arbejdsfolk til at borttage dette, saavidt det nu kunde lade sig gjøre, til næste Dag, samt andre, som imidlertid kunde lempelig aftage det Mos hvormed vi fandt Mindestenene saaledes bedækkede, at Indskrifterne derfor nu slet ikke kunde læses — især paa de Steder, hvor

Læsemaaderne hidindtil have været omtvistede og mindst bekjendte. Efter at have truffet disse foreløbige Foranstaltninger, toge vi om Aftenen tilbage til Veile.

Næste Dag, den 3die Junii, var Hs. Excellences Helbred bedre, saa at han nu selv kunde begive sig fra Veile til Jellinge. Hr. Hanck og jeg havde den Ære at følges med ham. Efter at vi havde hilst paa Hr. Pastor Førsløv, som atter modtog os paa det Beste, lode vi den tilnaglede Lem for Høiens Aabning borttage, og Jorden skuffe bort fra Nedgangen, for saavidt det gjordes fornødent. Da Vejret atter i Dag var vindigt med Regnbyger og Jorden i det hele meget fugtig, nedfaldt det opgravede Muld alle Vegne fra i temmelig store Klumper, saa at det halvvejs saae saaledes ud, som om den, der nu begav sig ned i Hulen, vilde blive levende begravet. Jeg kunde dog ikke undertrykke Lysten til at gjøre mig nærmere bekjendt med Dronning Thyras formentlige underjordiske Vaaning, og gav Arbejderne tilkjende at jeg gjerne ønskede selv at besee den. Nogle raadte mig derfra, da Exemplet havde vist Muligheden af Bjelkers, Stenes og Jordklumpers Nedstyrtning, som især syntes at være at befrygte efter det nu i nogen Tid herskende stormfulde Regnvæjr; dog formaaede jeg lettelig Sognefogden Christen Sørensen til at følge mig derned og hjelpe mig tilrette. Ved to Gange at

flytte en Stige i skraa eller og næsten lodret Stilling, kom vi ned til den snævre Aabning som førte til Hulen, tredie Gang blev Stigen nedsat deri og vi kom lykkelig og vel til Grunden. Den hele Aabning var bleven udgravet fra Bunden af den forrige Brønd, og endnu var der en Pyt eller Vandsamling i Grunden, paa hvis Bred jeg knap kunde staae paa tør Jord. Sognefogden medtog en lang Lægte, ved hvis ene Ende en Lygte med et brændende Lys var fastgjort. Da vi vare komne ned blev Aabningen tildækket over os med et Klæde, for at Dagens Lys ikke skulde hindre Lygtens Virkning, samt for at opfange det af Regnen gjennemblødte Muld, som nedvæltede fra Gravbakken og som ellers vilde have faldet os i Hovederne. Under Klædet, udspændt over Aabningen i Bjelkeloftet, kunde vi godt staae i oprejst Stilling. Lygten gav blot et mat Skin og hjalp kun lidet paa mit svage Syn. Dog kunde jeg see at den Hule, i hvis Midte vi nu omtrent befandt os, og som før havde været indrettet som et Værelse, nu var bleven mestendels opfyldt med Jord og Grus; dog vare der, oven paa denne Udfyldning, Aabninger langs under Bjelkeloftet, hvorigjennem man, dog kun med stor Vanskelighed, kunde krybe; de vare meget lange at see til, og Væggen kunde langt fra ikke række af den ved Sognefogden medhavte Lægte, saa at hans Beretning, at Højstuen, da den bedre kunde besees strax efter Opdagelsen, havde en Længde af mere end 10 Alen, her-

ved blev mig meget troværdig *). Hulens eller Værelsets længste Retning forekom mig at ligge mod Vesten. Mod den østlige Kant søgte Sognefogden at vise mig tvende firekantede Rør af Bjelker, efter hans Udtryk lignende Kasser, som gik op i Høien ud fra Værelset i en skraa Retning, ligesom Skorstensrør. Disse mene nogle have været Vandrender, men det forekom mig som om de snarere kunde have været anlagte for at befordre Uddampningen af den underjordiske Bygning. Jeg kunde nu ikke komme til at undersøge disse Indretninger i Nærheden. Ej heller kunde vi erfare Bygningens eller Værelsets rigtige Høide, Længde eller Bredde, formedelst det nedstyrtede Grus, og maatte saaledes indstille vor underjordiske Undersøgelse.

Efter at vi lykkelig og vel vare atter opkomne til Dagens Lys, afførte jeg mig de til Nedfarten laante Arbejdsklæder. Imidlertid begav Hr. Capt. Bloch sig ogsaa ned i Aabningen, for at erfare Høistuens Magistrallinies Retning, som han fandt at gaa fra S. O. til N. V. efter Compasset. Da dette var skeet blev Høiens Nedgang igjen tillukket, og Sognefogden anmodet om at paasee, at den ikke blev aabnet uden Øvrighedens udtrykkelige Tilladelse.

Hr. Adjunkt Hanck havde allerede aftegnet (i. saakaldet Fugleperspektiv) Høiens Overflade, med Aabningen og de omkring liggende derfra opgravede Tømmer-

*) Ved senere Undersøgelser er Høistuens Længde befunden at være 11 Alen. See Tillægget.

stumper og Stene. Endvidere tegnede han Højens Udseende fra Siden, samt en Prospekt af Kirken og begge Højene. Det første Stykke blev siden indsendt til Commissionen for Oldsagers Opbevaring, de to sidste ere (som førmeldt) bestemte til at følge hermed i Stentryk.

Nu foretoge vi os at besee nærmere de højst mærkværdige med indhugne Runeskrifter forsynede Mindestene, som nu staa oprejste tæt ved hinanden uden for Kirkens sydlige Indgang. Den største, der sandsynligvis først har staaet paa eller ved Kong Gorms Høj (som menes at være den der ligger sønden for Kirken), var ved Tidens Længde nedsjunken i Jorden, da den for 234 Aar blev af den berømte Lehnsmand Markdanner oprejst og hensat paa dens nuværende Sted. Derom vidnede en forgyldt Inscription paa en Tavle, som var at see i Jellinge Kirke indtil den brændte 1679, og lød saaledes: "Anno 1586 under Kong Friderik den IIdens Regjering, da lod Caspar Markedaner til Søgaard, som den Tid var Lehnsmand paa Koldinghus, opgrave den Sten paa Kirkegaarden, som staaer her uden for Kirkedøren, og findes efterskrevne Skrift derpaa, som Kong Harald lod gjøre over sin Fader Gorm og over sin Moder Drotning Thyre ungeferlig Anno 960." Den følgende Afskrifts Beskaffenhed, samt de lærde Undersøgelser og Beretninger hvortil hint priselige Foretagende da og

siden gav Anledning, kunne især erfares af Nyerup paa anførte Sted, S. 128 o. f.

Denne større Sten er (af haard Granit) næsten 4 Alen høj og har en nogenlunde jævn Bredde, paa den med Skrift betegnede Hovedside af $4\frac{1}{2}$ Alen. Dens Omkreds er omtrent 10 Alen. Ellers udgjør dens Grundflade en Art af Triangel og saaledes dannes trende Planer eller flade Sider som støde sammen og give Stenen en spidsagtig Figur oventil. De to Kanter af mindre Omfang ere adskilte med etslags dobbelt gjennembrukket gothisk Søjle, af hvis begge Ender besynderlige Arabesker udvikle sig i mange Slyngninger og Knuder. Paa Stenens ene Kant omgive de, i Skikkelse af Løv- eller Buskværk, et phantastisk Dyr med udhængende dobbelt Tunge — paa den anden Kant (hvis Ydersider ogsaa ere indfattede af en Liste, som ligner den ommeldte Søjle) omslynge de, ligesom de kunde betegne Slanger, en skjægget Mand med udstrakte Arme og en Hovedpynt, som har nogen Lighed med en straalende Glorie, og ellers iført en Art af snævert sluttende kort Kjole. Benene synes at være bare. Den tredie (eller egentlig 1ste Kant) er den bredeste. Her findes (i en Indfatning af lignende Arabesker som de førmeldte) den berømte Runeindskrift i 4 store ved dobbelte Streger fra hinanden adskilte og meget brede Linier. Den fortsættes og endes ved en kort Linie paa hver af de andre smallere Kanter.

Hvorledes Torfæus, Gram og Brocmann have anfægtet Indskriftens Authentie, men Langebek derimod (efter min Mening grundig og rigtig) forsvaret den, kan ogsaa eftersees hos Nyerup. Den sidstnævnte Lærde begjærte og fik (1805 eller 1806) en ny Erantning om Sagen af nuværende Justitsraad og Professor Werlauff. Med Hensyn til en meget omtvistet og tvivlsom men for vor Historie særdeles vigtig Læsemaade, som Oldgrandskeren Hr. Arendt da nyligen havde for en stor Del berigtiget, tager jeg mig den Frihed atter at meddele her den ommeldte Betænkning in extenso:

"Det er en bekjendt Sag blandt Oldgrandskere at Adskillige have havt tildels ikke ugrundede Tvivl mod Jellinge-Monumentets Ægthed. Her at gjennemgaae og bedømme alle disse Tvivl, tillader Rummet ikke, og skal maaskee skee paa et andet Sted, men paa Hr. Prof. Nyerups venskabelige Anmodning, vil jeg her fremsætte en Gisning om det Sted i Inscriptionen, som kostede Antiqvarerne det meste Hovedbrud, nemlig der hvor Kong Harald Gormsøn kaldes Keiser (Kesor), hvilken maaskee kunde bidrage til at bekræfte Monumentets Alder fra bemeldte Konges Tid."

"Det første som burde falde Torfæus, Gram og o. a. fl. ind før de brøde Staven over vort Monument, var at undersøge, om de Afskrifter, hvoraf de dømte, og vare paalidelige, som og Langebek erindrer (Scr. R. Dan. T. I. p. 51, not. g.). Saa meget mere

burde dette have faldet dem ind, som de Afskrifter af Inscriptionen man finder hos Vulcanius, Lindeberg, Worm, alle afvige fra hinanden, og at den sidste langt fra ikke er den man fuldkommen kan acqviescere med, i Henseende til palæographisk Nøjagtighed, veed Enhver som har beskjæftiget sig noget med hans Monumenter."

"Og netop dette mistænkelige Ord er paa forskjellige Maader læst af Afskriverne. Vulcanius har Kefsr. En anden Afskrift, som Worm anfører, Kefs yuen og Worms egen Kefsor. Men denne Forskjellighed viser, at Inscriptionen paa det Sted maa være vanskelig at dechiffrere, og at dette virkelig forholder sig saaledes, viser den Abildgaardske Tegning blandt Langebeks Monumenter — hvis fortræffelige og nojagtige Udførelse er bekjendt — thi denne læser ganske anderledes. Men vil man følge den Abildgaardske Afskrift stricte, faaer man ingen ret Mening ud; det fornemste den lærer os er at der findes Ridser og Ujævnheder i Stenen, som forvilde Afskriveren og gjør det umueligt eller i det mindste meget vanskeligt, at udfinde den rette Mening. Den lærde Oldgrandsker Hr. Arendt er paa sin Rejse i Jylland forrige Sommer, faldet paa en ny Læsemaade, ved nøjagtig Beskuelse af Stenen selv. Han læser nemlig es. for, og antager, at den Figur man har antaget for K skulde have blevet til et E, men var mislykket under Runemesterens Haand — muligt formedelst en Fejl i Ste-

nen — hvorfor han lod det blive som det var og huggede et nyt E som blev rigtigt. Dette, sagde Hr. Arendt mig, var ganske tydeligt, naar man betragtede Stenen nøje, og derfor var der og et temmeligt Rum mellem det mislykkede Bogstav og det rigtige. Men hvorledes skal man forstaa den Abildgaardske Tegning, hvor disse to Bogstaver netop hænge sammen? Efter min Formening bliver der ingen anden Udvej, end enten at læse Kesor som hidindtil, og antage, at Runehuggeren har været en Tydsker, der maaske af Uvidenhed, eller for at gjøre Harald en Compliment, har kaldt ham Keiser, hvilket kunde give Vink om at flere af vore Runestene kunde være huggede af Tydskere, som tillige kunde tjene til at forklare Anomalierne i Sproget paa Runestenene, og til at bestyrke Jhres Mening at Runerne ere komne fra Tydskland, eller at følge Hr. Arendts Conjectur. Læsningen bliver da: es sor van ɔ: qvi compescuit. Es for er er almindeligt paa Runestene, og forekommer og hyppig hos den ældste islandske Skribent Are Frode; men et s istedetfor t (sor for tor) veed jeg intet Exempel paa. Tor er en Partikel i det gamle Sprog som betyder Vanskelighed ved noget og forekommer alene in compositis. Torvan imperf. skulde da have in infin. at torvinna, som jeg vel ikke mindes nogensteds at have stødt paa, men kan dog gjerne være gammelt og rigtigt, da det har Sprogets Analogie for sig."

Ved mit eget Besøg paa Stedet gjorde jeg mig især, ved Indskriftens Undersøgelse, største Umage for at lade renſe denne Del af Indskriften fra Mos og Støv, ſom og lykkedes mig fuldkommen vel, ſaa at jeg blev overbeviſt om at de tvivlſomme Ord ikke kunne andet end læſes ſaaledes:

IES: SOR.*)

i to forſkjellige Ord, ſaa at Forklaringen af det ellers ubekjendte Ord sorvan eller torvan aldeles maa bortfalde. Landinſpekteur Ellung havde allerede (i Aaret 1800) rigtigen læſt det første Ord ies, og det har vel meſt været den Omſtændighed, at Arendt ikke har kunnet finde dette i vort gamle Sprog, ſom har bevæget ham til her at miskjende det ſaa tydelige I. Rigtigt er det ellers at foran Underdelen af dette Bogſtav ſynes Stenens Overflade at være noget lidet ſprungen eller beſkadiget af Mejſelen, ſamt at der fra dets Overdel eller Midte ſees en liden ubetydelig fordybet Skraaſtreg opad, ſom har forført Vedkommende til at læſe K for I; denne Streg er dog uden al Tvivl en naturlig Fordybning, men ingenlunde et Kunſtens Værk. Det ſidſte Bogſtav har tydelig været et Slutnings R, men en liden Fliſe er ſprungen eller forvittret, og giver ſaaledes dets nederſte Del et noget utydeligt Udſeende.

*) I Mangel af Rune-Typer ſættes de omhandlede Ord og Bogſtaver med Latinſke.

I Abildgaards Tegning af 1771 synes han aabenbare at være bleven forledt af sine Forgjængeres Læsemaader til at give I etslags Udseende af K. Derimod har han først lagt Mærke til det ene Adskillelsespunkt efter det første S (hvor der dog øjensynlig staae to Punkter). Det senere S har oventil en Tilsætning hos ham, som kun er en naturlig Fure i Stenen. R har han derimod forefundet fuldkommen tydeligt, ligesaa vel som de Øvrige der (lige til nu) før eller efter, have aftegnet Indskriften. I Vejle blev os foreviist en Haandtegning af en Landinspekteur eller Landmaaler Storm, som skulde for 25 til 30 Aar siden være taget paa selve Stedet. Den tilhører nu Proprietær Ammitzbøll, men Indskriften derpaa fortjener aldeles ingen Troværdighed, da den synes at være for det meste afskrevet efter Worm eller Pontoppidan, og de Ord, som allerede vare ganske forvittrede i Abildgaards Tid, her staa anførte med fulde (skjønt vistnok urigtige) Bogstaver. Den antiqvariske Commission er i Besiddelse af en Optegnelse ved afdøde Landinspekteur Ellung, angaaende Jellinge, dateret 14de Junii 1800. Derpaa har han aftegnet den større Runestens Indskrift, og er, mig vitterlig, den første, som har lagt Mærke til at SINA SA ere to, men ikke et Ord, hvilket der og, for en der kjender det mindste til vort gamle Sprog (som dog neppe var Tilfældet med ham) kun behøvedes en ringe Divinationsgave til at udfinde. Ogsaa er han, mig vitterlig,

den første som har læst Ordet IES med tilhørende Punktering fuldkommen rigtig *). Derimod har han ikke ret kunnet finde ud af det næste Ord, da dog S og O endnu ere fuldkommen tydelige. I Ordet Tanmaurk sætter han II for ꟼ som efter mit Skjønnende er her tydelig at see. Abildgaard har her en besynderlig Figur, som hverken jeg eller Hr. Hanck nu kunde finde mindste Spor til, men derimod det hele ovenanførte ꟼ. Stedets Sognepræst berettede os at Hr. Arendt to Gange har været her paa Stedet, samt læst og aftegnet Indskriften. Den første Gang midt i Maj 1804 gav han Hr. Førsløv en Forklaring over den, hvis Læse- og Fortolkningsmaader stemme over ens med dem som findes anførte af Hr. Justitsraad Werlauff. Arendts egentlige Aftegning af Runerne, taget ved et senere Besøg i Jellinge 1811, findes (formodentlig i Kopie) paa det andet Stykke af de vort antiqvariske Museum tilhørende koleurte Prospekter af Kirken og Højen. Her læses rigtig IES: SOR. Den ommeldte Karakter ꟼ aftegner eller læser Hr. A. som M, hvormed den ogsaa uden Tvivl er enstydig.

Ordene ies sór forekommer mig at være let forklarlige. Ies er nemlig intet andet end es, efter en afvigende Skrivemaade, ligesom eg og ieg er det selv-

*) Med mindre man tager en gammel Afskrift, som blev os medgivet af Hr. Pastor Førsløv, i Betragtning, da Ordet findes der, rigtig skrevet, indsluttet af 4 Punkter.

samme Ord; de gamle Danske Loves ievær er det samme som det Islandske efar eller evar — og Jyderne endnu i daglig Tale sige ien for det skrevne en (eller een) o. s. v. Sór er det bekjendte imperf. indicat. af Gjerningsordet sveria (sværge, som endnu saaledes har sor i det Danske. Meningen lyder da i det Hele saaledes:

SA. HARALDR. IES. SOR. VAN. o. s. v.

"o: Den (eller denne) Harald som sor (eller aflagde Eed) overvandt (hele Danmark) o. s. v." Den her ommeldte Eed er sikkerlig ingen anden end den, som Kong Harald højtidelig aflagde om at antage og befordre den kristelige Tro *). Indskriftens kristne Forfatter har villet tilegne denne hans Omvendelse den Lykke som han siden opnaaede, ved at vinde Overherredømmet over hele Danmark og Norge. Det sidste Rige erhvervede han ved at understøtte den Tids norske Prætendentere med Hjelpetropper til de Tog, hvorved de erobrede Landet, mod at hylde ham som deres Overkonge og yde ham aarlig Skat. Af denne samme Aarsag kunde vel den berømte Hakon Jarl aldrig rigtig tiltage sig Kongetitelen.

*) Harald blev døbt omtrent Aar 972, men forpligtede sig, ved en højtidelig Eed eller Løfte, til at lade alle sine Undersaatter omvende til den kristne Tro, Aar 989. Ved Vanskeligheden heraf maatte han vel tit undskylde sig med at have foret dette Foretagendes Udførelse, og derfor er da hin vigtige Eed bleven saa navnkundig blandt Folket.

Tid og Lejlighed tillode os vel ikke at lade den hele Indskrift saaledes rense for Mos og Støv, som den her omhandlede Del deraf — men ellers kunde jeg ikke see rettere, end at den iøvrigt bør læses, efter Abildgaards og Arendts Afskrifter, saaledes nemlig:

HARALTR : KUNUGR : BAD : GIAURVA :
KUBL : ÞEUSI : (ell. ÞAUSI) EFT : GURM : FEDUR SIN
AUK EFT : ÞIURVI : MUDUR : SINA SA
HARALTR IES : SOR· VAN : TANMAURK
ALA AUK NURVIEG
AUK T... KRISTNO.

Da u saa ofte sættes for o i vore gamle Skrifter o. s. v. bør Indskriften læses saaledes efter den nyere og almindeligst antagne Skrivemaade:

Haraldr konú(n)gr bad giaurva ku(m)bl þessi (maaskee oprindeligen þau'si ligesom vi her læse) eft Gorm fedur sin auk eft þiurvi (Þuri eller Þyri) módur sina. Sá Haraldr ies (ɔ: es eller er) sór van Danmaurk al(l)a auk Norveg auk t... Kristno.

Paa Latin, efter Ordene:

Haraldus rex jussit parare (exstruere) tumulum huncce *) post Gormum patrem suum et post Thyram matrem suam. Iste Haraldus qvi juravit vicit (comparavit) Daniam totam et Norvegiam et.....

*) Ved en rigtigere Construction: Gormo patri suo &c. eller Memoriæ Gormi patris &c. Mueligt betyder ogsaa ept, apt her det samme som at (for).

Og paa Dansk: Kong Harald bad (bød, lod) gjøre (opføre) denne Gravhøj efter (for) Gorm sin Fader og Thyre sin Moder. Den (samme) Harald som for (aflagde Eden ɔ: antog Kristendommen) vandt (overvandt, erhvervede) hele Danmark og Norge og...

At det sidste Ord antyder Kristendom eller kristen Tro (og altsaa sandsynligvis dens Indførelse i Riget ved Kong Harald) er upaatvivleligt, men da de foran mellemværende Ord ere ganske udslettede og de ældre Læsemaader ingen Mening give, vil jeg ikke fremsætte nogen Gisning om deres nøjagtige Forklaring.

Indskriften paa den mindre Sten (ellers ogsaa af Granit $2\frac{2}{3}$ Alen høj $1\frac{1}{2}$ Alen bred) tillod Lejligheden mig ikke nøje at undersøge, men jeg har ingen Grund til at paatvivle at den jo er bleven læst saaledes rigtig af Arendt:

GURMR : KUNUGR :
GERDI : KUBL ÞUSI
EFT : ÞURVI : KUNU
SINA : TANMARKAR BUT

Eller, efter nyere islandsk Retskrivningsmaade: Gormr konúngr gerdi kumbl þessi eft Þuri konu *sina* Danmarkarbót. ɔ: Kong Gorm opførte denne Gravhøj efter (for) Thyre, sin Kone, Danmarks Forbedring (Forbedrerinde) *).

*) Ligesom man ofte lader indrette Begravelser og Ligkister for endnu levende Personer, kunde Gorm gjerne have ladet Gravbygningen og Højen opføre for sin

Werlauff har uden Tvivl Ret naar han søger Aarsagen til Torfæus's, Grams o. fl. Fordommelsesdom over disse Indskrifters Ægthed, i den Omstændighed, at de ikke selv besaae dem, men rettede sig blot efter urigtige Affkrifter *). Jeg for min Del kan ikke andet end ansee dem for aldeles overensstemmende med Nordens ældgamle Sprog, saaledes som vi finde at det ellers blev skaaret i Runer, saavel i Danmark som i Norge og Sverrig. Efter de nyere latinskgothiske Skrifttegns Indførelse antoge de Danske andre Retskrivningsregler end Islænderne, og deraf opstod, efter min Overbevisning, det meste af den Forskjel som vi nu finde mellem gamle Skrifter fra begge Lande. De her omhandlede Indskrifters Construktion er fuldkommen overensstemmende med det Islandske,

Dronning Thyre, skjøndt hun da var i levende Live. Om hun virkelig blev begravet i den saakaldte Dronninghøi eller i den anden hos sin Ægtemand Gorm er endnu ikke rigtig oplyst.

*) Suhm antog Langebecks modsatte Mening. Han siger ellers i sin Historie af Danmark. III. 138: "Uden al Tvivl er det ikke rigtig læst at Harald var Keiser, men at læse det bedre er vel umueligt, da Bogstaverne ere forslidte og indviklede." At Suhm dog selv har været i Jellinge Aar 1767 den 10de Juni, seer man af den ved Geheime-Conferentsraad Joh. Bülow meddelte Afskrift af hans Dagbog i Rejseiagttagelsernes 1ste Bind S. 421. Rimeligvis har Lejligheden ikke tilladt ham at lade den omtvistede Del af Indskriften rense, og han har derfor fundet den ulæselig.

endog med det som nu tales i mit Fødeland. Skrivemaadens Uoverensstemmelse i enkelte Ord hidrører enten fra Runealphabetets oprindelige Fattigdom, fra Afvigelse i orthographiske Regler, eller fra Dialekternes naturlige Forskjellighed i et saa vidtudbredt Hovedsprog som det gamle Nordiske var. En saadan Forskjel finder jo Sted ved alle slige Sprog, og Enhver veed, at det nyere Danske, i Folkets Tale, er delt i adskillige Mundarter, som den sjællandske, fyenske, jydske o. s. v. Rimeligvis har Runemesteren ogsaa med Villie udeladt enkelte Bogstaver i meget bekjendte Ord, som det sidste n i konúngr, m i kumbl o. s. v. Þausí eller Þusi (for Þessi) er af selv samme Natur, som det gamle Þvísa for Þessa m. m., og altsaa blot at ansee som en Archaisme i det Islandske. Auk er almindeligt for ok eller og paa de nordiske Runestene uden for Island, samt er uden Tvivl den første Oprindelse til dette lille Ord — rimeligvis i Grunden det samme som det tydske Auch. Det bruges ellers endnu i det Islandske. Eft eller Ept findes virkelig saaledes i Edda=Digtene; muelig er det identisk med Apt for At (post, postea) — hvorom Glossarierne til den store Original=Udgave af den ældre Edda kunne eftersees. Endelig blev Eft, Ept til det Danske og Islandske efter. At ies er det samme som es har jeg vist i det Foregaaende. Saaledes er det aldeles klart at denne hele Indskrift er affattet i det oldnordiske eller nu saakaldte Islandske Sprog — og det selvsamme kan siges

om den over Dronning Thyra Dannebod. Jeg kan folgeligen ikke bemærke nogen tydsk Indblanding i disse vore (historisk bevisligen) ældste danske Indskrifter.

Jellinge har en Kirke, hvis Mure maaske ere mærkværdige ved Ælde, da den, som brændte 1679, mentes at være bygt af Sven Otto (ellers kaldet Svend Tveskjæg). Efter et Haandskrift fra 1731 af Sognepræsten Mauritz Højer kaldet Encomium Jellingense (som ejes af Hs. Exc. Geheime-Conferentsraad Bülow til Sanderumgaard) var Choret forhen prydet med alle danske Kongers Billeder. Aar 1681 overnattede Kong Christian den 5te i Jelling og gav til Kirkens Gjenopbyggelse 300 Rdr. Hans Hoffolk skjøde ogsaa Penge sammen til samme Brug. Et i denne Anledning af Sognepræsten Mag. Laurentius Grønsager forfattet og over Kirkedøren indskrevet latinsk Vers læses i Pontoppidans Marmora Danica (II. 79).

Hovedkirkens Indretning synes virkelig at være meget gammel, og i det Hele ligner den en ældgammel Kirke i Klosterleubus i Schlesien, som skal have været opbygt eller ombygt i Aaret 1052 *), og før siges at have været et Afgudstempel.

*) Efter en Aftegning i Kobberstik i Büschings Wöchentliche Nachrichten für die Freunde der Geschichte, Kunst und Gelährtheit des Mittelalters, III. 200, jvnfr. IV. 201 o. fl. Her saaes den bekjendte meget omtvistede Indskrift:

Sagnet i Jellinge vil at Kirkens Mure for det Meste endnu staae som de vare for Branden. Dog har der paa den nordre Side været et Kapel eller Tilbygning, som da blev nedbrudt.

Af gamle Ornamenter har Kirken en temmelig gammel Altertavle, med udskaarne og malede Træbilleder; i Midten sees Nadveren malet. En forgyldt Indskrift indeholder et Bibelsprog og disse Ord SURSUM CORDA. Meget ældre er en Døbefont af haard Granit, uden Figurer og et stort, støbt eller udpuklet Døbefad af Messing. I Midten forestilles Marias Bebudelse med halvudslettet Munkeskrift omkring. Derudenom en Ramme, hvorpaa 6 Hinde med ligesaa mange diende Kalve; derimellem Træstubber eller tykke Plantestilke med store Blade. Smaa Kors ere ellers indstemplede i hele Kanten.

Vi søgte efter de i Marmora Danica ommeldte Ligstene over tvende vel fortjente Dannemænd, som have været Sognepræster hertil Stedet *), nemlig

. . . Locus a qvo conditus iste
Dæmonis ara prius tua transit in atria Christo.

Nogle formode at denne Kirke atter er bleven ombygt omtrent 1175.

*) Lejlighedsvis bemærker jeg her at der blandt de tit ommeldte Abildgaardske Monumenter findes en Aftegning af en ældgammel Ligsten i Mariager, hvorpaa sees en katholsk Præst med Kalken i Haand og en Pude under Hovedet, samt denne Omskrift i Munkeskrift: Hic jacet Dnus. Johannes Johannis, presbyter in Jælingh. Orate pro anima ejus.

1) den første evangeliske, Niels Smed eller Nicolaus Fabricius (som skal have været ikke mindre end 12 Præsters Fader*), og hans Ligsten have været betegnet med en Hesteskø, som hans Bomærke) og 2) Søren Stephensen, som blev taget til Fange af de i Jylland indrykkede Kejserlige Tropper for hans Troskab mod sin Konge (Christian den 4de), da han nemlig havde skrevet og affendt Breve angaaende Fiendens Tilstand, indsluttede i en Stok, men dog opdagede. Udmattet af Sygdom og Mishandling døde han i Lænker, og blev saaledes ophængt for at afskrække Andre fra at følge hans ædle Exempel. Hans Erindring bevares endnu i Jellinge, og man viser en Krog i Kirkemuren, hvorpaa hans afsjælede Legeme skal have været stillet til Skue. Vel saae vi Spor til Ligstene i Kirkegulvet, men Skrift og Figurer derpaa vare for det meste udslettede. Det samme er Tilfældet med en Indskrift, som forhen har været omgiven af det mærkværdige Billedværk, som nu sees indvendig paa Kirkens Nordersíde; den har indeholdt et nu (man siger allerede ved den før ommeldte Ildebrand) udslettet Gravmæle, men endnu omgives her en blank sort Tavleflade af en Stenramme, som er prydet med 32 udhugne og overmalede Vaaben, saaledes at de udgjøre 16 Ahner eller ligesaa mange dobbelte (forenede) Vaabenskjolde. Paa hver Side staaer en stor qvindelig

*) Efter Højers Beretning nedstamme de bekjendte Gluder fra denne sjeldne Patriark.

Statue af Sten, men begge ere noget beskadigede. Da dette Mindesmærke ikke findes omtalt i noget os bekjendt Værk, betragtede vi det, og især Vaabenerne, med Opmærksomhed. Hs. Excellence, som er vel bevandret i den fædrelandske Heraldik, gjenkjendte her snart disse Skjoldemærker: Viller eller Bilder (som engang have ejet det nærliggende Tirsbek), Troller, Rosensparrer, Lykker, Skrammer, Gyldenstjerner, Krabber og Rosenkrandser. Ogsaa sees her adskillige Vaaben, som ikke stemme ganske overens med noget af de mange som findes aftegnede i det danske heraldiske Adelslexicon. Vi optegnede dem — men deres Beskrivelse vilde her blive for vidtløftig. Mindesmærket angives at være hidflyttet efter Kirkens Brand fra det nordre Kapel, som da blev ganske nedbrudt. I Fraugde Kirke i Fyen sees et Monument i sammme Smag og rimeligvis af samme Mester, hvilket jeg siden kommer til at ommelde.

Paa gamle Kobberstykker har Kirkens forrige Taarn en anden Form, end den som sees paa Abildgaards Tegning fra 1773. Siden er det aldeles nedbrudt. Hovedbygningens forrige Blytag er allerede for det meste forvandlet til rødt Tegltag. Det er et sørgeligt og allerede tit beklaget Tegn for de nærværende Tider, at vi neppe kunne vedligeholde det som vore Forfædre have opbygget.

Jellinge Bye har endnu anseelige Bondergaarde af Bindingsværk. Worm omtaler den som meget anseelig og lignende et Kjøbsted. Nu har den 17 Gaardmænd og 20 Husmænd.

Den 3die Juni toge vi herfra til det nærliggende Høigaard, som nu ejes af Cand. jur. Hr. Colding. Han var saa god at forevise os et tæt ved Gaarden liggende betydeligt Voldsted af en gammel Borg kaldet Høiborg. Man seer her ellers ingen egentlige Ruiner over Jorden, men derimod en betydelig Mængde Murstensbrokker, samt Spor til Grundvolden for en aflang firkantet Bygning. 2 til 3 Fod under Jordskorpen er en 2 Alen tyk Grundvold af store røde Mursten, sammenføjede med grovt Cement. Ellers skal her i de senere Tider intet mærkværdigt være bleven fundet.

Herfra toge vi til Greis Mølle, som har en særdeles skjøn Beliggenhed. Her drives endnu et Klædefabrik med 9 Væve, Valkeværk, Presseværk, Farverie m. m., som ialt beskjæftige 80 Arbejdere. Bygninger og Jord tilhøre endnu H. M. Kongen, men Fabriken drives for privat Regning og syntes at være i en god Drift, som desværre nu savnes ved mange slige Anlæg, som opstode og blomstrede i den sidste Krig.

Vejen herfra til den store Herregaard Grundet (som har en smuk og vidtløftig Have) var meget besværlig, men tilbød ogsaa mange særdeles skjønne Udsigter. Siden kom vi over den særdeles høje og stejle

Grundet-Bakke, hvor Kjørevejen (som paa flere Steder i Omegnen) er saa snæver, at to Vogne ikke kunne passere hinanden forbi. Kudskene pleje, naar de komme til en saadan Hulvej, at raabe højt for at advare de Kjørende, der mueligen kunde møde dem paa den anden Side af Bakken, om at holde stille der, indtil den ene Vogn er kommet den anden forbi. Næste Dag (den 4de Juni) skal, efter som vi siden hørte, et svært Jordskred være faldet ned fra Bakken over denne Vej, hvorved nogle Hundrede Læs Jord og Grus nedvæltede. Vi havde her stor Aarsag til at takke Forsynet, at vi ikke, efter vores Forsæt, havde foretaget denne senere Tour til Jellinge om Søndagen, men derimod om Løverdagen, da vi ellers rimeligvis havde befundet os her paa Vejen, just da Jordskredet skete. End senere hørte vi, at det bekjendte Kjæmpetaarn af Coldinghusslots Ruiner ligeledes var nedstyrtet den selvsamme Dag; denne Efterretning havde en lignende Mærkværdighed for os, da det ogsaa laa i vor første (ligeledes forandrede) Plan at besee dem om Søndagen.

Da jeg om Aftenen, efter Hjemkomsten til Vejle, just satte mig ned for at skrive et Brev til min Fætter Hr. F. i Colding, og dermed lade ham vide at jeg ikke, efter mit første Forsæt, kunde besøge ham der paa denne Rejse, traadte han selv, meget uventet, ind ad Døren. Hændelsesvis var han kommet til Byen, uden at vide at jeg befandt mig her, og vi

bleve altsaa begge meget behagelig overraskede ved saaledes at træffe hinanden. Vi aftalte med hinanden at følges ad til Horsens den næste Dag, og derfra tilbage.

Den 4de Juni, tidlig om Morgenen, begave vi os paa Vejen fra Vejle til Bygholm (ved Horsens), som ved dets udmærkede Maleriesamling var et af Hovedformaalene for Hs. Excellence Geheimeconferentsraad Johan Bülows nærværende Rejse. Paa hele Vejen smaaregnede det og vi forhindredes derved fra at nyde de hist og her mødende skjønne Udsigter, der dog ikke forekom her nær saa hyppig som i Egnen ovenfor Vejle. Terrainet var paa de fleste Steder flakt og lignede det sædvanlige fynske eller sjællandske. Kun syntes Egnen ikke at være nær saa stærkt bebygget og næsten ingen Vogne vare at see paa Landevejen. Da vi nærmede os til Horsens tilbød den, med Bygholm paa venstre Haand, en skjøn Prospekt. Ud i Fjorden til Højre ligger Hiernøe, (hvor Skjalden, Kong Hierne, skal være begravet) tilligemed flere Øer. Ligesom den første er bleven os bekjendt som en berømt og anseelig Digters Fødested, saa er den det og i nyere Tider som en brav Kunstners Fædreneøe. Manden hed ogsaa Jens Hjernøe (død henved 1800). Egentlig var han Bygmester, men fandt sin Glæde i at dyrke Billedhuggerkunsten, og især deri, at anvende sine Talenter og Kundskaber til sin Føde-

byes Forskjønnelse. Hans Iver for Kunsten og hans ædle Uegennyttighed roses af alle som kjendte ham. I Minerva sattes ham et skjønt og fortjent Minde.

Næsten lige ved Horsens Port drejede vi af til Venstre, og kom gjennem en Allee af unge Træer forbi en stor Hauge, til selve Gaarden Bygholm. Vi vare saa heldige at træffe Ejeren, Hr. Stiftamtmand Thygeson, hjemme, tilligemed hans Frue, som dog havde før bestemt at foretage samme Dag en Rejse til Norge med sine tvende Døttre. Lykkeligvis var Rejsen bleven opsat til i Morgen. Da vi kun kunde opholde os her nogle faa Timer, blev Tiden os meget knap til at besee Bygholms mange Mærkværdigheder; dog var dette især Tilfældet for mig, da flere Besøg i Horsens vare mig nødvendige, og jeg tillige ikke vilde forsømme denne gode Lejlighed til at besee Byens mærkværdige Kirker. Imidlertid kunde jeg dog ikke afholde mig fra, at kaste et flygtigt Blik paa den udvalgte Maleriesamling som Stiftamtmanden besidder, og som virkelig indeholder adskillige fortræffelige og tildels meget kostbare Stykker. Følgende tildroge sig især min Opmærksomhed: Et herligt Blomsterstykke af van Huysum og et andet af van Dos; et nederlandsk Familiestykke som forestiller en aldrende Mand med sin bedagede Hustrue, siddende ved et Bord, hvorpaa der ligger et Document, som han har læst og synes at ville vise Konen. Mandens fromme, betænksomme alvorlig-rolige Aasyn, Konens enfoldige og noget tanke-

fulde Udseende vise saamegen Natur og Sandhed, at de forekom mig at være uefterlignelige. Et lille Oliemalerie af Diderich, forestillende Josephs og Marias Flugt fra Aegypten med Barnet; en beskjærmende Engel oplyser Vejen i Nattens Mørke ved Skinnet af en Fakkel. Dette ypperlige Stykke (som Maleren selv yndede saameget, at han har stukket det i Kobber med egen Haand) havde Stiftamtmanden erhvervet sig paa en Auktion i Paris, medens Denon, som skulde kjøbe det til Napoleon som daværende Keiser, betænkte sig for længe paa Budet, men fortrød det saare meget strax efter Tilslaget.

Desuden findes her Malerier af van Dyk og andre gamle Mestere, som Tidens Knaphed ikke tillod mig ret at besee eller optegne. Geheime-Conferentsraad Bülow var, som ægte Kunstkjender, meget indtaget af de fortrinligste Stykkers Skjønhed, men dog maatte han nu dele den korte Tid med Naturen, hvis Ynde neppe nogen veed at føle, bedømme og befordre i højere Maal end han. Han besaa derfor ogsaa de særdeles skjønne Blomster, hvormed Haven, dens Terrasser og Trapper vare prydede, og tilstod, at han aldrig havde seet saa fortrinlig store og smukke Levkojer som her.

Over Haven har man, fra Hovedbygningen, en meget skjøn og rig Udsigt over det nærliggende Horsens. Til Venstre udmærke sig især de store Bygninger i den nye Smedegade. Haveanlæggene paa Byg-

holm ere nye, men smagfulde. I Skoven derovenfor ere Gange anlagte med adskillige dejlige Lystpartier, hvortil Ejeren tilsteder Byens Indvaanere fri Adgang, som ogsaa benyttes flittig, især om Helligdagene. I selve Haven findes nu en mærkværdig Levning fra Oldtiden, det saakaldte Slangebjerg. Egentlig bestaaer det nu kun af en lille Banke, men Pontoppidan melder saaledes derom i Danske Atlas: "Der sees og Kjendetegn af et Fangetaarn (?) paa en Bakke, kaldet Slangebjerg."

Her skal adskillige Smaasager fra Middelalderen være fundne, men deriblandt udmærkede sig især en Guldring, som Frue Stiftamtmandinde Thygeson havde den Godhed at vise os. Den var ikke stor, men af meget fint Guld og net Arbejde. Isteden for Sten havde den etslags Seglplade, hvorpaa Maria med Barnet er forestilt i ophøjet Arbejde. Af samme Art er og en Indskrift paa selve Ringen med Munkebogstaver, nemlig: Iaspar, Mylh eller Melch (ɔ: Melchior), Balt (Balthazar), altsaa de hellige tre Kongers formentlige Navne. Den sidste Stavelse ev kan jeg ikke bestemt forklare; man kunde gjætte paa evenientes, euangeli eller evangelii, eucharistantes, euge m. m. *)

*) Om gamle Ringe med Indskrifter, fundne her i Norden eller oprundne herfra, see min Afhandling om Runeringe i Antiqv. Ann. 3 B. 2 Hefte. Her kan det tillægges af Gjellebøls Beskrivelse over Sæterdalen i Norge (i Topograph. Journal), at Aar 1787 fandtes i en Høj i Hyllestads Sogn 9 smaae

Foruden mange her opbevarede skjønne Sager af forskjellige Arter, lagde jeg især Mærke til en stor Samling af Kobbere i Glas og Ramme, bestaaende af berømte Danskes Portræter. Den var først anlagt af Geheimeraad Guldberg, men siden kjøbt og forøget af nærværende Ejer. Jeg havde dog nu ingen Lejlighed til at besee den nøje, da jeg snart maatte rive mig løs fra det fortryllende Bygholm, dets sjeldne Kunstskatte og ypperlige Ejere, for ogsaa at besøge Horsens. Jeg og min Fætter Hr. F. toge da Vejen derfra gjennem Bygholms Have, og inden faa Minuter vare vi inden for Byens Porte.

Horsens er som bekjendt en ældgammel Bye, hvis Navn (i Latin Hothersnesia) mange have udledt fra Guden eller Heroen Hother — medens andre, paa Grund af et andet gammelt Navn Hrossnes (eller Hrossanes), samt af Byens Vaaben (en Hest bundet til et Lindetræ), paastaa at det egentlig burde skrives Horsnes *). Pontoppidan har bemærket at adskillige

Sølvringe med ubekjendte Indskrifter, dog med forskjelligt Præg. 7 af dem sendtes til Kjøbenhavn, og nu veed vel Ingen noget om nogen af dem at sige!

*) Efter Pontoppidan har man anført som Beviis for denne Mening, at man har en Mynt fra Svend Estridsens Tider, hvorpaa der staaer Hors, og derfor troes at være slaget i Horsens. Cancellieraad Thomsen, Secretær ved Commissionen for Oldsagers Opbevaring, som ejer en af de største Sam-

mærkværdige Mænd ere fødte i denne Bye, som Svane, Lovenørn og Vitus Bjering; hertil har man siden kunnet lægge Ove Høg Guldberg o. fl.

Horsens er nu en af de smukkeste Stæder i det egentlige Danmark. Især udmærke Smedegaden, Sønder- og Norregade sig ved overordentlig Længde og Bredde samt ved skjønne Bygninger. I den førstnævnte er et Kongeligt Palais, som (siden 1780) længe beboedes af den engang til russisk Kejser udnævnte Prinds af Brunsvig-Wolffenbüttel, Ivan den Tredies Sødskende. Nu beboes det af Prindsesse Charlotte Friderike.

Jeg kunde kun tilbringe et Par Timers Tid her i Byen og dem havde jeg besluttet især at anvende til at besee dens tvende mærkværdige Kirker. Jeg henvendte mig i den Anledning til Hr. Kjøbmand Boldt, som strax paa den mest forekommende Maade skaffede mig Lejlighed til at tage dem begge i Øjesyn.

Klosterkirken har før tilhørt det herværende Franciskanerkloster *). Den blev efter Reformationen sat

linger af Middelalderens Mynter, har ogsaa denne (ellers afbildet i det danske Myntværk), men troer at den snarere tilhører Svend Grathe og er altsaa fra Midten af det 12te Aarhundrede.

*) Latinskolen er ellers funderet af dette Klosters Midler. I mange Aar er den bleven forestaaet af den nærværende Rector, den ædle og grundlærde Professor Ole Worm. Raadhuset skal være opført 1587 af det nedrevne Klosters Stene.

i Brug som Sognekirke og vedblev at være det til sidst i afvigte Aarhundrede, da den ganske blev lukket. Dog staaer den endnu for at bevare Forfædrenes ærværdige Mindesmærker, og har saaledes hidindtil havt en langt blidere Skjæbne, end Odenses aldeles nedrevne Graabrodrekirke. Den har før været prægtig udziret indvendig, f. Ex. de fleste Stole med forgyldt og forsølvet Løvværk, samt Malerier o. s. v. Stole og Pulpiturer bestaa af fire Rader. Choret er stort og anseeligt. Dets herligste Prydelse er den store og mærkværdige Altertavle, som bestaar af forgyldt og malet Billedhugger- (eller Billedskjærer-) Arbejde. Naar dens Fløjdør oplukkes, seer man de tre Korsfæstede paa Golgatha. Ved hver Side af Christus svæver en Engel med en Kalk i Haanden. Nedenfor sees en stor Mængde Figurer, som omgive de oprejste Kors; de fleste forestille Krigere til Hest og til Fods. Ved et Par Figurer i Baggrunden synes Kunstneren at have villet forestille Caiphas og Pilatus. Nedenunder er et langt mindre Stykke, som fremstiller de hellige tre Kongers Offring til Christusbarnet. En af dem har sort Hudfarve og ligner ellers noget en Neger. Paa hver af Dørfløjene sees 6 Apostle i to Rækker. Ovenover det Hele staaer Christus med Sejersfanen, samt en Engel ved hver Side. Alle Forestillinger af Altertavlen og Fløjdørene ere udførte i hele Figurer. Efter en nyere forgyldt Indskrift til Venstre er Alterets nordre Side stafferet og forbedret 1706 af Enken

Maren Pedersdatter — og efter en anden, til Højre, den søndre Side, samme Aar, af Enken Karen Hansdatter. Begge have ved samme Lejlighed erindret deres afdøde Ægtefæller, Borgere og Handelsmænd i Staden. Disse Koners simple Navne, fromme Omhyggelighed for Kirkens Pryd og kjærlige Ihukommelse af deres bortdøde Mænd, erindre om de henfarne Tiders hæderlige og religiøse Tænkemaade.

Choret har ogsaa beholdt de gamle Munkestole i sin oprindelige Skikkelse. Vel syntes de at være opmalede i nyere Tider, men dog med samme Farver som før. De ere af Eeg, udskaarne paa en besynderlig Maade og udzirede paa Siderne med slige Figurer i ophøjet Arbejde. Til højre Side lagde vi især Mærke til disse: 1) En Graabrødre-Munk, uden Tvivl St. Franciscus, med en fra Beltet nedhængende sort og rød Strikke, samt et besynderligt Instrument i Haanden, lignende en Morgenstjerne, hvorpaa Navnet Jesus er udskaaret med Munkebogstaver. 2) Maria med Barnet. 3) En ung Prælat med Abbed- eller Bispestav i Haanden. Desuden 7 andre Figurer. Til Venstre: 1) En kronet Person med Kalk og Hostie. 2) St. Catharina med Hjul og Sværd. 3) En Helgen, formodentlig St. Antonius af Padua, som bærer etslags Stav eller Qvast i den ene Haand, men i den anden et Skjold eller Fad, hvorpaa trende Fiske, som især ligne Sild, ere forestillede. Ellers ligner Figuren mere en Qvindes- end Mandsperson,

hvorfor den ogsaa af Indvaanerne i Almindelighed skal kaldes Sildekonen. 4) En Mand med Hat, Korsstav og Bog. Ved hans Fødder sees etslags Vaabenskjold med tre Taarne og en Løve. Det er vel denne Prælat, hvorved Pontoppidan troer (D. A. IV. 128) at Knud Gyldenstjerne er ment. Det forekommer mig at Arbejdet maa være ældre. 5 og 6) Tvende Prælater. Ellers ere disse gamle Stole til begge Sider udzirede med udskaarne og overmalede Drager, Dyrehoveder o. s. v.

Af Monumenter i denne Kirke lagde jeg især Mærke til et af Marmor over Etatsraad Lichtenberg, hvem Kirken har mange af sine nyere Prydelser at takke, og et over en Lindvig, ligeledes af Marmor, med Portræt og Basreliefer, fra 1738. Blandt Malerierne udmærke sig især tvende Familiestykker, som Epitaphier, hvert ved sin Side af Indgangen til Choret,

Klosterkirkens Døbefont er ældgammel, af Granit, med 4 grovt udhugne Dyr paa Siderne i halvophøjet Arbejde.

Sankt Ibs (eller Jacobs) Kirke er den som i nærværende Tider bruges til Gudstjenesten, som Sognekirke for den hele Bye. Dens Indvendige er meget zirligt. Herfor har den især Kunstneren Hjernøe at takke. Den skjønne Altertavle er en Sammensætning af Hjernøes Billedhuggerværk og af otte forskjellige Malerier, som forestille Scener af Christi Levnet.

Prækestolen tilhørte forhen Klosterkirken, og er (efter D. A. IV. 128) givet den af Raadmands-Enken Dorthe Hansdatter, samt havde kostet syv Aars Arbejde. Den er et sandt Kunststykke og Kirkens væsentligste Zir, skjønt den hverken bærer mindste Spor til Malning eller Forgyldning. Paa Siderne er den i forskjellige Afdelinger prydet med Forestillinger af Jesu Levnet, i Basrelief, paa Ibenholtz eller en lignende mørk Træart. Mellem Afdelingerne staa smaa Statuer af lysere Træ. Det Hele bæres af Moses med Lovens Tavler. Daaben (fra 1742) bestaar af en forgyldt Engel, som bærer et simpelt Træfad. Af Epitaphier falde her mest i Øjnene tvende temmelig nye, formodentlig af Hjernøe, samt et ældre over en 1721 hensovet Matrone. Begge Kirkernes Gravminder og Indskrifter findes ellers beskrevne og anførte i Hofmanns Fundatzer II. 167 o. f. Besynderligt er det at Marmora Danica kun have (II. 122) en eneste Gravskrift deraf, nemlig over en Abildgaard, som efter Sagnet skal have døet midt i Dandsen paa Stjernholm 1671.

Efter at have beseet Kirkerne og i største Hast gjennemvandret Byen ilede vi til Bygholm. Her gjenfandt vi Hs. Exc. og Hr. Hanck, som imidlertid havde forlystet sig ved Stedets rige Kunstskatte og herlige Natur *). Efter at have spist til Middag i et udsegt

*) Om Herregaarden Bygholm og det i Nærheden forhen staaende Slot Stjernholm kan jeg henvise til

Selskab fra Byen og Omegnen, begave vi os paa Tilbagevejen for atter at kunne naae Veile i betimelig Tid, som ogsaa lykkedes os efter Ønske. Om Aftenen toge vi Afsked med Frue Kammerjunkerinde Brüggemann *), i hvis Hus vi havde nydt den venskabeligste Omgang og den mest udmærkede Gjestfrihed, saa at hendes Hus og derved hele Veile, stedse vil være os i en meget behagelig Erindring.

Den 5te Juni om Morgenen Kl. 4 toge vi bort fra Veile og tilbagelagde snart de 4 Mil til Snoghøj Færgested. Her besaa vi et Voldsted, tæt ved Søen, hvor et gammelt Slot skal have ligget, men nu er det besat med Bønderhuse og Gaardspladse. Skraas over for, paa den anden Side af Beltet, hvorover Udsigten er meget skjøn, skal der og i Oldtiden have ligget en lille Borg. Vejret var endnu ustadigt med Ilinger, som ophørte dog ud paa Dagen, hvorimod Blæsten tiltog og medførte megen Kulde, der desmere blev følelig, som Vinden var os lige imod. Af denne Aarsag tilbragte vi 5 Qvarter paa Vandet, men kunde ikke komme til Kongebroen og Hr. Plambeks derved værende Gjestgiversted, som er bekjendt for god Beværtning.

Danske Atlas IV. 121. 152. 163 = 64. Af Stjernholms Slot (som dog først er nedrevet efter 1670) ere nu næsten ingen Spor tilbage.

*) Denne ædle Kone er afgaaet ved Døden, næsten 70 Aar gammel, i Foraaret 1821. Hædret være hendes Minde!

Fyen.

Vi landede i Middelfart og spadsette gjennem Byen, hvis fleste Huse ere uanseelige og forfaldne. Siden fortsatte vi Rejsen til Vogns til Odense. Saasnart denne Stad viser sig fra de høje Bakker, tager St. Knuds Kirketaarn sig ypperlig ud, lige for Landevejen, som synes at føre dertil i lige Linie. Efter en Times Ophold i Odense, hvor Hr. Hanck forlod vort Rejseselskab, tog jeg derfra til Sanderumgaard med dets ædle Ejer, som, uagtet sin høje Alder og de paa Rejsen udstaaede Besværligheder, dog atter her fandt sit elskede Hjem i fuldkommen Velbefindende.

Nogle Dage i Rad svandt meget behagelig hen paa det yndige Sanderumgaard, samt ved smaa Tourer til forskjellige nærliggende Steder, hvorpaa Hs. Excellence behagede at tage mig med. Saaledes besøgte vi Hr. Kammerherre og Major Løvenhjelm paa Veyrup Herregaard (ellers kaldet Veyerup). Siden 1666 har den tilhørt den Løvenhjelmske Familie. Under Godset hører egentlig Birkendeby, hvor den berømte Reformator Hans Tausen eller Tageson er født. Gaardens Hovedbygning er ikke meget gammel, men er omgivet med Grave. Haveanlæggene ere vidtløftige og vel vedligeholdte. I den store Have er en herlig Rotonde, dannet af udmærket høje Træer.

Ellers tildrog her et særdeles skjønt Cytisustræ sig især min Opmærksomhed.

Til Fods besøgte vi Hr. Kammerjunker Heinen paa Fraugde Gaard (forhen Fravith, maaskee oprindelig Frovith, Freywith ɔ: Freys eller Freyas Skov) *). Herregaardsbygningen er stor og smuk, samt omgivet med dybe og brede Grave. Her have meget betydelige Bog- og Kunstsamlinger **) været bevarede, men høist beklagelige Tilfælde have i den sidste Tid foranlediget deres fuldkomne Adsplittelse. Den 10de Junii gik jeg atter herhen fra Sanderumgaard, i Selskab med Digteren Ingemann, i heftig Storm og Regnvæir, for at besøge Thomas Kingos Grav i Fraugde Kirke, en skjøn og rummelig Bygning. Dens ypperste Prydelse er Kingos Monument af sort og hvidt Marmor (som synderlig nok allerede er begyndt at forvittres eller hensmuldre), forfærdiget af Qvilini, en italiensk Billedhugger fra Lübeck. Over Indskrif-

*) Naturligviis er dette kun en løs Gisning — men mærkeligt er det, at i Nærheden heraf er en Sundhedskilde (som i gamle Dage rimeligviis har hørt til de hellige) kaldet Hole Kilde, især besøgt af Almuen i St. Hans Nat eller den ældgamle fra de hedenske Tider nedstammende Midsommersfest.

**) Af Kunstsagerne vare mange forfærdigede ved Dreining i Ibenholt og Elphenben, Metaller o. s. v., ved Kunstneren Copp, en brav og i sit Fag særdeles duelig Mand, som længe havde Tilsyn med de herværende literære og artistiske Samlinger. Han døde i Foraaret 1821.

ten *) sees Biskoppens og hans Hustrues Portræter i Medaillons, — til Siderne tvende sørgende Engle i hel Figur. Ved at betragte selve Begravelsen, faldt dette lille Vers mig ind, som jeg strax optegnede med Blyanten:

Her vorde Støv en Digters Ben,
Og selv den haarde Marmorsten —
Hans lyse Aand, hans høje Sang
Ej tabe vil i Glands i Klang.
Naturens Klippe, Kunstens Daad
Mod Skjæbnens Vold ej finde Raad,
Men Gud er Aand — den Aand han gav,
Ej tæres hen af Død og Grav.

Min aandrige Ledsager vilde let have kunnet frembringe et skjønnere Digt i denne Anledning, men nu havde han ingen Lyst dertil.

Et andet skjønt og vel vedligeholdt Monument sees i et Kapel ved denne Kirke over Adelsmanden Jørgen Marsvin, som døde 1614. Det ligner ellers næsten ganske det før beskrevne i Jellinge Kirke, paa Forskjellen af Vaabenmærkerne nær. Ogsaa læses her den fulde Gravskrift, hvorom jeg henviser til Danske Atlas og Marmora Danica. Kirken har en gammel Daab af Granit med 4 udhugne Menneskehoveder.

*) Indskriften er affattet i Latin, baade i Prosa og Vers, samt findes i Marmora Danica I. 237. Biskop Kingo var i sin Tid Ejer af Fraugde-Gaard.

Altertavlen er først malet for nogle Aar siden af Hr. Fich i Odense *).

En anden Dag tog jeg med Hs. Excellence til Lavindsgaard, som tilhører Chefen for Vejcorpset, Hr. Oberst Heide, Ridder af Dannebroge, og som er opbygt af ham fra Ny af, paa tvende Bøndergaardes forenede Lod **). Vejen hertil fra Sanderumgaard er for det meste nyanlagt af dennes nærværende Ejer, og gaar igjennem en meget behagelig Skovegn. Hovedbygningen paa Lavindsgaard er meget net og af en passende Størrelse. Omkring den ligge tvende temmelig store Haver, med skjønne Lystpartier, en Kanal o. s. v., som alt er fremtryllet fra en forhen næsten gold og øde Jordbund, ligesom Anlæggene paa Sanderumgaard, der tildels synes at have opfordret til disse lignende Foretagender. Ogsaa seer man her i Havestuen de 14 af Clemens stukne sanderumske Ud-

*) Paa Fraugdegaards Grund blev fundet for 4 Aar siden, af Tørveskjærere, Vagstavnen af et lidet Skib, fuldt 2 Alen under Jordens Overflade. Ejeren, som var fraværende, fik det for sildig at vide, da Fundet var bleven benyttet til Brændsel. 1819 fandtes her ligeledes, i 2 Alens Dybde, en besynderlig Række af 1 Alens høje Egepæle, henved 20 Alen lang. Endvidere fandtes 3 Stenknive, i Nærheden af Pælene, paa 3 Alens Dybde.

**) Lavindsgaard er udførlig beskrevet i Bendz's Efterr. om Ronninge Sogn, 5te Afdeling S. 84 o. f. Der gives ogsaa nærmere Underretning om Gaardens første Opbygger og Ejer, Oberste Heide, samt hans værdige Familie.

sigter, tilligemed Johan Bülows Portræt, og endvidere et Hoved efter Rembrandt, stukket i Kobber af den Sidstnævnte 1780.

Her tilbragte vi nogle Timer i et meget behageligt Selskab, kjørte om Aftenen hjem til Sanderumgaard ad den yndige Skovvej, samt forlystedes underveis, i klart og stille Vejr, ved Nattergalens henrykkende Toner.

Hans Excellence havde før været paa Herregaarden Lykkesholm i Nyborg Amt*), og beseet de der i Nærheden værende Ruiner af Magelund Slot, samt andre Egnens Mærkværdigheder. Desuden vidste han at de nævnte Steders Ejer, Cancellieraad Lindegaard, var i Besiddelse af en Samling af fyenske Oldsager, som efterhaanden tiltog ved nye Opdagelser. Hr. Geheime-Conferentsraaden foreslog mig at følges med ham for at blive bekjendt med Lykkesholm og dets Mærkværdigheder, hvilket Tilbud jeg naturligvis modtog med Glæde. Rejsen derhen gik for sig den 12te

*) J Nyborg Amts haandskrevne Beskrivelse ved Geheimeraad og Amtmand Adeler (omtrent midt i forrige Aarhundrede) læses Følgende: "Paa Møre Byes Mark i Herresteds Sogn, kaldet Lunds-Marken, ligge nogle Høje tæt ved hinanden. Ved Korshøjen er en stor Sten over andre mindre. Deri sees, ligesom med Flid, udhuggen Sæde til et Menneske. Strax ved Siden staar, ligesom udhugget i Stenen, smaa Barnefødder, hvorfor den kaldes Barnestenen.".

Junii i skjønt og behageligt Sommervæjr. Vi rejste forbi Rønninge Kirke; dens og Annexets Sogne ere beskrevne ved Pastor Bendtz, efter Hs. Excellences Anmodning, i et nu under Pressen værende Skrift *). Med rette ansees slige Sognebeskrivelser for særdeles nyttige og interessante; havde man dem overalt i Riget, vilde den ypperligste Grundvold derved være lagt til et nyt og tilforladeligt Dansk Atlas. — Vejen gik gjennem Herrested. Kirkens Form og udvendige Udseende ere udsædvanlig skjønne. Ved Choret er en Tilbygning af Qvadersteen. Ved den staar ogsaa en smuk Skolebygning, som efter en fra Vejen læselig Indskrift er opført Aar 1804 af Geheimeraadinde Juul. Ogsaa kom vi forbi Elvsted Kirke, som har særdeles smaa Vinduer, og seer ud til at være af høj Ælde.

*) Det er siden udkommet under Titel: Efterretninger om Rønninge og Rolvsted Sogne, forfattede af J. C. Bendz, Sognepræst ꝛc. Odense 1820. 4. Af Fortalen seer man at Geheime-Conferentsraad Johan Bülow har bekostet Bogens Trykning. Paa Titelbladet sees en Aftegning, efter Worms Monumenter, af den paa Rønninge Mark forhen staaende Runesten, som synes efter Indskriften at være opreist over en Ranleif Skjald (eller Digter), maaskee allerede i den hedenske Tidsalder. Nu er denne mærkværdige Runesteen heller ikke mere at finde! Til det i Bogen anførte om den virkelig ædle, skjønt ikke ædelbaarne, Caspar Markdanner, som Ejer af Rønningsøegaard, kunde bemærkes den Opgivelse af Rødskov (i haandskrevne Bemærkninger ved Marmora Danica) at han var en Skomagers Søn.

Vi ankom til Lykkesholm om Formiddagen, og modtoges paa det velvilligste af Ejeren Hr. Cancellieraad Lindegaard (bekjendt af Nyerups Skrifter, som en brav Ven af Fædrelandets Oldtidsminder). Godset har tilhørt hans Familie (efter Geheimeraad og Amtmand Adeler) siden 1766. Efter Danske Atlas tilhørte dette Lykkesholm Julerne 1596 og menes tilforn at være bleven kaldt Magelund, "men" (hedder det endvidere) "dervaa tvivles i Danske Magazin IV. 296, eftersom Dronning Margrete har ved et Brev af 1391 overdraget sit Gods Lykkesholm i Fyen *) til Hennike Oluffen af Søholm." At Slottet Magelund har ligget paa Lykkesholms nuværende Ejendomsjorde vil vel indlyse af det Følgende.

Lykkesholms Ladegaard er meget gammel; Hovedbygningen er det vel og, men er meget moderniseret og forøget med tvende tilbygte Fløje. Ved de omkringliggende Bakker, Skove og Søer (der dog smaaligen svinde og udtørres efterhaanden) tilbyder Omegnen mange dejlige Udsigter, som tildels ere tegnede af Hanck, samt malede af den alt for tidlig bortrykkede haabefulde Landskabsmaler Mygends. Paa Gaardens Grund ere vidløftige og herlige Plantager anlagte af dens nuværende virksomme og indsigtsfulde Ejer. Efter en behagelig Spadseretour i disse Anlæg, var Hr. Cancellieraaden saa god at kjøre med os til det førom-

*) Et andet Lykkesholm ligger paa Langeland.

meldte Voldsted af Magelund, som endnu bærer dette Navn, ligesom trende (til Bondebyen Lindeskov hørende) i dets Nærhed liggende Husmandshuse kaldes Magelunds-Husene.

Slottet har ligget paa en høj Banke, befæstet med Volde og Grave, men det hele Territorium blev, allerede for mere end 50 Aar siden, givet Lindeskovs Bønder af daværende Ejer, Geheimeraad Adeler, som derved overantvordede det til Fordærvelsen, da Bønderne nedreve de derværende betydelige Rudera, hvoraf de fik en Mængde Mursten, saa at der nu neppe er Spor at see af selve Slottet, hvis Grundvold er forvandlet til en Græsmark, og her har endog imellemstunder været pløjet og saaet. Selve Bygningen har været meget stor i Forhold til de gamle Slottes sædvanlige Omfang, men Fæstningsværkernes Udstrækning har dog været langt betydeligere. Hans Excellence udforskede den hele Beliggenhed med Kjenderøje, dog ikke uden stor Besværlighed for en Mand af hans Alder, ved, tilligemed os, at bestige de steile tjørnegroede Volde, tildels fra dybe Grave o. s. v., men alle fandt vi os rigelig belønnede ved at betragte de interessante Oldtidslevninger og de dejlige Udsigter, som aabnede sig med den mest underholdende Afvexling til alle Kanter. Hans Excellences Undersøgelser og Grandskninger ved denne Lejlighed, byggede paa hans udstrakte Kundskab om ældre og nyere Tiders Fortificationsregler, samt lærerig Samtale med den med Stedet saa bekjendte

Cancellieraad Lindegaard, har jeg især at takke for det Begreb, som jeg, ved tillige selv at tage Stedet i Øiesyn, har faaet om Slottets ældste Hovedanlæg, og vil forsøge nu ogsaa at meddele mine Læsere, skjønt det korte Ophold, Mangel paa fornødne Redskaber m. m. ikke tillode os at anstille her saa betydelige Undersøgelser, som vi vel kunde have Aarsag til at ønske.

I gamle Dage synes Slottet, eller det Hoved (Forbjerg) eller høje Jordtunge, som det da har staaet paa, at have paa trende Sider været omgivet af Vand, som efter den sandsynlige Tradition har været en Arm af Havet. Paa den anden Side deraf, mod Sønden nemlig, ligger en høj Bakke, begroet med Skov, og endnærmere, i Sydvest, en stor, nu ogsaa skovbevoxen rund Høj, der synes at have ligget som en Holm i Havet. Disse nærliggende Højder vare rimeligvis Aarsag til at Befæstningens Volde, paa de dertil vendende Kanter, have været langt højere end paa de øvrige, for at Slottet ret kunde beherske hine farlige Steder, eller være betrygget for derfra udgaaende Angreb, i Tilfælde af en Belejring. Her synes og Opgangen at have været ad en Vej, som bugter sig i Slangelinie forbi den vestlige og nordlige Side af Fæstningsværkerne. Henved det nordvestlige Hjørne synes Vejen at have gaaet over en Bro over Graven, og siden fortsat sit Løb paa det faste Land.

Taarne synes at have staaet paa Voldenes fire Hjørner, maaskee ogsaa paa flere Steder. Paa den

landfaste Side mod Sydost og Østen har der været tredobbelt Befæstning med Volde og Grave. Herimellem, ovenpaa Slotsbankerne, er nu en temmelig stor Kornmark, dyrket af Lindeskovs Bønder. Den ligger især indenfor den yderste Vold. En nærliggende Banke har forhen sandsynligvis udgjort en Holm i Vandet. Her mener Hr. Cancellieraad Lindegaard at Slottets Ladegaard har ligget, samt at hele Byen Lindeskov er opbygt paa dens Grund.

I den nærliggende Tørvemose, som udgjør en Del af den Sø eller Vig der forhen har omgivet den største Del af Slottet, har man for kort siden fundet en Stridshammer af Sten paa 5 Alens Dybde. Paa en Mark, kaldet Hyl, som har lagt paa den anden Side af Vandet, opgraves tit etslags brændte eller torrede Sten, som ligne hollandske Klinker, uagtet man ikke veed her af nogen Bygninger at sige i forrige Tider. I Bankerne heromkring har Ejeren fundet adskillige store uforarbeidede Ravstykker, i Sand som ligner Strandsand.

Efterat have beseet Magelunds Voldsted, som endnu tilbyder saa mange skjønne Udsigter, der dog i forrige Tider maa have været meget deiligere, kjørte og gik vi omkring paa Byen Lindeskovs Marker, hvor Ejeren foreviste os de her endnu befindtlige Oldtidslevninger. Her seer man en stor Mængde Stendysser og Gravhøje, der nu for det meste ere ødelagte eller beskadigede. En af de mærkværdigste Dysser lig-

ger paa Hendrik Kristoffersens Mark ved Magelund, nu omsat med 30 (forhen meget flere) temmelig store Stene i en aflang Firkant fra O. til V., og har indeholdt tre Begravelser eller Stenaltere, hvoraf det midterste synes at have været det største og staaer endnu. En anseelig Overligger hviler her paa 5 store Stene, som saaledes danne et lille Kammer, hvis Dør vender mod Syd. De tre inderste Stene ere jævnede eller tilhugne indvendig. I de nyeste Tider har dette Alter- eller Gravkammer maattet tjene til Faaresti. Mod Vester af denne Dysse sees Spor af en ruineret Gravhøj eller Stenalter. Den omkastede Overligger er henimod 5 Alen lang. Her har man fundet Stenkiler og flere Oldsager, som forvares i Samlingen paa Lykkesholm. Flere aldeles ødelagte Gravhøje have ligget her omkring. I Grundvolden til en af dem seer man en Stenkiste, som i Størrelse og Udseende ellers ligner en af vore sædvanlige aabne Kirkegaardsgrave.

Kort herfra ligger en højst besynderlig ved Menneskehænder opkastet Banke eller Dysse, i en aflang smal Firkant, langs ad hvis Overflade der nu gaaer en Markvej. Den er nu kun lidet forhøjet over den Slette hvorpaa den ligger, men er omsat paa alle Sider med store Stene. Hovedretningen er fra Nord til Syd. Vestsiden er vel mindst beskadiget, med Hensyn til Stenenes oprindelige Stilling, endskjøndt man har opført et Jordgjærde over dem. Her sees

de som Støtter staaende for det meste oprejste ved Siden af hinanden i lige Linie. I Jordgjærdet kan man endnu tælle 83 Stene, men 106 have der før været at see. Fra den østlige Side ere adskillige Stene borttagne; antager man at der har været et lige Antal, som paa den vestlige, samt 4 ved hver Ende, have de før omgivende Stene været 220 i Tallet. Bankens eller Forhøjningens Længde er 255 Alen, Bredden 9½ Alen. Ved begge Ender synes Stenene at have været forholdsmæssig større end de fleste øvrige. I Midten sees en Grav, kaldet Stenkisten, og virkelig svarende til dette Navn. Allerede i forrige Tider har den været undersøgt, da man ikke veed hvad der er fundet, men Cancellieraad Lindegaard har efterseet den paany. Over Graven havde en flad Sten før ligget, men den er for ikke meget længe siden anvendt til en kristelig Ligsten. Til Siderne fandtes flade Stene, udpikkede med rødagtige Fliser, som lignede Mursten; paa Bunden ligeledes flade Stene. Den var ellers bestrøet med fint Sand. Fra selve Banken, ligefor dens Midte, gaaer en Skraaning mod Østen, som menes at have tjent til Opgang. Længere mod Norden er en Jordforhøjning, som mulig antyder et Gravsted. Den hele Dysse synes at kunne ansees for en Ættehøj af en særegen Art (maaskee for en Mængde Krigere, faldne i et Slag), og kan dog tænkes tillige at have tjent til anden Bestemmelse. Fra dette Sted kan man see de udmærkede Høje, Marhøj og Sand=

høj (ommeldte i Danske Atlas), staaende tæt ved Siden af hinanden, saa at de see ud som en eneste stor Høj med tvende Spidse.

Mod Østen herfra sees ogsaa Byen Ørbek. Paa dens Mark, kort fra den nysommeldte Dysse, opdagede nuværende Cancellieraad Lindegaard, for nogle og tyve Aar siden, en Runesten. Den laa kort fra en Høj og saae ud som en anden raa Klippe, men da den var bleven omvæltet for at sprænges, efter Ejerens en Cancellieraad Langes Ordre, opdagede den da unge Lindegaard en Runeskrift paa den flade Side som før vendte nedad, hvilken han strax optegnede. Han bad meget at denne mærkværdige 5 Alen høje Sten, som ej findes hos Worm eller andre Forfattere, ikke maatte sprænges, men kunde paa ingen Maade opnaa en saa billig Begjærings Opfyldelse. Han maatte da nøjes med at sende en Gjenpart af den tilintetgjorte Indskrift til Professor Nyerup, der atter viste den til den forevigede Kammerherre Suhm, som læste den saaledes:

"ATHULF RITHSTI STIN EFTHIR ABURI.

Meningen er at Adolf oprejste denne Sten til Aburis Minde." Derimod kan jeg ikke andet end læse denne Runeskrift saaledes, efter den mig af Hr. Cancellieraaden selv nu foreviste Aftegning:

UÞUFRIÞR : LEST : OFT : ÞIAUBURIT

Eller, (som jeg troer) efter senere Skrivemaade: "Odu-

fridr lést (létst, léz) oft *) Þió(d)borit." to korte Vers, hvoraf Meningen bliver: "Odufrid døde; — ofte det mindes blandt Folk" (Odufridus obiit; — [id] sæpe divulgatum!)

Beretningen om denne Stens Ødelæggelse af en anseet Mand i Staten, som man skulde formode besad videnskabelig Dannelse **), mod udtrykkelige Forestillinger og Forbøn, viser tydelig nok den slige Mindesmærker her i Norden forhen almindeligst vederfarne Behandling. Saaledes forgik Julskovsstøtten og de fleste i det 17de Aarhundrede til Kjøbenhavn henflyttede Runeminder; saaledes forsvandt Runestenen ved Ronninge og adskillige Andre, hvorpaa Opmærksomheden dog var bleven vakt ved flere trykte Skrifter. Saaledes erfarede jeg og paa denne Rejse, at det ved Vejen mellem Veile og Fridericia staaende Gravminde, omhandlet af Wilse, i Beskrivelsen over Fridericia, ogsaa for kort siden er sprængt eller henkastet

*) Þiód er siden bleven forvandlet paa lignende Maade til Thye i det jydske Stedsnavn.

**) Hvilken Skaansel kunde man da vel vente for slige Mindesmærker af uvidende Bønder og den raa Almue — som vistnok naturligvis har gjort Ende paa mange slige, uden at de vare blevne nogen Grandsker bekjendte! Seer man tillige hen til de mange Runestene, som ere blevne indmurede i Kirker og Kirkegaardshegn, samt andre Bygninger allerede i gamle Dage, saa indsee vi lettelig de rette Aarsaager til det lidet Antal af danske Runestene, som vi nu kjende.

for at benyttes til Vejens Forbedring som en anden umærkværdig Graasten. Vi burde haabe at en slig Vandalisme dog engang standses, og at de faa ældgamle Mindesmærker af dette Slags som vi endnu besidde, bevares for Efterslægten, som ellers vil faa Aarsag til at mene, at Danmark aldrig havde besiddet Runestene!

Efter den fornøjelige Tour til Magelund og Omegnen, besaa vi i Mag, hjemme paa Lykkesholm, den derværende mærkværdige Samling af Oldsager, som næsten alle (forsaavidt de ere fra den hedenske Tid) ere fundne eller erhvervede af Hr. Cancellieraad Lindegaard ved Eftersøgelser eller tilfældige Opdagelser i Dysser, Høje og oppløjede Gravsteder paa Godsets egen Grund. Foruden mange Stenhammere og Kiler m. m. befindes her følgende især mærkelige Sager: 1) En temmelig stor og ypperlig konserveret Kobberkniv (funden ovenpaa en Leer-Urne), hvorpaa en Snekke eller Langskib er afridset. 2) En liden net Kobbertang eller Pincet. 3) To smukke Metal-Haarnaale. 4) En liden dobbelt Malmskrue; glat og tykkere i Midten, med en Krog som paa en Vægtballance. 5) En anden end mindre af samme Art. 6) Etslags Bronce-Knap eller øverste Stykke af en Haarnaal eller noget Lignende, i Skikkelse af et Kors, fra hvis Midte gaaer en opstaaende Stift. 7) En lille Kobber-Ørenring med en Ravperle. 8) Et glattet og netudarbejdet Redskab af fin og temmelig haard Steen,

lignende en Væverspole. 9) En liden Bronce=Paalstav. Alle de her nævnte Ting ere fundne ved eller over de til Hedenoldsbegravelserne henhørende Leer-Urner. Desuden findes her et Malm=Røgelsekar med en Rune=Indskrift (beskrevet og forklaret af den ældre Abrahamson), som er bleven kjøbt paa Auktion efter en fyensk Præst.

Om Eftermiddagen toge vi fra det skjønne og mærkværdige Lykkesholm. Vejen gik nu forbi det gamle Herresæde Ørbekkelunde *), opbygt af Niels Fris til Hesselager 1593. Den mærkelige gothiske og i sin Art skjønne Hovedbygning synes ganske at have beholdt sit første Udseende. Omkring en Del af Gaarden er en Allee af udsædvanlige store og tykke Elmetræer. Vi kom og gjennem Byen Kastel, som har en gammel Kirke. Paa Kirkegaarden sees en meget besynderlig Banke eller Jordforhøjning. Paa Landevejen, som fører herfra til Nyborg, kom vi over en ny særdeles smuk og solid Bro af Qvadersteene.

Tvende skjønne Dage tilbragte jeg endnu paa det yndige Sanderumgaard. Hvo som elsker Natur og Kunst, kan der dele sin Tid mellem de Nydelser, som begges herlige Frembringelser tilbyde. De hærværende Maleriers Antal er nu steget til 162.**) Foruden

*) See ellers derom Danske Atlas. III. 597. VI. 820.
**) Net nylig er Samlingen foreget med 65 Malerier.

de af Molbech (l. c. S. 79. 91–92) nævnte Stykker fortjener især at bemærkes: et Landskab af R. Vries, andre af Molenaer, Wind, Bardensleth, Harder, Fabr. Tengnagel, samt et Jagtstykke af Seehooff.

Vender man sit Blik fra disse Kunstneres Værker og søger det Frie, overraskes man allevegne af Naturens Skjønheder; — midt blandt dem kan man og lære Livets sande Philosophie, i de talrige Indskrifter, som hist og her tiltrække sig Vandrerens Opmærksomhed. Saaledes ville f. Ex. disse Ord fra Eremitagen paa Elsehøi (vistnok skrevne ud af den ædle Besidders Hjerte) stedse være mig uforglemmelige:

O! naar engang vi staa ved Banens Ende
Paa Bredden af vort sidste Hvilested,
Og end et agtsomt Blik tilbagevende
Paa hvad vi tænkte, handlede og leed;
Og da Bevidstheds Stemme til os lyder:
Din Lyst, din Stræben var at gjøre vel. —
Mon Savn af Livets Lyst os da fortryder?
Mon Livets Trængsler martre da vor Sjæl?

Nei! let bortiler Smerten og dens Minde,
Som hist for Stormens Magt den mørke Skye,
Men Dydens Glæder de skal aldrig svinde,
De blomstre evig skjønne, evig nye!

Uopsættelige Forretninger kaldte mig bort fra det fyenske Eden. Jeg reiste fra Sanderumgaard den 15de Juni, og havde en Overfart af 4 Timer over det store Belt i Hr. Ingemanns o. fl. behagelige Rejseselskab. Vi skiltes ad i Korsøer, men rejste derfra til modsatte Kanter ud i Landet. Min Tilbagevej gik over de samme Steder, som paa Henrejsen, til mit Hjem i Kjøbenhavn.

Tillæg.

Strax den 10de Juni skrev jeg, fra Sanderumgaard, en udførlig Indberetning til den Kongl. Kommission for fædrelandske Oldsagers Opbevaring, angaaende Mindesmærkerne ved Jellinge og de ved Thyras Høj skete Opdagelser, med Forslag til at lade foretage her en nøjere Undersøgelse og dernæst at lade Mindesmærkerne restaurere m. m. Undersøgelserne ere siden, som førmeldt, blevne foretagne under Chefen for Vejcorpset, Oberste og Ridder Hejdes øverste Styrelse, samt Capt. Blochs nærmeste Tilsyn. Resultatet vil vistnok i sin Tid blive bekjendtgjort i de antiqvariske Annaler. Foreløbig tillader jeg mig her at bemærke: at Højstuens Længde blev befundet at være 11 Alen, Bredden omtrent 6 Alen, Afstanden mellem Gulvet og Loftsbjelkerne $1\frac{1}{2}$ Alen. Uden Tvivl har Bygningen forhen været meget højere, men det er

naturligt, at den maa være bleven meget nedtrykt af den uhyre Vægt, som har hvilet paa den i henved 900 Aar. Højstuen har et Gulv af Bredder, men disse ere tildels forraadnede. Gulvet ligger meget akkurat og Jorden derunder er fast stampet. Panel har her ligeledes rimeligvis været indvendigen paa Væggene, som ellers ere opførte af Kampestén. Højstuen var, ved Undersøgelsernes Begyndelse, næsten ganske opfyldt med Jord. Deri fandtes forraadnede Stumper af en Kiste, men intet Spor til Levninger af Menneskeben. Ved Kisten fandtes et lille net forarbejdet Fuglehoved af Guld og to runde, forhen maaske forgyldte Kobberplader, af gjennembrukket Arbejde, rimeligvis forhen heftede til Kisten, ligesaavel som en udskaaren Menneskefigur af Træ m. m. I Nærheden fandtes en besynderlig Haarfletning. Ellers fandtes her, adspredte omkring i Højstuen og den herliggende fugtige Jord, Stumper af udskaaret Træværk, malet med gul, sort og rod Farve, som endnu tydeligen kjendes, saa at man ikke kan skjønne rettere, end at den maa være bleven tilberedt med etslags Olie. De synes at have været heftede som Prydelser til Loftet og ved Siderne. Endelig fandtes, i Nærheden af Nedgangen, et lidet Sølvbæger, rundt omkring udgraveret (med Spor til Forgyldning eller endog Guldudfyldning i Furerne), belagt indvendig rundt omkring med en glat og massiv Guldplade, samt forgyldt i Bunden. Muligen er det her bleven tabt af Skattegravere, som

engang i fordums Tider have udplyndret denne Kongelige Begravelse. Her nødsages jeg til at afbryde — og tilføjer kun, at Højstuens fuldkomne Udrydning endnu ikke er fuldført, saa at man derved kan vente end flere interessante Opdagelser.

Rettelser.

S. 45. L. 4. General=Major l. General=Lieutenant. — S. 48. Skolebygningen i Davinde er ikke opført alene paa Ejerens Bekostning (men derimod havde han forhen alene bekostet hele Godsets Udskiftning, samt Huses og Gaardes Udflytning). Skolen med sine Udhuse er af Leer, som har et kjønt udvortes Udseende og staaer sig ret godt. De fyenske Bønders Fordomme mod denne Bygningsmaade synes saaledes at maatte kunne overvindes ved Exemplets Magt. — S. 51. L. 3. Gud l. Død. — S. 55. L. 9. Kiersgaard l. Kjærsgaard. — S. 14. L. 11. Tryde l. Thrige.

Anm. De to Udsigter af Jellinge kunne, formedelst indtrufne Forhindringer, ikke leveres fra det Kongl. Steentrykkeri førend mod Enden af Sommeren.

